

SZEPESI ATTILA

Boszorkányseprű

(BARBÁR SZONETTEK – RÉSZLET)

*„Mitévő légyen, nyelvén akinek
szavak dagadoznak?*

*Fojtja torkába, oldalán is ki
sebbel fakadoznak, –*

*feltátja száját, félvén is hősen
támad a Gonosznak!”*

(Csanádi Imre: Bornemisza Péter)

EGY KIS HERALDIKA

23-án estefelé hegedűóráról tartottam haza, amikor a Szent István Bazilikánál csatlakoztam a rádióhoz Angyal-föld felé tóduló tömeghez. A gyalogosok a járdán haladtak, az úttesten a harsány melósokkal telezsúfolt Csepel-teherautók. A menet feltorlódott a Madách térnél, ahol a hivatalok ablakaiból kihajigált Rákosi-szobrok gúnyos kiáltások kíséretében törtek ripityára a flaszteron. Lángolt egy máglya is közel a későbbi Film-múzeumhoz, melyre komótosan ráhajigálták Sztálin összes művének aranybetűkkel cirkalmas köteteit, a ház mesterek pedig kiadogatták a kapukon a felcsavart trikolórokat, melyek közepéből bicskával vágták ki a vigyorgó diákok meg az overálos munkásfiúk a gyűlölt sarló-kalapácsos címet.

FÁKLYÁK

Újság- és csomagolópapírból csavart, füstöt ontó alkalmi fáklyák a tüntetők kezében. A derűs vagy elkínzott ábrázatokat elárasztotta lobogó fényük. Percről percre nőtt a sokaság a kapukon meg a mellékutcákból kitódulókkal. Lódenkabátos hivatalnokok, fekete egyenruhás és tányérsipkás ipari tanulók, malterfoltos kőművesek trappoltak, biciklijüket toló postáslegények, ütemesen fütyögő diákok tolongtak váll a vállhoz, kiáltás a kiáltáshoz. Bakancsok és kopott félcipők. Szabadságos kiskatonák, vihogó kalauz-

lányok és vaksin hunyorgó öregek arca árkain
csorgott alá a kirakatok tükrében sokszorozódó
színarany remény.

TALPFÁRÓL TALPFÁRA

Nagybátyám, aki háromévnvi orosz hadifogság után
levélkihordóként dolgozott Alagon, a forradalom kitörésekor
szomszédjával, Garam Jóskával Pestre utazott, hogy fegyvert
fogjon. Az éjszakát a Nyugati Pályaudvar zokni- és pálinkabűzös
várótermében töltötték álmatlanul, és egy recsegő-ropogó
rádión hallgatták a hol reményteli, hol borzongató
híreket, többek között Gerő baljós beszédét a kút-
mérgezőkről, az imperialisták segítségével szervezkedő
klérusról, meg a levitézlett horthysta tisztekről, akik a
szocializmus vívmányaira törnek. Ekkor – mivel a Ludovika
Akadémián végzett –, úgy döntött, nem kompromittálja a
forradalmat, vonat azonban már nem indult haza, ezért
talpfáról talpfára lépegetve bandukolt Alag felé
a pisla holdvilágnál.

TINTANYALÓ

Esténként házunk kapujában a férfiak meg-
hányták-vetették a nap eseményeit, főképp a ruszlik
reményteli kivonulását. Latolgatták, mi lenne jobb, ha a
helyükre amerikai- vagy ENSZ-csapatok jönnének-e, meg hogy
lehet-e bízni Nagy Imre ígéreteiben. Vághelyi, az inci-
finci öreg, aki állítólag a tanácsnál
dolgozott – rossz nyelvek szerint viszont valami harmad-
rangú tintanyaló volt az Ávón –, hisztérikusan
rikácsolta: választani kell, szocializmus vagy
fasizmus! Neki elege volt a vér-
gőzös nyilasokból, meg a buchenwaldi KZ-ből, ahonnan
csontra-bőrrre fogyva, félholtan jött haza, és most attól
retteg: újra felszáll a krematóriumok
fekete füstje.

SZENT JOHANNA

Mesélték, a Tisza-parti város színházában
Shaw Szent Johannáját játszották 23-án
este. Hirtelen berontott valaki a néző-
térre és felkiáltott: Kitört a forradalom! A kicsapott
ajtón át beszűrődött a tüntetők moraja. A színészek

egy pillanatra megdermedtek, majd – hiába
ágált a rendező! – a felbolydult nézőkkel össze-
keveredve kicsődültek az utcára. Legelől csillogó
páncélban maga az Orleans-i Szűz az apróddal, majd Kék-
szakáll, a fattyú és mitrában a Reimsi
Érsek, végül a pohos várkapitánnyal a csuhás, a méla
Dauphin, az inkvizítor meg az arc nélküli bakó, és vad-
idegenekkel összefogódzva örömtáncot roptak
a fáklyák imbolygó fényénél.

KUTYAKOMÉDIA

23-án este komor arccal jött haza társbérlőnk, Vili
bácsi, a Szentkirályszabadjáról
Pestre került hajdani szabósegéd, aki az Engels téri
rendőrkapitányságon dolgozott – maga
mondta így: – pofozó-emberként. „Hamar véget vetünk
ennek a kutyakomédiának!” – jelentette ki hetykén. Ám
napról napra egyre aggodalmasabban fülelte a híreket és
már nem mesélte estefelé a közös konyhában, hány bűnöző
fogát verte ki vallatás közben. A Parlament előtti
vérengzéskor a rohadék tömeggyilkos
ávósokat szidta. Másnap – némi szíverősítő után –
patáliát csapott a rendőrségen, amiért kirúgták az
állományból. Pár hétre le is ültették. Szabadulása után
újra öltönyöket és télikabátokat varrt egy szövetkezetben.

BÁBSZÍNHÁZ

Közel a Corvin-közhöz, a Nagy-
körúton, a járdát elborító törmelék – fel-
tépett utcakő, billent kanális-fedél, félpár katona-
csizma, réz-töltényhüvelyek és égett újság-cafatok
– kupaca mögött a korábbi divatüzlet
bezúzott kirakatában, mint valami bohókás
bábszínpadon, három próbabábot
hintáztatott a neki-nekilóduló szél. A pucér mű-
anyag-figurák – egyikük kerekded
formáival női ruhákat
reklámozhatott korábban – arctalanul
fityegtek a durva kócmadzagon. Nyakukban
három düledező betűkkel rótt papír-
cetli fityegett: RÁKOSI, GERŐ, PIROS.

MACSKAZENEBONA

Az Engels –, korábbi nevén Erzsébet tér oldalában,
amerre a tüntetők haladtak a rádió felé, kópé diák
kucorgott egy jókora Rákosi-képnél, melyre kézzel odakörmölte: EGY
KÖPÉS ÖTVEN FILLÉR. Volt, aki csillogó kétforintost dobott a mici-
sapkába, hogy négyet köphessen. Odébb, az Astoriánál
három csavargó-forma alkalmi muzsikus hangicsált a
járdaszélen: szájharmonikán – úgy hívtuk: pofa-
gyalu -, pumpasípon, edények cintányérul használt össze-
összecattanó fedelén játszottak valami dzsessz- és csasztuska-
keverék muzsikát. A cintányéros a bap-tu-bap
halandzsába belekevert egy-egy felcsattanó mondatot: RUSZKIK
HAZA! VESSZEN GERŐ! Kalapba gyűltek a rézpénzek, volt aki
ezüst ötforintost dobott. Falsul is derűsen
szólt a macskazenebona.

CSÖPI BABA

Fogatlan vénasszony volt a féleszű
Csöpi baba – így szólítottatta magát. Nagyanyám vas-
orrú bábának mondta. Állítólag már a Horthy-rezsimben
B-listás mosónőként vonszolta jeltelen
életét. Örökké vásott cirokseprűjével róttá az
utcat. Néha csitrinek öltözött, virágmintás szoknyába bújt,
fogatlanul gajdolt és idétlen táncra perdült. Behívták
egy-egy udvarba söprögetni – kapott egy tányér
főzeléket. A Parlament előtti vérengzéskor a
gyanútlan és derűs tömegben ugrabugrált seprűjébe
csimspaszkodva. Hogy megérezte-e valamit a történelmi
eseményből, vagy csak a pillanamlett t varázsa sodorta a
hirtelen felugató ávos-géppuskák elé,
nem tudhatom.

MASZKA-CSEREBERE

Hírek és álhírek kavargtak a levegőben. Kivégezték
Farkas Vladimirt. Főbelötte magát a plénum előtt a jogász-
forum hírhedt elnöke. Golyószóró-sorozat áldozata lett
Hidegkúti és Puskás. A hatalom köreiben folyik a farsangi
maszka-cserebere. A párthű sportriporter azt harsogja úton-út-
félen: a felkelők a Himnusz dallamára gyilkolnak és
fosztogatnak. Moszkvába szökött Rákosival Hegedűs, aki
valójában a zabigyereke. Az oroszok úgy mennek, hogy
valójában jönnek... Semmit sem lehetett tudni. A rádió nap-

hosszat az Egmont-nyitányt meg a Bánk bán „Hazám-hazám” áriáját harsogta. Csak az utcákon robogó Kossuth-címeres tankok és harckocsik voltak a bizonyosság, melyeken fűrtökben lógtak a diadalittas és lyukas zászlókat lengető micisapkás suhancok.

KÖRÚTI FÁK

Kézzel körmölt vagy írógépen indigóval sokszorosított röpiratokkal teltek meg az ugrabugra verebek ezreit vendéglő körúti fák. Rajszöggel tűzködtek oda mindenféle hirdetést. Egyik potom pénzért kínált vaskályhát, télire alig használt, garانتáltan amerikai lódenkabátot, vagy a porából főnixként elevenedő, tán épp frissen szerveződő pártoknak toborzott aktivistákat. Némelyik kétségbeesetten kereste eltűnt családtagját. Politikai tárgyú írások is feltűntek. A nyomor imperializmusa, vagy a hibáitól megtisztult szocializmus, válasszatok! A másik Nagy Imrét Nagy-Imrovnak gúnyolta, firtatva dicstelen moszkovita múltját. Ákombákombák betűkkel körmölt versezeteket is kitűzködtek, melyek Petőfi hangján, suta strófákban zengték a szabadság mámorát.

ELNÉMULT HARANGOK

A romosra-lőtt Astoria felől tolongott a tömeg a Deák tér felé, körülzsibongva két feltartott kezű, halálra vált férfit. Géppisztolyos suhancok terelték maguk előtt a kiegészített tankot és mindenféle törmeléket kerülgetve a csetlő-botló árnyékfigurákat. Nyakukban tintával körmölt tábla fityegett: TOLVAJ VAGYOK. Egy bezúzott Rákóczi úti kirakatból próbáltak ruhát lopni. Volt, aki röhögött, volt, aki szitkozódott és leköpdöste a két rongyos és komor tekintetű férfit a baljós pillanatban. Pedig derűs is lehetett volna ez az október-végi nap, hiszen délben először kondultak meg a rádióban a hosszú esztendőkre elnémult harangok.

KÉT CSATAKOS GEBE

A Hold utcai csarnok elé két csatakos gebe húzta a ponyvával letakart szekeret. Öreg cigány ült a bakon. Alig volt valami forgalom a

pultoknál. A kenyérre váró gyerekek és a papucsos-kötényes háziasszonyok kíváncsian zsongták körül a rakományt. Az eső-áztatta ponyva alatt össze-hajigálva krumpli lapult, répa, káposzta meg sütőtök. Az öreg somolyogva mesélte: Gödről indult korahajnalban. Senki nem mert vele jönni – éjszakánként még lőttek. A gödi gazdák adták össze a küldeményt, kinek mije akadt. Lehet válogatni, pénzbe nem kerül. Egyik-másik nénike fejkendőjébe gyűjtötte a zöldséget. Egy öregúr pedig a kalapjában vitt haza néhány rózsakrumplit.

LISZT-RAPSZÓDIA

Billenten álló, utca-front felőli falaikat veszített szobák és megrogyott erkélyek árválkodtak a belvárosban egy-egy tankbelövés nyomán az úttesten tengeredő romhalmaz felett. Némelyik a második-harmadik emeleten. Kiégett szekrény, csipke-terítős ebédlőasztal csüngött alá a magasból. Üszkösre-vált festmények és üvegtáblájukat veszített ablakok – bármelyik pillanatban alásodorhatta volna a bámészokra a pernyét kavaró szél. Egy oroszlánlábú zongora is függött odafönn, szinte derűsen, mintha csak néhány perce hagyta volna félbe a muzsikás-kedvű klimpírozó a Chopin-etűdöt vagy a Liszt-rapszódia dübörgő futamait.

GÁZLÁMPÁK

Összemosódtak nappalok meg éjszakák az október-végi ködben. Csak a géppisztolyos járőrök csizmái kopogtak a járdán. Nem világítottak pislá fénnel a boldogabb békeidőket idéző gázlámpák a Budai Vár girbegurba sétányain, melyeket egy szeleburdi kutyájával csetlő-botló és magában dudorászó öreg lámpagyújtogató támasztott korábban életre kampós-végű botjával alkonyatkor. Távol eldőrdült egy-egy lövés. De nem mérték az örvénylő időt az utcai órák – mindegyik más és más pillanatban állt meg. Csak a fekete varjúsereg gomolygott a magasban – szeszélyesen kavarogva jelezte a közeli romlás idejét.

BOSZORKÁNYSEPRŰ

Elüszkösült tank állt a körúti járda-
szélen. Csöve átlukasztotta egy zöltséges-bolt
félig lehúzott redőnyét. Amikor kigyulladt és sejthetően
kiugráltak belőle a ruszki kiskatonák, meg-
csúszhatott és lesarabolt egy újságosbódét. Nem
lehetett tudni pontosan, mi történt. Komoran állt a
törmelék-kupacon. Tán utólag pingálhatták rá mésszel a
Kossuth-címert, meg a suta „Ruszkik go home!” fel-
iratot. Oldalánál a sitten egy felborult kézikocsi, lyukas
fenekű ruháskosár, tányérsipka, fél pár
saru, láncát veszített bicikli, csillámló töltényhüvelyek – remekül
lehetett sípolni velük. A tank zászlótartójába odatűzött valaki
egy fekete vászonnal körülcsavart
boszorkányseprűt.

FURFANGOS DIÁKOK

Szomszédunk, Iván, akit tiltott határátlépés
kísérlete miatt kirúgtak az egyetemről, és egy
angyalföldi gyárban dolgozott, egyszer éjszakai
műszakból gyalog jött haza. Másnap elmesélte: meg-
állította és igazoltatta a Nyugati Pályaudvarnál egy
– főleg egyetemistákból szervezett – nemzetőr-csapat. Az
igazolványával nemigen törődtek, épp hogy át-
futották, viszont egy elemlámpa pislá fényénél hosszan
fürkésztek a cipőjét. Megkérdezte a fiúktól, mi
értelme van ennek, mire azt felelték
kajánul: a bujkáló ávosokat akarják fülön-
csípni, akik átöltöztek, civilben kószálnak a
városban, de elárulja őket a kincstári
disznóbőr cipő.

DÁNIEL AZ OROSZLÁNOK VERMÉBEN

Messziről nézve talán fényudvar övezi a lyukas
zászlókkal, derűs jelszavakkal vonulókat, meg a gép-
pisztollyal harcoló nyüzge diákokat, a rántottlevesen
cseperedő proli-sihedereket, a Molotov-
koktélt kotyvasztó józsefvárosi kölyköket. Én nem hősökre
emlékszem, csak börtönből szabadult elesettekre, kényszer-
sorozott parasztfiúkra, kitelepítettekre, leverte-veséjű
papokra. Nem hőszokat láttam, csak internálótáborok
megfélemlített rabjait, rendőri felügyelet alatt álló

háborgókat, cipőgyárak és textilüzemek kitaposott szandálban járó, szomorú-tekintetű munkás-lányait, akik csöppet sem gyanútlanul, mégis elszántan megálltak a tankok előtt, mint ama bibliai Dániel az oroszlánok vermében.

KERINGŐ

Egyik délután elcsavarogtam barátommal a Köztársaság tér felé, ahol akasztottat himbált a szél egy lombja-vesztett akácon. Nem mertem a közelébe menni – kavargott a gyomrom. Állítólag fél órája még lőttek. Ávós lehetett az áldozat, aki civilben próbált belevegyülni a háborgó tömegbe. Vagy hírhedt besúgó, akit felismert valaki. Tán bumfordi parasztleány, maga is padláslesöprések áldozata, akit büntetésül soroztak a kékpapolisok közé. Nem volt arca, csak valami véres húscafat – szétverték puskatussal. Körötte rikoltozott a sokaság. A nekilóduló szél bele-belekapott szennyes ruhájába, mintha bohókásan keringőzne vele – körbe-körbefordult. Papírcetli fityegett a nyakából, amit olvashatatlanná nyűtt az október végi eső.

A VÍG UTCAI LÁNYOK

Azt mesélte minden lében kanál komám, Drevi, hogy a Rákóczi téren meg a Víg utca sarkán illegő-billegő tarka lányok a forradalom napjaiban felhagytak kétes mesterségükkel, nem lesték utca-hosszat a teli-bukszás gavallért, nem is púdereztek-pántlikázták magukat, hanem egyikük-másikuk fegyvert fogott, ahogy szenes-tróger meg egyéb hórúkk-mesterséget űző, vaginákkal és vértől csöpögő szívekkel teletetovált lovagjaik. Mackónadrágban és micisapkában harcoltak maguk is. Némelyikük elesett a Tolnai Lajos, meg a Práter utca környéki harcokban – bőfarú, korábban neccharisnyában és túsarkú cipőben pipiskedő cigány-Rozik, körtemellű Bözskék, őzike-szemű Julcsák.

BABILON VIZEINÉL

Nagy Imre kivégzésekor a romos Budapesten kószált Gabriel García Marquez, Gabó, az ifjú kolumbiai hírlapíró, a macondo-i cigány

bűvészek, álomfejtők, halottidézők, ősi regéket
mormoló indián mágusok és javasemberek későbbi
krónikása. Nyitott lélekkel, mégis idegenül téblábolt –
mintha a gyász-ülte Babilon vizeinél – a sötét sikátorok
labirintusában, a romos Körúton, a külvárosi proli-
kocsmák komoran gajdoló, bamba-részeg
nyomorultjai közt a kísérteties mécs-
világnál. Úgy érezte, az Apokalipszis világába
tévedt, melyet betakarnak egy
vámpírként vijjogva keringő bőregér
feketén duhogó szárnyai.

Mire (kinek) jó egy ügynök?*

ELŐZETES BESZÉD

Kellene valamit mondanunk fejtegetésünk főszereplőjéről, Gy.-ről. Ám lehet: nem is ő a főszereplő, hanem az idők, a politikai viszonyok, vagy az önmagáról mindig többet hívó, valójában nem változó emberiség. (Addig jó nekünk, amíg változatlan, s legalább nem romlik.)

Szóval Gy. fura figura volt. Sokat hitt magáról (igaz, képes volt igen sokat teljesíteni), tetteinél nemigen nézett körbe, így aztán nagyokat csattant minden létező falon. (Lehet, szüksége is volt rá, hiszen „jó magyar” volt, ilyen ember pedig üldözés nélkül képtelen élni, mert miből fejleszti a missziós tudatát? – Hej, de kevésből, de hamis anyagból vagyunk rá képesek olykor!)

Néha azért megsajnálta az ember, amikor tágra nyitott, bizakodó tekintettel sétált bele minden csapdába – ám hőzöngései bizony ritkították körülötte a rokonszeny auráját.

Szóval esendő ember volt, önszerető, kitartó, olykor vakmerő, de mindenképpen kissé betegesen komolyan vette hazája és kultúrája képviselését. No meg a saját személyét.

A BUJDOSÓK EREJE

A Nagytiszteletű Társaság literátor egyletében már alig volt kiadó hely, hiszen a többféle (agyagi is) előnyrendszer nagy vonzást gyakorolt. Ezért az időben, előre szervezeten felállók és körkörös védelmet kialakítók százszor gondolták meg: kit engednek be maguk közé.

Gy. nem is magától vágyakozott a tisztes egyletbe, hiszen ízlésének túlságosan üldözött, összeesküvő és sértett kiválóságok gyűltek ott össze. Ám a helyzetet s a világot ismerni vélő ismerősei azért biztatták, mert ő igen profi szervező volt bel- és külterületen, örömmel tervezett és épített fel konstrukciókat, s igen jó százalékban sikeresen is tudta működtetni azokat.

A szomorú és lélekvezérelt társulat mindig nagyon nehezen boldogult a realitással. Könyvkiadói, folyóiratai mindig az álmok, a vágyak, a fájdalmak vérvonalán vegetáltak anyagilag, sokkal kevésbé a kemény, működő valóság, az újdonság marketing szerint. Ezért nemigen sikerült anyagilag megerősödni, sikeres, támadó formációt fölvenni. Vigasznak ott voltak végül az adakozók, s az élvezettel viselt közös nyomorúság.

Gy.-t lelke mégis, egyértelműen őhozzájuk húzta, mivel másfelé képtelen volt még „tájékozódni” is. Úgy gondolta: nagyszerűen megszervezett, egymással kitűnő kooperációban működő rendszert épít föl, megszervezi hozzá a szükséges médiajelenlétet, minden erőcsoport mögé fölállítja az azt hordozó, rokonszenvező közönséget, egybefonja nyilvános fellépéseiket – s így az izmos csoport a kulturális térben is

* Kurucz Gyula írása az NKA támogatásával készült el.

sokkal nagyobb tekintélyt sugároz, erőt, és teret foglal el. (Ennek megvannak az anyagi vonzatai is.)

Akik tagságra ajánlották őt, azok legkevesbé író kollegái voltak, inkább azok az építészek, műtörténészek, zenészek, kritikusok, akik együttműködtek vele, s évtizedek óta látták sorozatos európai sikereit a magyar kultúra képviselőjeként.

Igazából lassan megfertőzte Gy.-t ez az elképzelés (Mint minden nagy terve életében), mind többet foglalkozott a modalitásokkal, feltételekkel, ravasz, jól épített megoldásokkal és ígéretes változásokkal.

Aztán elérkezett az új tagok választásának napja, Gy. este, otthon bizony izgult, de árva hírt sem hozott a telefon.

Éjfél előtt hívta fel végre egy régi, nagyon szeretett szerzőtársa, spiccesen és kacarászva mondta: nem vették fel, mert a tekintélyes őstagok közül ketten is azt mondták róla, hogy ügynök! Biztos forrásból tudják!

Gy. agya persze felrobbant, s szitkozódott, hogy egész életében a hátán hordta ezt a kultúrát, rajta kívül más ugyan soha ki nem adta volna idegen földön e társulat legjobbjait. Ő soha nem élt tarhálásból, tunyaságban, nem várta, hogy majd más tesz valamit helyette. A világ minden politikai büntetését megkapta miattuk, s most boros pohár fölé hajló életű ös-szomorúk vágnak ilyet a fejéhez. A háta mögött! Követeli, hadd nézzen a szemébe ezeknek a jól informált sunyiknak!

Hamar vége lett a telefonálásnak. S neve, arca soha nem lett a két ítélkezőnek.

Gy.-nek a hosszú és nyugtalan éjszaka során eszébe villant egy emlék. A felkentek vitát rendeztek a közösségi erkölcs megnevelésének lehetőségeiről és útjairól, módjairól.

Amikor már tucatnyi széplélek fejtette ki: miféle módokon nemesedhet meg, széplélek lelkében és erkölcsében a társadalom, a haza, Gy. nem bírta tovább, ő is szóra jelentkezett.

Megmondaná-e itt most nyílt bárki, hogy bármikor, bármilyen alkalommal kért-e számlát szerelőtől, javítótól, így emelve meg a munkadíjat az ÁFÁ-val, a saját kárára.

Nagy volt a csend, s a Gy. iránti rokonszenv már megint nem növekedett társai között.

A BEÉPÜLT ÖRÖKSÉG

Gy. Kelet-Magyarországon született, s élete első tizennégy évét itt töltötte. Apja politikailag megbélyegzett ember volt, a falu jogi végzettségű volt főjegyzője, valamelyik félig írástudatlan, részeges közművessegéd feljelentette az ÁVÓ-nál, hogy államellenes összeesküvést szervez. Elvitték egy hétre Debrecenbe vallatni, igen megtörtén, lila folttal tele érkezett haza, de soha nem beszélt arról a hétről. Később azt mesélte: a Kiszgazda Párt megvédte, így állásában hagyták, ám a pártja talpára is hamar útilaput kötöttek. Akkor aztán úgy rúgták ki állásból, szolgálati lakásból, mint a sicc. A falu korlátlan tiszteletnek örvendő főnöke másnap reggel, immár tanítónő felesége után egy kisebb szolgálati lakásban ébredve, a község háza legrosszabban fizetett, beosztott őröké lett.

Gy. semmi tragédiát nem fogott fel az eseményekből. Egy másik, izgalmas lakás, kertecske, disznóól, tekerős kút, hátsó udvar fűskamrával, széntartóval és budival, a lakásban a megszokott bútorok, anya ugyanúgy főzött. Apán nem vette észre, hogy fél év alatt negyven kilót fogyott, hogy eljár inni a régi barátokhoz, későn, támolyogva érkezik meg, és sisteregnek a veszekedések. Azt már észlelte, hogy egyre gyakrabban jár be a megyei város kórházába, de hát ott Laci bácsi, a nagy tekintélyű sógor-főorvos viselte a gondját, gondoskodtak róla. Volt valamilyen műtétje is, s a végén valami rokantsági nyugdíjba tették, kevés pénzt kapott, de nem kellett naponta elszenvednie a községházára betelepített, félig írástudatlan káderek uralkodását és pusztító hozzá nem értését.

Apa élete büszkesége volt, hogy húsz éve alatt felvirágoztatta a falut, széppé, tehetősebbé, jobb hangulatúvá tette.

Ezekből a dolgokból azért sok apróság átszűrődött Gy.-be. Minél nyomorultabb volt az apja, annál görcsösebben ragaszkodott a becsülethez, jó erkölchöz, igazmondáshoz, hűséghez és egyéb fogalmakhoz. Anyja mániákusan hajtotta be rajta az „igazságot”, s mivel a hajdan igen nagyra törő, szép asszony hirtelen nagyot csúszott lefelé, ingerült mindennapjaiban úgy csattantak a pofonok, mint a taps a párt rendezvényein. Szinte mindenre ráfogta, hogy „hazudsz”, s már pofozta is. Gy.-nek nagy gondot jelentett a dolog, hiszen ő is komolyan ragaszkodott volna az „igazsághoz”.

A gyermek társadalom szigorú szabályok szerint élt, s ha valaki a másik háta mögött rosszat mondott az illetőről, de akár annak családtagjáról, barátjáról, bizony nagy pofonok csattantak, farba rúgások estek. Ebben az volt a kellemetlen, hogy az életkori etika szerint nem a nagyjából azonos korúak kaptak hajba, hogy legyen bizonyos esélyük, nem: a faluközösség erkölcsi rendje nevében a sokkal erősebb nagy fiúk „jártak el” (ököllel, lábbal) – így igencsak hatott a tanítás.

Ha valaki árulkodott, vagy bármilyen efféle vétséget követett el, azt éppoly gyorsan hordta szét a gyerektársadalom, mint bármi más jót vagy rosszat. Igen meg kellett gondolniuk, hogy mikor mit tesznek, mondanak, esetleg sutyorognak. Még ilyen mondókájuk is volt: „Árulkodó Júdás, nem kap piros tojást!” Ez a közösség büntetése.

Gy. természetesen X-es lett apja „bűne” révén, ami röviden azt jelentette, hogy „osztályellenség” gyermekét nem iskoláztatja a proletár diktatúra.

Így aztán ő nem mehetett semmiféle középiskolába. Végigpróbálták a megyei város minden gimnáziumát, apja egyre töltötte az ajándék pálinkásüvegeket, végül már a szakközépiskolákra is sort kerítettek. Ám minden igazgató, vezető szenvedő arccal mutatott íróasztalán egy listára, szomorúan nézett rájuk és megvonta a vállát: ő tehetetlen.

De nem olyan könnyen adták fel annak idején az emberek, hiszen egyetlen, bezárt országban éltek, ott kellett megoldást lelteni.

Az egész család, az ismerősök és a barátok nyomoztak. Végül megjött a csodálatos hír: a negyvenes években Andrassy Kálmán református pap nagybátyja továbbtaníttatott egy tehetséges parasztygyereket (ez volt az egyház kötelessége), az le is érettségizett. (Persze a lélekre, a meggyőződésre nem voltak, nem is lehettek befolyással,

így ez az egyházi ösztöndíjas, tehetséges ember éppen Sárospatak függetlenített párttitkára volt 1958-ban. S mert abban az időben a jó tetteket nehezebben felejtették el, a párttitkár határozott utasítására Gy.-t az utolsó augusztusi napon, soron kívül vették fel a gimnáziumba és az internátusba.

Nos, akinek fogalma van az akkori sárospataki szellemről, a vakolatba is beivódó hagyományról, az tudja, hogy négy év ott meghatározza az ember életét. Az érettségig eljutva keveseknek voltak olyan világos, átélt fogalmai hazaszeretetről, köte-

lességről, felelősségről, tisztességről, puritán szigorról és munkáról, mint az erre érzékeny diákoknak.

Egész élete minden törekvése és becsvága az volt, hogy az arra érdemeseknek segítsen, hogy minden cselekedete hasznos és örömet okozzon a közösségnek és hazájának.

Talán ez a magyarázata, hogy csak 2006 februárjában szerzett tudomást róla: valami német internetes listán ügynökként szerepel. Megkérte egy barátját: kibányászná-e a dolgot az internetből, hogy lássa. Láta magát a névsorban: Európa ocsmány szemelete között.

Az előzmények talán magyarázzák, hogy nem tudott mit kezdeni az álnoksággal, ravaszsággal, sunyisággal. Nem volt eszköztára a rájuk adandó válasza, nem tudta gondolatban sem követni őket.

Egyszer, még a nyolcvanas években egy nyugati ismerőse mondta: ahányszor felbukkan nála egy magyar, rögvést rosszakat mond a többről, szinte mindenkiről. Ezt jól megjegyezte.

A nyolcvanas évek közepén fakadt fel, kezdett dagadni, áradni egymás megveszekedett rágalmazása, hazánk mocskolása belföldön, de leginkább külföldön. Mivel honfitársaink mindig különös hajlammal és képességgel viseltettek a múlt, a jelen és a jövő megfejtése iránt, a legelképezhetőbb prognózisok kerengtek körbe-körbe. A jól értesült belső körök ekkorára már bizonyára mindent tudtak a jövőendőbeli erővonalakról, kifizetőhelyekről s a fordulatról is átszivárgott a forgatókönyv némely részlete. S mert mindenki pletykált, no meg „értesüléseivel” fájdalmat okozhatott ellenfeleinek, még zavarosabb képletek cikáztak a levegőben.

Az érettségi után előfelvétellel jutott be az egyetemre. Egyéves fizikai átnevelő munkát kellett igazolnia. A debreceni Gördülőcsapágó Művekben dolgozott furatköszőrűsként, három műszakban. Sok öröme és tanulásra szolgált.

Aztán a páratlan élmény, a magyar–német szak a KLTE-n Barta János, Bán Imre, Kovács Kálmán, később Yulow Viktor mellett, megbecsülésük, barátságuk sugárzó fényében. Első évesen megnyerte az egyetem és főiskolák novellapályázatát. Az Alföld kiváló szerkesztői vették nevelő szárnyaik alá: sok volt a költő s szinte seholy prózaíró. E barátságok burkában minden tovább kristályosodott, ami a tisztesség, az igényesség és az erkölcs táján tenyészett.

Mivel sokat publikált, hamar szűrt szemet a KISZ-nek és a csahosoknak. A fővárosból fegyelmivel az Egyetemi Élet élére lefegyelmezett főszerkesztő őszinte véleményért kért a kommunista önkéntességről. A publikáció elő volt készítve, ellencikkek keretezték az irományát.

Utána, az ellene összehívott rendezvényen egy megzsarolt és beszervezett adjunktus tartott előadást az ő kispolgári lelkéről. A kari KISZ-titkár rázta, szaggatta a lapszámot: ilyen embernek nincs helye közöttük. Kizárták az ifjak vörös szövetségéből. Kicsit félt persze, hogy lesznek-e más következmények, de igazából megkönnyebbült. Hiszen ott volt Barta János, Baán Imre bácsi, Yulow Viktor, Kovács Kálmán és a többiek. Akkor már Imre Laci és Görömbei Andor is növekedtek a tudományban.

Akkor még a gyávák is becsülték a sokat kockáztató embereket.

1967-ben magas pesti elvtársak értékelték ki az Alföld egyéves irodalmi termését. Tóth Dezső és Rátkai Ferenc a pártközpont kulturális osztályáról az ő novelláját tartotta a legizgalmasabb írásnak. A hajnalba nyúló tivornyázás vége felé Baranyi Imre főszerkesztő borgőzősen megkérdezte: mit kérne tőle a sikerért. Mondta: nyugati útlevelet. Visszajössz? – kérdezte. Mondta: El tudod rólam képzelni, hogy nem? Imre benn ült a megyei tanács (pártbizottság?) elnökségében. Megszerezte az útlevelet.

1967 nyarán így jutott ki Franciaországba, az imádott országba négy csodálatos hétre. Stoppal, gyalog eljutott az Atlanti Óceán partjára.

De ekkor már nem csak a KISZ-szel volt baj. Bármi politikai zűr akadt az egyetem környékén, bevitték. 1968-ban egy kihallgatása során egy őrnaggyal vitába keveredett, s a tiszt közölte vele: mindent tudnak róla, minden benne van abban a vastag dossziében, amit az asztalán ütogetett. Mi becsüljük az irodalmi aktivitását, de sokkal

több optimizmust várunk el magától, Gy. elvtárs. Az a dosszié azóta egyre dagad, dagad, szekrényeket kellene kitöltenie.

2015-ben, már az ÁBTL-ben kutatva, egy barátjáról szóló, övele kapcsolatos spicli-jelentésben bukkant a saját nyomára 1985-ből. A sokat foglalkoztatott ügynök a "Kritikus" a Gy.-nek szervezett június 3-ai író-olvasó találkozóról a szombathelyi megyei könyvtárban a következőket jelentette: „Nálunk minden hazugságra épül, az érvényesül csak, aki hallgat, aki megalkuszik, „benyal”, mert azt mondja, amit elvárnak tőle. A hazaszeretetet kiirtották az emberekből, nincs, elfelejtették tudatosan. Nincsenek eszmények, egyéniségek, főleg a fiatalok előtt. Mindenütt csak a gáncsoskodás, a tiprás megy, személyi összefonódások motiválják a dolgok alakulását, a fiatalok nem látnak perspektívát...” – Hát ilyesmiket mondott nyilvánosan Gy.

Szőnyi Tamás Titkos írás című, két hatalmas kötete óta aki akarja, tudhatja: ki kicsoda volt az ötvenes évek óta a nagy, belügyes játékokban. Idézett jelentőnkől szó szerinti idézetet is elfogadtak.

Ez idő tájt vendégeskedett Gy. a kecskeméti megyei könyvtárban. Kemény volt, ahogy szokott. Ám ezúttal beküldtek egy provokatort, aki húzta, heccelte, állandóan belekötött. S őbele lehetett. A könyvtáros avatkozott közbe, kínessá vált a párbaj. A közönség persze élvezte, ezért járt irodalmi estekre: a fiatalok nyílt szájára lehetett számítani.

Talán két hét telt el az est után, amikor felhívták a Bács-Kiskun Megyei KISZ-Bizottságról. Akkoriban Király Zoliék dolgoztak ott (Pozsgay jó árnyéka is hatott). Az egyik kedves, literátor fiú közölte vele, hogy most már nincs oka izgulni, Zoliékhoz egyeztetés miatt (mivel ott volt két képviselőjük), átküldték véleményezésre az intézkedési tervet. A provokátor bizony jelentett, bizony állománybeli volt, s bizony a Megyei Rendőrkapitányság már előkészítette Gy. letartóztatását „államellenes izgatás” miatt. A KISZ még röptében elkapta az ügyet, tanúskodtak, hogy sokkal szelelőbb volt a vita, s az egyik fél durvasága miatt fajult el.

Hát ennek a papírnak azért meg kellett volna maradnia. Ha nem lett volna olyan fontos, hogy a róla szóló jelentések ezrei mind eltűnjenek szem elől.

A Nyugat-Németországban előkészített ellenzéki novelláskötetek, irodalmi estek, rendezvények, rádióadások és cikkek nagy mennyiségével nem tudni: hány ügynök foglalkozott.

Külön feladat lehetett csupán a telefonok lehallgatása, hiszen azon jól nyomon követhető volt a kötetek kialakulása.

Az egyetemen az első szigorlat után egyszakosították. Ennek az volt a célja, hogy a kritikusnak, irodalomtörténésznek, a tanszékre alkalmas és képes fiatalokról levegyék a két szak súlyát, s csupán egyetlen tudományra összpontosítsák az erejüket. Az intézet így biztosította magának a tanársegédi állományt s a minőségi utánpótlást.

A felszabaduló időben franciául kezdett tanulni, belevetette magát a buddhizmusba, a freudizmusba, az egzisztencializmusba, csupa tiltott diszciplinába. Ekkor vált világossá számára, hogy számára József Attila a legnagyobb költő. A freudizmus-

sal való kapcsolatára vetette rá magát. Professzora Szabolcsi Miklós (a marxista József Attila apologetája) Budapestről lejárva tanárkodott Debrecenben. Már oktatott a Sorbonne-on s ott várta vendégprofesszori helye.

Furcsa volt a kapcsolatuk. Tanára, s a XX. századra egyszakosítás miatt témavezetője becsülte, segítette, szerette is élénk agyát, mozgékony fantáziáját, de nem tűrte, hogy belekontárkodják kisajátított költője ügyeibe. Gy. a nagy franciássága miatt is rajongott a valóban sziporkázó, villogó profért, s a sok-sok jóízű beszélgetés egyikén vetette föl neki egy párizsi ösztöndíj lehetőségét. A francia irodalom és szellem szerelme az égisz alatt Gy.-ben, Most még nagyobb hévvel tanult franciául francia szakos barátai segítségével, s teljes gőzzel belevetette magát másik irodalmi csodáltja, Camus kutatásába. (Jól el kellett osztania a munkát, mert semmit nem hanyagolhatott el a speciális képzés sok területe között.)

József Attilát nem adta fel, tanulmányokat írt egzisztencialista és freudista oldaláról, s bár a professzor már elindította a minisztériumban a három hónapos Sorbonne-ösztöndíj adminisztrációját, a freudizmus miatt komoly súrlódások támadtak közöttük. (Olykor az imádott nagyok: Bartha János, Bán Imre, Yulow és Kovács Kálmán szeme előtt, olykor részvételével is kapott szemináriumi előadásokat, s jobban sikerült tanulmányait is publikálták. (Hogy ez miként folyt le a paraván mögött, azt Gy. nem tudta.)

József Attiláról megjelenő tanulmányai miatt Szabolcsi le-antimarxistázta, fenyegette, hogy szakmailag nem hajlandó elfogadni ezt a vonalat.

Végül hibátlanul sikerült államvizsgálja s minden egyetemi teljesítménye mellett a prof. antimarxizmusért négyesre minősítette le a szakdolgozatát, s mivel az fél jegynek számított a diplomában, négyes lett.

A záró „események” után behívatta a szobájába, s megkérdezte: hogyan képzeled a jövőjét. Gondolja, itt a tanszéken, a professzor úr mellett nem számíthat állásra, mondta Gy. A tanár bólogatott, közölte, hogy a párizsi ösztöndíjat még egyszer megtámasztja – aztán elbúcsúztak.

1968 nyarán a megszokott menekülési útvonal következett, a vidéken bemértek és megbélyegzettek számára: irány a főváros.

Augusztus utolsó napjaiban kapott állást a Nemzetközi Előkészítő Intézetben. Az első napon értekezlet volt, másnap kezdődött volna a tanítás. Az igazgató-helyettes, Hárs elvtárs a nagyszünetben hívatta, kezébe nyomta a személyijét: vége a munkaviszonyának. Döböntően kérdezte: miért, hogyan? Új információk érkeztek magáról. Vigasztalja, hogy még sosem keresett ilyen könnyen két heti bért. (A helyzet ismerői elmondták: nyilván akkor érkezett meg az egyetemről a politikai minősítése.)

Hát elkezdődött.

EGYEDÜL A PÁSTON

Hazaloholt. Egy kedves házaspárnál csövezett éppen – hogy a literátor férj a főváros egyik legaktívabb besúgója volt, azt csak most egy éve tudta meg. A lakásban csak a

központifűtés-szerelők dolgoztak. Hangosan átkozódott, szidta a politikát, a rendszert, majd elrohant.

Estefelé visszatérve egy koszos cetlin a következő ceruzával írott sorok vártak: „Kedves Tanár úr! Szomorú volt hallani, amit mondott. De ne eméssze magát. Jöjjön el hozzánk a Szerelőipariba, ha odafigyel, két év alatt technikus is lehet magából” Úgy meghatotta ez a pár sor (s úgy feldúlta a brutális, nemtelen eljárás), hogy pár nap múlva jelentkezett a vállalatnál. Az irodán az adminisztrátor lány elvette a személyit, közölte, hogy segéd munkásnak veszik fel, az órábéré 5 forint hatvan. Utána kérdezte meg: legmagasabb iskolai végzettsége? Egyetem. A nőnek kissé elakadt a szava, helyesbített: betanított munkás lesz 6,20-szal.

A Nádor utca 5-ben az ötemeletes épület teljes fűtési rendszerét újították fel, ott egy segéd munkásnak volt hely. Az öntöttvas elemeket cipelte a pincétől a tetőig – napi tíz és fél órában, szombaton csak délután ötig.

Bírta a munkát, de este nem volt ereje eleget olvasni, s a vasárnap kevés volt az írásra. Öt hét után eljött. (A KISZ-titkár élvezettel a hátára szórta a hegesztőből az égő szikrákat, s gúnyosan ismételte: volt nekik már diplomásuk, liliomtipró.)

A következő stáció az Aga utcai nevelőotthon: 15-18 éves, szociálisan veszélyeztetett gyerekek csoportja. Félévkor tizenegy bukás.

Élete egyik legnagyobb kihívása, legnemesebb feladata.

Ágybavizelő, notórius verekedő, satnyán fejlett, nemi rutinban bővelkedő lány, kész üzletember, kényszerből ide kerülő, minden jóra képes fiú és lány akadt közöttük. Magukra hagyott, megértésre áhítozó, tanácstalanul sodródó – szeretetre méltó gyerekek. Pár hónap múltán már estig bennmaradt velük, építészettörténeti, francia nyelvi kurzusokat tartott, rengeteget beszélgettek és (csavargás helyett) rengeteget sportoltak. A még elveszettebb általános iskolások között különösen sok volt az istenáldotta pingpongtehetség, velük tavasszal már négy aranyat nyertek a Budapest-bajnokságon. A kézilabdában is kitűnőek voltak (más sporthoz nem volt eszköz).

Kora nyáron csak azért nem nyerték meg a Balaton-bajnokságot, mert a döntő előtti edzésen eltört a bokája, s távollétében a gyerekek elbizonytalanodtak. Drága gyermekei a semmi zsebpénzükből étteremből hozták gipszes lábához, ócska kis albérlési szobájába az ebédet.

A nyugdíj előtti pótlékért az intézetben dolgozó, fáradt, gyakran ingerült, s könnyen, szinte rutinból pofozó tanárok, a párt kegyéből ott trónoló igazgató uralta régóta az intézetet. Az ő magatartása, s annak hatása lázító ellentétbe került az övékkel. Mindkét oldalon forrni kezdtek az indulatok, egyre kínosabb helyzetet teremtve az elhivatott, vérbeli pedagógusok számára. Ha őmellé állnak a vitákban, a direktor elvtárs magas pártkapcsolata miatt az állásuk bánja. S 1968-ban nem volt tanácsos nyíltan ujjat húzni a párttal.

Ekkor jött közbe egy telefon.

Valami útlevel osztályról keresték: menjen be a Rudas László utcába.

Azt hitte, végre válaszolnak egy éve, még Debrecenben beküldött tiltakozó levélére. Nem adták vissza a „nyugati” útlevelét, s ő dühödten hivatkozott „demokratikus” jogára: az az ő személyes okmánya, juttassák vissza hozzá, pecsét nélkül úgysem utazhat.

Olajos bőrű, igen alacsony és mérhetetlenül széles, göndör hajú, negyvenes férfi fogadta. Németh Gyulaként mutatkozott be igen szívélyesen.

Gauloise cigivel kínálta, mondta: tudja, hogy ez volt a kedvence Párizsban, s vár rá, hogy ezt szívhasssa, ha megkapja az ösztöndíjat. Visszakapja az útlevelét? Nem! Ők nem útlevél-osztály. Elképzelte, kicsodák. Füstöltek, várt, a fickó mosolygósan vizsgálta. Nem mondaná, hogy nem izgult.

Közölte, hogy sokat tudnak róla. Például, hogy 67-ben 5 dollárt csempészett ki a határon. Nem, válaszolt, pontosan hatot. Annyit bírt fél év alatt összegyűjteni. Jó, ez még nem nagy baj, mosolygott a férfi. Tudják, hogy sok barátja van, sok novellája, kritikája jelenik meg. Várt. Nekik segítségre lenne szükségük, hogy tisztábban ítélhessék meg a helyzetet, az embereket. Sajnálja, mondta, ebben nem segíthet. Ha sokat tudnak róla, tudhatják, hogy soha nem lenne képes és hajlandó jelentést adni bárkiről. (A gombóc fel-le futott a torkában.) A fickó mustrálta, elkomorodott. Tudja, hogy alkalmazhatnánk durvább módszereket is? Tudja, mondta, tart is tőle. De a helyzeten ez nem változtat. Szeretne a Sorbonne-ra menni? Igen, nagyon szeretne, de az sem változtat a helyzeten. A fickó újabb cigarettával kínálta, nézték egymást. Tudják, hogy nagy hazafi. Igen, így van. Biztosan nem viselné el, ha a hazáját támadás érné – kívülről. Nem, mondta, nem szívesen viselné el. Lehet ez a jövőbeli platformjuk? Hát, lehet, de pontosan addig, ameddig ő egyetért vele. Semmiféle jelentés sem szóban, sem írásban. A barátairól, az irodalomról szó sem lehet. Ömlött a verejték a homokjából.

Ezután következett egy bonyolult alkudozás-fenyegetés, amit a göndör hajó egyedül folytatott le, s furasága miatt oldotta Gy. félelmét.

Majd végül megegyeztek, hogy aláír egy papírt, amiben vállalja: ha külföldről vagy külföldről tudomására jut hazája elleni támadás, azt jelenti. Aláírt egy semmitmondó íven két tucatnyi sort.

Elszívtak még egy Gauloise-t, a fickó kedvesen fecsegett, Gy. nem tudott odafigyelni rá. Majd jelentkezik, állt fel és nyújtotta a kezét Németh elvtárs.

Fel volt adva a lecke, csak nem tudta: milyen lecke.

Kora nyáron jelentkezett újra a férfi, egy presszóba hívta. Újra kezdődött a dekázás. Jó, tudomásul veszik, hogy nem lenne hajlandó beköpní senkit. De az stimmel, hogy igazi hazafi, ugye? Igen. Fenntartja az igényét a párizsi ösztöndíjra? Szeretné, de a két dolog nincs összefüggésben. Megegyeztünk. A kövér, tányérképű férfi megint elkanyarodott, mesélt a szépséges Párizsról, de hallgatott róla: miként volt ott. Aztán megint minden lezárás nélkül elbúcsúztak.

Az intézetben az igazgató és a durvább tanárok ugyanúgy bántak a nagyokkal, mint azelőtt. Ám azok már majdnem felnőttek voltak, nem tűrték. Vasárnap az igazgató albérletéből berendelte, hogy oszlassa fel a nagyfiúk fenyegető gyűrűjét a lakása

előtt. Valamilyen kisebb szemtelenség miatt a férfi jól szájon vágta a legvéznább gyereket, de a nagyok elől épp csak be tudott ugrani szolgálati lakása ajtaján. Azok leültek a lépcsőre és be-bekiabálták: Gyere ki te dagadt disznó! Ez pontosan előrevetítette a sorsukat.

Júniusban feloszlatták, szétszórták a serdülő csoportot, GY.-t elbocsátották. Utolsó estéjükön könnyes szemmel ünnepelt a gyerekekkel. Kapcsolatuk évtizedeken át nem szűnt meg – hosszú évekig kísérte tovább néhányuk sorsát.

Megint utcára került. Ki a rengeteg, ötletektől duzzadó, a rendszertől idegenkedő, berzenkedő fiatal közé. Az egész belváros az ő csoportjaiktól zsibongott este és éjjel,

kávék mellett szüntelenül meg akarták váltani a világot, s hatalmas hálózatauk miatt rengeteg dologról tudtak. (A beépítettek pedig őrülk tudtak mindent.)

Júliusban hívták egy alakuló folyóirathoz, a Műgyűjtőhöz. A Képcsarnok Vállalat indítaná, a Propaganda Osztály nagyhatalmú ura, a kecskeméti katonai repülőtér volt politikai tisztje lenne a felvigyázó főnökük, s a hatalmas, kereskedő cég kortárs festőinek menedzselése lenne a dolguk.

Főszerkesztő Sz. Gábor lesz, aki igen furcsa dolgok miatt menekült föl a fővárosba, de pontosat senki nem tudott róla, csak azt, hogy „esztéta”. Gy. lenne „a” rovatvezető, s egy okos, kedves hölgy a mindenes titkárnő és egyúttal tördelő.

A „Művészet”, a hatalom által fölkent folyóirat akkor ős-balos volt, a szocialista realizmus zászlóvivője. Ők lettek volna titokban a modernizmus reménysugarai. Az első számban a programadó cikktől kezdve sok mindent ő írt meg. Úgy számítottak, hogy a jelentős magángyűjtemények bemutatásával föltörhetik a mindenható szoc-reál egyeduralmát. Csodálatos embereket, gyűjtőket, egy addig ismeretlen, sziporkázóan szép magyar képzőművészet mesterdarabjait ismerhette meg és mutathatta be. 1970 őszét írták.

A minisztériumban meglódult a régóta szundító francia ösztöndíja ügye. (Albert Camus kutatására kapta, Szabolcsi professzor segítségével.)

Újra jelentkezett az ő sűrű növésű Némethje. Kissé zavarosan tudtára adta, hogy pontosan követte a sorsát az Aga utcában, de akkor már látta ezt a lehetőséget is, ami megint Párizshoz viszi közelebb. Alig értelmezhető történeteket adott elő az ösztöndíj ügymenetéről, hogy azért mégis sok mindentől függ az az utazás. Hirtelen figyelmeztette a párizsi Magyar Műhelyre (mintha rég nem lett volna kapcsolatban velük, közölték is), Párizsról mesélt kissé bugyuta „vicces” történeteket, mint aki nagyon ismeri a várost, de soha sem utalt rá, hogy mit csinált ott. El-elpötytyentette: lehet, hogy véletlenül találkozna odakinn.

Remegett a várakozástól, hogy viszontláthassa az 1967-ban megismert és megszeretett drága Szenes Árpádot, feleségét Vieira da Silvát, Hajdú Pistát (Etienne Hajdu), Kolos Vary Zsigmondot, Pán Mártát, Pátkai Ervint és a többieket.

Aztán nagy nehezen csak megszületett minden határozat, ösztöndíj (s annak odakinti kiegészítése a konzulátuson). A határidő is kimászott a burokból. Komolyan készülődhetett – már a fogadón múlt minden.

A lapnál csökkentett fizetéses szabadságot kapott, elfogadták, hogy kiépíti a francia képzőművészeti folyóiratokkal, a nagy emigráns művészekkel a kapcsolatot, cikkeket ír odakintről, rangos szerzőket szerez a folyóiratnak.

Szerzett rengeteget, a L Oeilt, a L art Vivant-t, Les Lettres-et, csereegyezményeket kötött, cikkeket hozott a legjobb szakíróktól, egy kisgyermek örömeivel és egy álmodozó fékezhetetlen buzgalmaival hajtott. Mintha nem tudta volna, hogy talán még át-átjön egy küldemény a határon, ám azt megjelentetni, fordíttatni, publikálni soha nem engedik.

Camus-t el is felejtette, élt a szerelmeinek, az új barátoknak, a város és a képzőművészet csodáinak. És hát a csiklandozó, elegáns és izgalmas francia szellemnek. Rengeteg új baráttra tett szert, akkortájt talán ő ismerte legjobban (gyűjtötte és dokumentálta) az emigráns magyar képzőművészetet. Éjjel-nappal tanulta a csodált nyelvet, s nagyon figyelt, hogy már másfél hónap múltán is „párizsi akcentusa” legyen.

(„Barátja” nem hallatott magáról, igaz, eszébe sem jutott.)

Ám ott vágta mellbe egy nagyon különös történet. Azt mesélték az emigráns magyar literátorok, hogy a festő H. mindent beköpött róluk a belügynek. Biztos forrásból tudják. Vakon elhitte – lehetne hitelesebb forrás, mint ők? Ugyan minden, amit tudott H.-ról, ellentmondott a rágalomnak. Kevés olyan következetes, önsorsrontó antikommunistát ismert, mint ő. Hogyan is van ez?

Erre csak akkor eszmélt rá, amikor talán tíz év múlva egy Svájc-ból hazánkba került, s alapvető becsületességében megrendíthetetlen barát zavarodottan elmesélte: ő ugyan emberismertével összeegyeztethetetlennek tartja, mégis elmondja, hogy a nagyon divatos, szép és hiú prózaíró, M. azt meséli róla: belügyes. Odarohant az ünnepeztetett idolhoz és dühösen számon kérte, hogy normális-e. A nagy ember kissé zavarodottan, de simán letagadta, hogy ilyet mondott volna.

Ekkor nagyon megdöbbsent.

Honnan tudhatták a párizsi emigráns literátorok, hogy épp M. jelentett róluk? Ők voltak belügyesek, vagy a belügynek volt fontos, hogy ilyen autentikus forrás külföldről terjessze a rágalmat? Kit küldtek hozzájuk a „holtbiztos információval”, akinek vakon hittek? Hogy kivédhetetlen legyen.

Honnan tudhatta M. hogy Gy. belügyes lenne? Ki volt az a föltétlen hitelű barát, aki vitte a terjesztendő hírt a leghitelesebb forráshoz? Mi volt a cél, mi volt az ára? A célról kezdett formálódni valami az agyában, mióta olvasott pár dokumentumot a hitleri dezinformációs szervezetekről, később az NDK-ról.

Abszolút hiteles, jól ismert személyt kell felhasználni a rágalom szórására, hogy bemocskoljanak egy veszélyesnek ítélt, vagy épp megvesztegethetetlen fickót. Először (nagyon rövid ideig) hírszóró, rögtön utána célobjektum lett. Hány ezren váltak így a „cég” eszközeivé?

Mire hazatért, kirúgták a főszerkesztőt, s egy Moszkvából hazatért közgazdászt raktak a helyére. Még így is ment az üzem, hiszen a nyárra készült a külföldi magyar művészek első nagy tárlata a Műcsarnokban. A szervezéssel megbízott Passuth Krisztinának szerezte, gyűjtötte a dokumentációs anyagot. Krisztina mesélte: az 56-osokat csak akkor fogadják be, ha ők jelentkeznek. Ezer telefon, ezer könyörgés: gyertek, jelentkeztek. (A nagy öregeket nem fenyegette veszély, ők lelkesen készülődtek leadni anyagaikat a depókba.) Ő a Műgyűjtőbe íratott nagy cikket a hazatérőkről, ő pedig a Kortársba írt tanulmányt.

Passuth Krisztina elindult egy kamionnal hazahozni a kiállítás anyagát. Nála volt egy boríték, amit csak a határon túl bonthatott fel. (Gy. így tudta.) A borítékban az állt, hogy csak az emigráns művészek képeit hozhatja haza, a disszidensekét nem. (Hiszen a nagy emigránsok, ha tudomást szereznek erről a diszkriminációról, nem járulnak hozzá műveik kiállításához.)

Aztán itthon is közölték, hogy ez a helyzet. Azt dühödten elérte, hogy az 56-osokról szóló részeket üresen hagyja a nyomda. Így jelent meg. Őt azonnal kirúgták.

Munka nélkül maradt, halálosan szerelmesen Párizsba.

Göndör hajú barátja más húrokat kezdett pengetni.

Ha igazán ennyire vágyik Párizsba, ha ennyire szüksége lenne a csodálatos városra a boldogságához, visszamehet Franciaországba, ő segít elintézni. Természetesen akkor nekik kell dolgoznia, amiért cserében természetesen az egzisztenciájáról is gondoskodik.

Első döbbenetében tiltakozott: de hiszen neki akár a hátáról, ötszáz méterről is látják, ha hazudik. Hogyan lehetne hírszerző?

Havonta, kéthavonta találkozotunk, a sűrű göndör gyözködte, ő ismételte magát.

(Szülei egyetlen, kései gyereke volt. Most akarták pénzé tenni mindenüket, hogy vegyenek egy lakást a fővárosban, összeköltözzenek. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy magukra hagyja idős, megroggyant szüleit.)

1970 októberétől felvették fizetés nélküli gyakornoknak a televízió irodalmi osztályára.

A téli könyvvásárt, a karácsonyi irodalmi műsort már ő „szerkesztette”. (Csak az elvégzett, s bemutatott műsorokért kaptak pénzt.) Sokat, eredményesen dolgozott. 1971 márciusában aztán a politikus vezetők közölték vele, s egy másik tehetséges gyakornokkal, hogy ők „rossz hivatalnokok” lennének. Két másik, a hatalomba született, semmit nem produkáló fiatalat véglegesítettek.

Újra az utcára került.

Egyre hevesebb lett Németh elvtárs nyomása, hogy menjen ki kémkedni Franciaországba. „Barátja” elmagyarázta: nem sok babér terem itt neki, látja, immár két éve minden állásából kirúgják, lehet, hogy ő összeférhetetlen, lehet, hogy mindenhová követi az a politikai papír az egyetemről. De az is lehet, magyarázta hamiskásan hozzá hajolva, hogy ő olyan mozgékony, annyira impulzív, hogy egy Párizs típusú város szabadságfoka kellene a természetéhez.

Végül azzal rázta le magáról az agitálást: semmiképpen sem lenne képes magukra hagyni a szüleit. Bármiféle erőszak csak önmaga ellen fordított erőszakot ér el nála. A sötét bőrű férfi kicsit belefáradt az agitációba, kicsit ijesztgette volna, hogy sehol nem túrik meg, s hogy ő is megvonhatja tőle a jóindulatát.

Nem jutottak semmire. A fickó végtelen, unalmas kedélyét ugyan nem lehetett megtörni, de az sem reménykedett, hogy őt ráveszi az emigrálásra.

Ilyen kedvtelen, neki-nekiveselkedések között telt az idő.

Nagybátyja közben szerzett egy hamis munkahelyet egy vidéki ÁFÉSZ-nél. „Dekorátor” lett, egy ezres ütötte a markát a leadott munkakönyvért, a dupláját vették fel a nevére.

Soha többé nem akart állami, függő állást, hogy ne rúghassák ki, hogy többé ne legyen kiszolgáltatva a göndör manipulációinak, szorításának.

1970-ben megjelent az első regénye. Sokat publikált. Kezdeti neve lenni.

Nyugdíjas szülei felköltöztek Budapestre. A közös kis lakásban a végtelen sok, nyomorult albérlet után lett egy 4,5 x 3 méteres szobája, végre együtt volt minden könyve és a saját fürdőszobájukra, vécéjükre járt.

Fölvették az Írószövetségbe. Beléphetett a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja Irodalmi Szakosztályába. Személyijébe bekerült: ez a munkahelye, beosztása: „tag”. Nem volt többé KMK (közveszélyes munkakerülő), nem vihette el minden arra járó rendőr.

Esélyei javultak.

Már korábban kezdett átállni a független, önfenntartó életre. Írt, műfordított, dramatizált a rádióknak, hangjátékokat írt, négerként forgatókönyveket gyártott a televízió sztárszerzőinek, könyvek hegyeit lektorálta. De hát valójában a tolmácsolásból élt. Eleinte franciául és németül, később a német piac erőssége miatt egyre inkább csak németül.

1973-ban négy hónapon át tolmácsolt az „Árpád a cigány” című, iszonyatosan bugyuta 13 részes nyugatnémet televíziós sorozat német rendezője és a francia főszereplő, Robert Etcheverry között. Rengeteg pénzt hozott a napi 12 órás munka, ebből vette első Lada kocsiját, amivel aztán már önállóan szállíthatta a vendégeket – s a kocsit többet hozott, mint a tolmácsolás.

Göndör hajú Németh Gyuszija egyre bágyadtabban és sokkal ritkábban szorongatta a „kémségre”. Félévenként találkoztak, a kávézásnál elképesztően bugyuta tör-

ténetekkel szórakoztatta, 172-vel száguldó Wartburgokról, kémgyanús távfutó vak emberről és hasonlókról. Nem sürgette igazán, de nyilván kellett neki a statisztikájába.

Egyre gyakrabban hívták meg Nyugat-Németországba, Ausztriába, Svájcba jó nevű irodalomtörténészek, intézmények, kultúrpolitikusok. Egyre többet publikált a bűnös Nyugaton is.

Hosszú ideje betiltott regényei jelentek meg itthon (egyikük 1971-től 78-ig várt az „engedélyre”). Ha a megírás időpontjait vesszük alapul, igazán modern író lehetett volna, hiszen sok, rendhagyó munkája hamarabb született meg nagy sztárok hasonló könyveinél.

Iskolát teremthetett volna, ám annyiszor tiltották be a megjelenését, zárták el az utazás lehetőségétől (néha még a „piros” útlevelét is elvették), hogy mind dühösebb, mind „politikussabb” lett. Kezdett „csakazértis” rendszerellenes könyveket, novellákat írni. Így alakít át valakit a diktatúra, hátrányára.

1975-ben a nyugat-berlini DAAD művészprogram zsűrijében három jó barátja ült. Ők vitték be pályázatát – egyéves, fantasztikus ösztöndíjat ítéltek meg neki az

év őszétől. A minisztériumban húzták, halogatták az ügyet. Töprengtetett rajta: vajon örökké mosolygó őrnagy elvtársa keveri-e a kártyákat. (Igaz, kevert ő elég bajt maga ellen.)

Ez idő tájt adta föl a függetlenségét. (Számptalan, őszintén megélt és vállalt szerelem között sodródott a kedves, önzetlen vagy önző lányok, asszonyok között.)

Felesége üzletelős családja jóvoltából igazi, saját (leválasztott) lakásuk lett egy villanegyedben.

Apja egyre többen betegeskedett, műtétek során át látogatta naponta a kórházban.

Mégis, nagyon vágyott arra a berlini ösztöndíjra: tizenkét hónap gondtalan jólét – mi csodálatosabb egy író számára. De hát nem engedték.

Mindig volt valami indok, mindig jött valami politikai vétség, túl éles beszéd, engedély nélküli publikáció nyugaton, s a válasz rá betiltás, eltiltás.

Írt, mint egy örült, s egyre inkább ellenük. Az író-olvasó találkozókon nem a könyveiből olvasott fel, inkább politizált, beszélgetett a vidéki hallgatósággal. Provokálta a sorsot, sikerült: mindig visszaütöttek.

Egyre inkább körbefonta felesége látszatra, ragyogásra beállt életmódja. Nagy szerelmük közepette kezdett rosszabbul írni: felületesebben, laposabban.

Két és fél év alatt megért benne az elhatározás: ez a házasság, ez a szerelem egyiküknek sem szolgál a javára. Eldöntötte, hogy (bármilyen szerelmesen, de) elválik.

Megint vissza a szülőkhöz, a szobájába.

Eszméletlenül sokat dolgozott: tolmácsolt, lektorált, fordított, írt. Akkor kevéske pénzből is rengeteg olcsó építőanyagot lehetett vásárolni. Így vett részletre Pilisvörösváron egy 120 m²-es telket és ugyancsak részletre egy Erdért 43-as faház elemeit. A gazból elzavarta a fácánokat, lekaszált a telket. 120 napon át reggel hatkor indult és este hatkor tért haza. Leginkább egy szelet kenyérrel a táskában. Egyedül ásta, betonozta ki/be a ház alapjait, a vízvezetékét, az emésztőt. Felépült a ház, teraszt épített, falat festett, mázolt, s elkezdett hulladék fából bútorokat építeni.

(Közben kifejlődött a nyombélfekélye.)

Barátait akkor hívtá segíteni, amikor a kerítést rakták le: az semmiképp sem megy egyedül. Ekkor találkozott Edittel. A házikó finomabb berendezését már együtt csinálták 1978 augusztusában.

(1976. október 22-én Nyugat-Berlinben irodalmi estje volt. Mire hazaért a „tilos útról”, hiszen az NDK „területén át” repült be, teljesen illegálisan), már megjelent a sajtóban nagy körítéssel a huszadik évfordulás irodalmi és politikai estje híre. Újabb egy év tilalom.)

Tekintélyes kinti barátai miatt kikényszerített, kisebb utazásokat engedélyezték, a „nagyot” nem. (Hiszen rengeteg alkalommal hívták meg a barátai és a jól ismert kulturális intézetek.)

A DAAD látta, hogy Gy.-t nem akarják kiengedni az éves ösztöndíjra. Volt neki egy régen dédelgetett álma, már régóta készítgette elő: mivel a legfiatalabb magyar író 55 éves volt akkor a német könyvpiacra, szerette volna megjelentetni egy jó kiadónál az igazán tehetséges magyar novellisták legifjabb nemzedékét. Ezt odakintről,

de idebenn is úgy meg lehetett támogatni, hogy végül kiengedték a hivatalosan megpályázott és megnyert 3 hónapos DAAD ösztöndíjra. Tudta, igen sok ezer kilométert kell utaznia, fölkeresni minden jó barátot és kiadót az egész országban, amíg valahol el tudja helyezni a csupa ellenzéki szerzőből álló antológiát.

Gyuszi barátjával nagyban poshadt a kapcsolata. Elmesélte neki: szeretné, ha segítené Edit kiutazását utána két hétre. Egy barátja küld neki meghívó levelet (anélkül akkor nem utazhattak).

1979 őszén utazott ki. Pár hét múlva Wilfried Belkenheid barátja küldött Editnek hivatalos meghívó levelet. Behívták a belügybe, egy szemét tiszt kérdezgette: mennyire ismeri a meghívóját. Edit mondta, hogy párszor találkoztak Budapesten, amikor a férfi itt volt Gy.-nél. A belügyes gúnyosan úgy vélte: ennyi nem elég a meghíváshoz. Edit mondta: a párom egyik legjobb barátja. De maga nem ismeri annyira jól! „Ha lenne tőle három törvénytelen gyerekem, az jobb lenne? – tört ki Edit. Elutasították a kérelmét. Gy. őrzőgő leveleket írt haza, gyalázta a rendszert. Volt, amelyik levelet újjal szakítottak föl ijesztgetésként. Két és fél hónap múlva (3 helyett) hazajött, nem bírta a szerelme nélkül. (Attól kezdve sem őt, sem a családot soha nem hagyta el három hétnél hosszabb időre.)

Gyuszijának dühösen nekiment, az zavarosan magyarázta, hogy nem volt rálátása az ügyre, ő is külföldön volt, mire Gy. dühöngött: itt nem elfoglaltságokról és magyarázatokról van szó, hanem az adott szó becsületéről. Összeeszeszték, s ettől kezdve többé még langyossá sem javult a kapcsolatuk.

Kinti útja során sikerült rábeszélnie a nagy tekintélyű Hoffman und Campe kiadó főszerkesztőjét, hogy adja ki Nyugat-Európában a legelső, fiatal keleti (magyar) novella-antológiát. A nagyszerű, meggondolt és kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező Hildegard Grosche műfordítóval együttműködve építették fel a kötetet. Ebben indíthatta Esterházy Pétert, Bereményi Gézá, Császár Istvánt, Horváth Pétert, Pályi Andrást, Simonffyt, Tandorit és Nádas Pétert.

Sok nyugati, írói karriernek ez a kötet a gyökere. 1982-ben jelent meg, s ahhoz képest, hogy csupa ismeretlen szerzőt publikáltak, háromezer példányban adták el. Ez nagy eredménynek számított. Persze: Gy. hónapokon keresztül riadókézsülségbe helyezte minden barátját újságoknál, rádióknál, tévéadóknál, hozzátett egy saját, kéthetes könyvbemutató túrát – így aztán ötvennél több recenzió segítette a könyv érvényesülését.

A vörösvári prérin a faházban éltek aztán Edittel éveken át tavasztól késő őszig, télre behúzódva valamelyik szülői ház egyik szobájába.

1980 márciusában Zöld Ferenc behívta az Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületébe. Tudta, hogy beszél idegen nyelveket, sokat járt nyugaton. A Kiadói Egyesülésnek van egy angol/német/francia nyelvű negyedéves folyóirata, eléggé lecsúszott lap, de az Unescoból hazatért K. elvtárs oly gyatrának tartja a felelős szerkesztői fizetést, hogy elvtársai a duplájáért átviszik (nyugdíj előtt) egy nagy kiadó

propaganda osztálya élére „dolgozni”. Elvállalja-e ennyiért? Mesés volt a lehetőség, hogy önálló képet alakíthat ki külföldön a hazájáról. Elvállalta.

Bekerült a ronda, Vörösmarty téri irodaház tizedik emeletére, a MKKE-be vagy ahogy hívták: Mekekébe. Az igen széles műveltségű H. Pista szerkesztő kollegájával elkezdtek rendbe rakni a lapot.

A magyarul Idegen Nyelvű Könyvszemlének nevezett negyedéves folyóiratnak az volt a dolga, hogy a magyar könyvkiadásra támaszkodva (ebben benne foglaltatott a zene, a képzőművészet, építészet, a népművészet, a történelem, a tudomány és a köröttük lévő területek is) mutassa be Magyarország kulturális arculatát. 1980-ban már bőven volt annyi izgalmas könyvkiadó, volt elegendő kítűnő irodalom, történelmi, tudományos és művészeti munka, hogy negyedévenként kiválaszthassanak s ír hassanak 16-18 európai érdeklődésre is számot tartó kötetről. S volt annyi okos, jól képzett, szakmailag felkészült, jó tollú ismerős, hogy a könyvek **ürügyén** szenzációs cikkeket írathassanak a magyar kultúra és tudomány spektrumáról.

Az addig szemétkosárba dobált lap elkezdett feltámadni. Egy év sem telt bele, amikor az elvtársak behívták a minisztériumba. A „bizottság” kérdezte: hogyan képze li el, hogy a saját elképzelése szerint csak úgy szerkeszti a lapot. Eddig mindig hosszú konzultációk eredménye volt minden (olvashatatlan, olvasatlan) példány. Azt válaszolta: azt akarják-e, hogy hazájuk egy izgalmas, színvonalas kultúrájú, művészeti, rokonszenves országgént jelenjék meg három nyelven az egész világ előtt, vagy egy belterjes, belföldi, érdektelen propagandalapot óhajtanak. Ő úgy gondolja, hogy elég jól ismeri Európát, az ottani értelmiség ízlését, s jobb lenne megvárni az új koncepcióban szerkesztett periodika sikerét – vagy bukását. De azért mégis, azt egyeztetni kellene rendszeresen, erőlködtek az elvtársak és elvtársnők. Ennél a gyatra fizetésnél, mondta Gy, ő szabadúszóként lényegesen többet keresett, neki ez nem kenyérkérdés. Ha egyetlen egyszer „laptervet” kérnek tőle, azonnal elhagyja a szerkesztőséget.

Egy alapkérdés azonban őt magát nem hagyta nyugodni. Tudta, hogy hazudik, hogy egy olyan kulturált, vonzó ország látszatát kelti külföldi olvasóiban, ami nem felel meg a féldiktatúra valóságának. Ugyanakkor végre a saját ízlése szerint mutathatja be végre szeretett hazáját. A dilemma: sminkelni a rendszert kultúrája értékeivel vagy csupán opponálni? Békén hagyták, s ő az elsőt választotta. A példányszám pedig emelkedett, emelkedett. Nyugaton reklámra nem is gondolhattak, de a pár ezer példányból nyolc év alatt, pusztá fülbesúgásos propaganda révén 13.500-ig mászott fel.

Közben 1981-ben megcsinálták a Frankfurti Könyvvásárra a magyar különszámot, 1986-ban a Moszkvai Könyvvásárra a szintizta ellenzéki orosz különszámot. A legnagyobb dobás talán az Sz. Lacival közösen kitalált és megszerkesztett Hungaria Litterata kötet volt, ami a folyóirattal együtt az 1985-ös budapesti „Helsinki Utótálalkozó” szellemi sztárja lett. Csak őket kettőjüket tiltották ki a vendégek közül.

1981 vagy 82-ben a fulladt, unalmas találkozásokba belefáradt Németh Gyuszi megkérdezte: van-e kifogása ellene, ha egy barátja szeretne megismerkedni vele? Miután

elismételte: politikailag kritikus véleményét rendszeresen publikálja, mivel továbbra sem hajlandó semmiféle „jelentésekre”, nem érti, mi a fenének kellene egy másik, értelmetlen ismeretség? Ó, mondta Gyuszi, csak egy-két beszélgetésről lenne szó, természetesen az ő feltételei szerint. Próbálja ki, ő kéri, nem lesz semmi komplikáció, bármikor kiszállhat.

Így ismerkedett meg Lőrincz elvtárssal. Annyira jelentéktelen ember volt, amennyire csak lehetett. Himlőhelyes, kopaszodó, tésztás arc, ravasz sötét szemek. Ő szívesen lenne időnként beszélgetőpartner Szabó Gyuszi után. Tehát nem Németh, gúnyolódott Gy. Nyilván ez is hamis név.

A magyar közélet igen gyakran legendákban élt, azokat gyártotta, értelmezte, alakította. A XX. században volt elegendő évtized, amikor nem volt hiteles, a közösség által ellenőrizhető, elfogadható hírforrás, sutyorgásokat, féligazságokat, vagy tudatosan terjesztett képtelen információkat csócsált egy egész ország. S még azt is belső megosztottsága, etnikumai, kulturális táborai szerint – igen gyakran a többiek ellen. Jószerivel azt mondhatnánk: az alakítja a valóságot, aki termeli a/z ál/híreket. (Ennek van alapos áthallása a mai világra.) Ám akkor nem voltak hírek! Minden titok volt a szocializmusban, hatalmas politikai apparátussal őrzött titok. Ennek infantilizmusa odáig ment, hogy az ellenség (és a saját lakosság) megtévesztésére az NDK-ban minden útjelző táblán tévesen adták meg a távolság kilométereit.)

Ha beleolvas az ember az ABTL levéltárában egy vidéki egyetem titkosszolgálati anyagába, jelentéseibe, a hatvanas-hetvenes években, két dolgon döbben meg. Az egyik, hogy miféle jelentéktelen, még politikailag is érdektelen, vacak kis jelentéseket írtak az ügynökök tartótisztjeiknek, s azon át a megyei ÁVH nagyhatalmú őrnagyának, aki az elhárításért felelt. A másik, hogy micsoda elképesztően igénytelenek, műveletlenek voltak az elhárítás tisztjei. Mintha csak a papírsaláta mennyisége számítana. Persze a „Hengerész” alkoholista fecsegése mellett „Dézsi” sokkal színvonalasabban jelent éveken át az egyetemi elitről, látszik, hogy utálja a dolgát, ki-kitör, de aztán megint kordába szorítják, s árad a valójában lényegtelen hírtömeg a professzorok magánéletéről, társadalmi nyilatkozatairól.

Ha az ember a másik oldalról, a regnáló hadnagy-főhadnagy-őrnagy-alezredes szakmai pályafutását, életrajzát szemezgeti, bizony meglepődik a nagy ember „alacsony” viszonyain, gyatra képzettségén, helyesírásán, szellemi színvonalán. Mintha nem lenne választék. Néha le-leszúrák őket, kritizálják, feladatokat állítanak eléjük, ám a változásnak nincsen nyoma.

Ilyen módon arra gondolna a kutató elme, hogy semmire sem becsülheti ennek az erőszakszervezetnek a munkáját. Ám ha az eredményre gondolunk, a sok ezernyi magasan képzett, beszervezett értelmiségire, a megnyomorítottak, állandó megfigyelés alatt tartottak, zaklatottak és bebörtönöztek tömegeire, nem igazolódik az első látszat.

A hiteles valóságot az irodalom és értelmiség titkosszolgálati kontrolljáról Szőnyi Tamás 2012-ben megjelent, Titkos írás című (1956 – 1990, Állambiztonsági szol-

gálat és irodalmi élet) alcímű, hatalmas, kétkötetes műve óta tudhatjuk elég világosan. Nyilván maradt bizonyos százaléknyi anyag felderítetlen, hiszen minden valóban érdekes és pikáns anyagot volt ideje eltüntetni a fordulat tájkán s a még utána is sokáig aktívan működő „III/I.-II.-III.” csapatnak. Mégis, a mindennapi működést Szőnyi elképesztő pontossággal feltérképezte és hozzáférhetővé tette.

S belemélyedvén könyvébe, az ember elámul: micsoda pénz és energia volt készen ebben az időben teljesen átluggatni a társadalmat, korlátlan mennyiségű ügynököt beszervezni, ha új „ügy” bukkant fel, azonnal új csapatokat szervezni köré.

A másik döbbenet, hogy kitűnő nevű szakmabéliek (kritikusok, írók, kulturális hivatalnokok, stb.) szinte soha nem buktak le, évtizedeken át ontották a jelentések tömegét, kapott parancsaik szerint befolyásolták a környezetüket és pontosan helyükre juttatták a rágalmat. Mégis ugyanolyan közkedveltek maradtak közegükben, s még hősi, ellenzéki flairjük sem sérült (olykor máig ünneplik őket haláluk után).

Ám az egyébként kegyetlen rendszernek megvoltak a sérülékeny vagy rosszul működő pontjai. Néhány kiszemelt akár évekig ellébecolhatott nagy ritkás kávézgatással, vagy épp soha le nem adott jelentésekkel, visszavont együttműködési szándékkal. A ravaszabbak egyszerűen társaságban elmesélték, hogy ők ügynökök, a felelős kollega azonnal jelentette, „dekonspirálódott” és ki kellett rúgni. Vagy éppen belépett a pártba, így úszván meg a jelentési kényszert. Voltak itt defektek – és volt egy második típusú működés, amit a nagy belügy nem is látott.

Ide tartozik az eltűnt akták, jelentések, a megszüntetett eljárások, félbehagyott nyomozások összefüggő egysége.

Ám hogy a félelmetes rendszer emberi gyengeségeiről hírt adjunk, közlünk valamit Gy. egyik tisztje (mivel soha sem „tartották”) pályafutásáról.

AZ EGYIK HELYRE LEGÉNY

Szabó Gyula 1914-ben Tiszakürtön jött világra, anyukája nevét örökölte, mert a papa nem bukkant fel. A helyi általános iskola bizonyos osztályai után nagyanyjával Romániában él pár évet, 1928-ban hirtelen a Láng gyárban vasesztergályos tanuló, belép az ifjúnunkás mozgalomba, majd segéd lesz. 1942-ben Csepelen esztergályos segéd, a Vasas Szakszervezet, majd a Szociáldemokrata Párt tagja. (Zúrzavaros személyi anyagában ez már 1934-ben megtörtént.) 1944-ben már illegális harci csapatban robant, 1945-ben már MKP tag. 1947-ig gyári nyomozó a politikai rendőrségnél, utána a BM politikai osztályára kerül. 1948-tól pártiskola, majd Dzserdzinszkij iskola, közben Közgazdasági Egyetem, majd 1955-ben valamilyen módon érettségi. További pártiskola. Felesége „értelmiségi”, a SZOT-ban dolgozik, MKP tag.

1949-től hathónapos szakmai kiképzés, majd a belső elhárításhoz kerül, eleinte ifjúsági területen, majd a klerikális reakció ellen. Sikeres felderítések, felszámolások, leleplezések sora. Alhadnagy, hadnagy, főhadnagy. Minősítése szerint „kiemelkedő teljesítményre nem törekszik”. 1956-ban részt vesz a fegyveres harcban.

1958-as minősítése szerint éppen filozófiát és franciát tanul a munka mellett. 1960-ban őrnagyként már a Magyar Népköztársaság párizsi konzulátusán irányítja a hírszerzést „főoperatív beosztottként”. A Szőnyi kötetből kiderül: mekkora súlyt helyezett a belügy a párizsi magyar emigráció „feldolgozására”. Több ügynök dolgozik Szabó elvtárs keze alá, néha igen kacagtató sikertelenségek sorát „szervezik”, s ha nem lenne jó pár igen rangos író, kritikus, tudós ügynökük, az állandóan botladozó ki-küldöttek nem vinnék sokra.

Szabó Gyula 1967-ben tér haza, itthon teljes felhatalmazással átveszi a francia elhárítás területét, hamarosan alezredesi rangban.

Munkájáról Gy. kapcsán már olvastunk.

VÁLTOZÓ IDŐK

A nyolcvanas évek elején a párt és a belügy (vagy aki mindkettőt irányította) nyilván alaposan átértékelte a bel- és külföldi helyzetet. Minden bizonnyal megjelentek a titkok tudóinál az új elképzelések, koncepciók, s a központtól távolodva, más feladatokat határoztak meg az új célokhoz. A társadalom nyilván bámult, értelmezett és gyártotta a legendákat, fabulákat.

Gy.-nek sem lehetett fogalma, mi a fenét akar ez az új ember, s vajon újabb éveken át, hatalmas kihagyásokkal hülye érdektelenségekről fognak makogni.

Elismételte neki, hogy személyekről és semmi olyanról nem beszél, amiről a barátai és közte esik szó. A fickó tudomásul vette. A ritka találkozásokon eleinte megpróbált kicsalni belőle információkat, de mert nem sikerült neki, általános társadalmi témákról esett szó. Olykor persze „ügyekről” is, de ha Gy. a Mozgó Világ betiltása miatt tiltakozó levelet írt Tóth miniszterhelyettesnek, majd személyesen háromnegyed órán át keményen vitatkoztak, ugyan mit mondhatott volna erről a tisztnak.

Megtudta, hogy Lőrincz az MKKE igazgatójához is jár, mindig konyakot kér, újabbat s róla, meg S. Paliról érdeklődik.)

Szóváltásaik egyre gyakrabban veszekedésbe torkolltak.

Fél évente egyszer eredménytelen huzavona.

1985-ben, amikor Berecz elvtárs az Írószövetség önfelszabadító közgyűlésén (Sánta Ferenc hegyet robbantó hozzászólása) be akarta tiltani az „egyletet”, kisebb lett a tülekedés a posztokért. A prózai szakosztály vezetését vállalta el.

Teljes gőzzel láttak neki a társadalom sorsát feszegető nyilvános vitáknak.

De ekkor már kezdett más lenni a világ. (Legalábbis azt hitték.) 1983-ban megírta az akkor talán legantikommunistább, kompromisszumok nélküli regényét. Három évig folyt a betiltási játszma: kedves szerkesztői állandóan számígtattak: mikor ki a „szuperlektor”, mikor lenne esély átnyomni a könyvet a cenzúrán. Volt, amikor telefonon riasztották: azonnal vigye haza a kéziratot, még a szerkesztőségben sem maradhat.

Végül 1986-ban megjelent a Szépirodalminál. Számára ezzel valami eldőlt. Ha egy diktatúra ilyen, a létező törő könyvet enged megjelenni, akkor elveszítette elemi önvédelmi képességét. Most már csak idő kérdése lehet a változás, gondolta. Nem tévedett, hiszen egy év múlva Lakitelken már a Magyar Demokrata Fórumot alapí-

tották száznyolcvan valahányan, s ők azt hitték, hogy megtörték a hatalom gerincét. (Vagy hogy ennyire elgyengült a hatalom.)

Csupán arra nem gondoltak, hogy talán egy egészen máshonnan indított, nagy átrendezés részei ők, ráadásul kulisszaként kellene az átalakuláshoz. Teljesen természetes módon belevesztek abba a rengeteg, nagyszerű, jobbító szándékba és elképzelésbe, ami kitöltötte fejüket és életüket. Egyelőre abban reménykedtek, hogy nekik megvan az erejük, s hogy már csak a szovjeteken múlik: mikor „engedik meg” a változást.

Így változott az ő „belügyes ügye” is 86-ban. Lőrincz elvtárs feladta, nem viselte tovább a pimaszságát, az ellenzékiiségét. Utoljára megkérte: bemutatná két kollegájának, beszélne-e velük. Beleegyezett: beszél ő bárkivel, bármiről. De ideje az nincsen, egy órát szán rá.

Legközelebb két fiatalember mutatkozott be: talán Barna Imre és Szoboszlai György néven, de ez nem biztos. Ezeket már más fából faragták, főiskolára jártak, kapcsolatban álltak a valóságos világgal. Majd két órányi őszinte vita után elbúcsúztak, de pár nap múlva újabb találkozót kértek: ez nekik nagyon fontos.

A beszélgetés elején nagyon komolyan megkérdezték: „te tényleg soha nem írtál jelentést?” „Hogyan is képzelhetitek?”, válaszolta. Összenéztek, hümmögtek. Az egyik: „Ezek szerint ez a szemét Lőrincz a te nevedben éveken át maga írta az összes jelentést. Azt sem tudjuk: miről és kinek, egy darabot sem láttunk.” Ő erre csak megvonta a vállát: nem érdekelte már ez a téma.

A fiúk azt mondták, semmi értelme többé a dolognak. Írja alá, hogy tartja a száját és azzal megszűnt a viszonyuk. Egyébként, ha a két beszélgetésüket lehallgatnák, ők ütnék meg a bokájukat izgatásért.

Elbúcsúztak.

Azt hitte: vége ennek az unalmas és jelentéktelen történetnek.

EGY MÁSIK PÉLDÁNY

Ha már ilyen témáról értekezünk, nem vonjuk meg az olvasótól az elmélyülést a vidám barakk durvább figurái között.

Lőrincz László 1929-ben született Vésztőn. Apja Guttmann Lajos Nádudvarról, anyja Goldstein Mari Földesről. Szülei a gazdasági válság miatt a fővárosba menekülnek, apja kereskedő segédként él, anyja gyári munkás. Négyen laknak egy mosókonyhában. Sok hányattatás után apja 1943-ban munkaszolgálatosként eltűnik a Don-kanyarban.

A fiú három polgári után műszerész inasnak tanul. Miután a házat lefoglalja a Gestapó (áll önéletrajzában) és otthontalanná válik, lemezlakatos segédmunkás lesz. Romeltakarítással is foglalkozik. December 1-jén a nyilasok gettóba viszik. A felszabadulásig utcaszeprő és alkalmi hullaszállító. Hat rokonból ő az egyetlen munkaképes, ő tartja el őket (írja magáról). 1945. január 18-án felszabadítja a Szovjet Hadsereg.

1945 és 47 között kifutó és segédmunkás egy ezüstművesnél, később egy fűszeresnél, azután fémcsiszoló és tömegcikk készítő.

1948 májusában végre az Államrendőrség gépkocsi javító műhelyébe kerül, hamarosan műszaki altiszt. 1950-tól az AVH-hoz kerül, 1951-ben felszabadul esztergályos segédként, 1950–51-ben a Móricz iskolába jár egy évig, utána az AVH kultúrosztályára kerül. A BM Klub közönség szervezője, a filmvetítési csoportvezető.

(Mellette persze 1942 óta kapcsolat a munkásmozgalommal, jár a Fodrász Ifik összejöveteleire, a Vasas Székház fiataljaihoz, 1945-ben belép a MADISZ-be, 1945-ben két jó ajánlóval az MKP-ba.

1956-ban a tüntető tömeg megveri. Okt. 30-ig fegyverrel védi a BM Tiszti Házat. Nov. 8-án elbocsájtják, Ócsára menekül a szovjet laktanyába. November 10. után a BM-től „igazságtalanul” elbocsájtják, csak februárban veszik vissza újra karhatalmi szolgálatba.

Közben különböző képzéseken vesz részt. 1952-ben Népművelői Iskolába jár egy évig. 56 előtt elkezdi tanulni az ELTE bölcsész karán, de azt félbehagyja. N.P:M tanfolyamra jár, 1962-ben ott szerez érettségit. A Rendőr Akadémián politikai nyomozó szakon képzik, 1963-ban diplomát kap.

1969-től főoperatív beosztott (vonalvezető), az irodalmi terület, az elhárítás és a felderítés a dolga. Mivel hirtelen haragú, ingerlékeny, ember, kollegáival durván bánik, akadnak problémái, de a párthoz való hűsége segít változni.

1984-ben az ELTE-n doktori címet szerez. Alezredesként, sok-sok kitüntetéssel vonul majd nyugdíjba.

KÖZELEDIK A FORDULAT

Balázs fiuk születése után, a 80-as évek közepe táján Gy. újult erővel vetette magát a még mindig élő, nyugat-berlini s immár 11 éve nem engedélyezett ösztöndíja megszerzésébe. Ekkor már volt neve, sok könyve jelent meg – igaz, számtalan „szilenci-umra”, utazási tilalomra is ítélték.

A színvonalas magyar ellenzéki irodalom jó részét ő juttatta ki osztrák, svájci, nyugatnémet fellépésekre.

Egymás után jelentek meg az NSZK-ban, Ausztriában vagy Svájcban a fiatal, ellenzéki magyar novellaantológiák, összeállítások, csoportos fellépések – lassan kézbe vehető irodalma lett a fiatal magyar opposíciónak. (S a mértékadó német kiadók csak akkor álltak szóba ottani könyvpublikációról, ha volt a kezükben jó minőségű mintafordítás – nos, ez teljesült.) Igaz, legalább ugyanennyi szerző haragudott rá, ha nem gyűlölte: aki magát jelentős írónak tartotta, s személyes rosszindulatot sejtett az elmaradt megjelenés mögött.

Még a minisztériumban is voltak szövetségesei. Ekkor már felbukkantak felelős pozícióban a jól képzett és sokkal tisztességesebb fiatal káderek, s még az idősebbeket is meghatotta, hogy mindig a hazája kultúrája után rohangál.

Mégsem engedték ki Nyugat-Berlinbe. Sejtette, hogy komoly erők állhatnak a háttérben.

A Hungaria Litterata angol és orosz változatának igen nagy sikere volt külföldön. A minisztériumnak eszébe jutott, hogy egy nagyszabású bécsi rendezvényüket a németre fordított kiadvánnyal koronázzák meg. Munkába lendült az apparátus, hamarosan elkészült a kötet. (Mindenki irigykedett a könyv ötletére, hiszen ők Sz. Lacival sajátos, ezer éves kultúrtörténetet írtak a legjobb magyar szakértőkkel. Azok huszonnyolc idegen kultúra behatásán mutatták ki, hogy egy erős karakterű nemzetnek nem kell tartania a befolyásoktól: azok csak megerősítik s még karakteresebbé teszik a kultúráját.)

A nagy bécsi kulturális felvonuláson a művészek mellett természetesen ott feszítettek a politikusok is. Egy reggel be akarták volna vonni valamibe, de nem volt ideje, s kiszedték belőle: miért: Nagyon kedves ismerősével Alois Mock alkancellárral reggelizett a parlamentben. A nagykövet rögtön rámászott: Mock akadályozza meg, hogy az osztrák újságok olyan pimaszul, kritikusan írjanak az országról. Annnyit vállalt, hogy elmondja, nem „megmondja”.

A másfél órás, jó hangulatú beszélgetés után (hiszen jó évtizede voltak szinte barátok) viccként elmesélte a nagykövet nyögetét. Ó, mosolygott Mock, mondja meg neki: ha egy demokráciában egy politikus bele akar avatkozni a sajtó ügyeibe, jobb, ha előtte nyújtja be a lemondását.

Apropos, sajtó, fűzte hozzá. Az elvtársak igazán eldönthetnék már, hogy kit üldöznek és kit nem: miközben otthon verik a tányért és a lavórt a szamizdat ellen, úgy tesznek, mintha az életükre törnének, nyugodtan olvasgatják a Frankfurter Allgemeine-nében a hetente megjelenő, méregdrága hirdetést, hogy mikor tart nyitva az „illegális” könyvesbolt.

1988-ban minden magyar kiválthatta a világlévelet. Bejelentkezett R.-hez, a miniszterhelyetteshez. Fogadta, kérdezte mi a gondja. Elég ingerülten pakolt ki: mindenki tudja, hogy ő nem a rendszer híve, megírta ezerszer. De ha kimegy az országból, odakinn sohasem szór mocskot a hazájára, mert ez a **hazája**. Akik pedig odakinn

agyba-főbe gyalázzák Magyarországot a sajtóban, azok minden további nélkül utazhatnak. Azért jött, hogy ezt megmondja, hogy semmiféle együttműködésre ne számítsanak tőle. Utazik.

A férfi elsápadt. A telefonért nyúlt: Küldjék be Sándorné elvtársnőt. Hallgattak. Bejött a minisztérium legnagyobb hatalmú „ellenőre”. R. kiabált: „Igaz az, Éva, hogy miközben Gy. nem utazhatott, kinn volt Nyugat-Berlinben Konrád, Eörsi, Esterházy, Nádas, Dalos, meg kit is mondtál még?!” A szőke komisszár elsápadt. „Igaz, miniszterhelyettes elvtárs.” „Hogy mehettek ki az én aláírásom nélkül?!” dörgött az öszülő, szőke férfi. A nő sápadtan rebegte: „Az úgy volt, miniszterhelyettes elvtárs, hogy azok nem mirajtunk keresztül utaztak.” „Ki az Istenen át utazhat nyugatra író Magyarországról?!” „Azok a belügyön át utaztak.”

Rátkai csak intett a kezével, hogy menjen ki a nő. Csendben nézték egymást. „Na, ez sok mindent megmagyaráz. Érdekes volt bejönni hozzád.”

Elbúcsúztak.

(Sokkal később elmesélte a történetet egy nálánál jóval realistább barátjának. Legegyintett: csak nem képzeled, hogy nem tudott róla? De hát akkor mire volt jó az ordibálás? Hogy ne kelljen annyira szégyellnie magát.)

1988 októberében (Edit veszélyeztetett terhes volt) kiutaztak Nyugat-Berlinbe. Orsolya lányuk odakinn született. Akkor már igen háborgott a világ.

Ettől kezdve rövidül a történet.

1989-ben megjelenik itthon az utolsó, friss, válogatott novelláskötete. Később nincs már idő prózát írni, más eszközökkel kell folytatni, amit addig az irodalommal vélték elvégezhetőnek.

Két dologgal „büszkélkedhetet”: azon végtelenül kevés, viszonylag „sikeres” írók közé tartozott, akik soha sem kaptak József Attila-díjat. S azon ritka szerzők közé, akiknek, noha minden könyvét napok, hetek alatt kapkodták el, soha nem volt második kiadása a szocializmusban. (Márpedig az ügynökök sohasem dolgoztak ingyen. Verésért, megaláztatásért még kevésbé.) És: micsoda nagy „ellenzékieket” ünnepeltek Aczél elvtársék!

Nyugat-Berlinből 89 novemberében hazatérve fejest ugrott a politikába.

A hazaérkezés után végiglátogatta a barátait.

A.-val találkozási elámult cimborája fagyos képén. Érdeklődésére az hamar ki is bökte: azt hallotta igen megbízható forrásból, hogy Gy. ügynök volt. Gy. szólni sem tudott a döbbenettől. Aztán külön ültek egy asztalhoz, s elmesélte: miféle idióta módon kísérletezgettek vele, s hogy soha egyetlen jelentést nem adott sem írásban, sem szóban. A. bár hitt neki, nem igazán értette: miért érkezne ez a hír most több csatornán, ha nincs semmi alapja. Elmondta, hogy a Mozgó örök nevető, ölelgető, hosszú munkatársán át, K. F. érintésével érkezett hozzá a hír, s ez bizony magasra rakja az értékét. Nem gondolja A., hogy a most látszólag még aktívabb belügy ugyanolyan módszerrel dolgozik, mint régen? Csak és csakis a leghitelesebb emberekhez juttatják el az üzenetet, hogy azok szórják, tökéletes legyen a hatása. Ekkor már ko-

molyan szóba jött, hogy mivel Gy. nem akart a politikába menni, Berlinbe készülnie kultúrát csinálni, hiszen ezen dolgozik másfél évtizede.

Arra akkor még senki nem gondolt, hogy ez nagyon a bögyében lehet bizonyos hatalmi csoportoknak, s az sem csodálatos, hogy ekkora apparátussal, ilyen gyorsan és pontosan indítanak bármilyen ellenakciókat.

A politika színpalái mögött ekkor már javában folyt a kegyetlen küzdelem – talán csak az egyik fél részéről igazán kíméletlenül, hiszen a hívók és messiások szelídek voltak, a szavak és a meggyőzés erejében hittek.

Mielőtt kiküldtek külszolgálatba, átesett az összes titkosszolgálati ellenőrzésen (csak azt nem tudta senki: kinek a titkos szolgálata ez). Akkor még nem volt dossziéja.

Így került Antall-diplomataként Berlinbe 1990 decemberében. 1991-től pályázaton elnyerte a lekoszolódott (kelet)berlini Magyar Kultúra Háza igazgatói posztját.

A két Németország, Európa egymástól talán legtávolabbi karakterű képződménye metszéspontjában hamar rájött, hogy itt és most, neki nagyon komolyan kellene venni a „rendszerátváltást”. Leginkább a saját fejében. Ehhez a frissen megnyert, hatalmas lehetőséghez az a legszükségesebb, hogy kiirtsa agyából a többszörösen magával cipelt ellenségeséget, gyanakvást és gyűlöletet. Hogy a történelem által (látszólag) adott lehetőséget nyitottsággal, szeretettel, befogadó szándékkal tegye élővé, működővé. Hogy mostantól kedve „pozitívan gondolkozzon”.

Úgy gondolta: nagyjából sikerült neki. Mindenkihez szeretettel közeledett, állandóan együttműködésekben dolgozott intézményekkel, de nemzetekkel is. Döbbenetes volt látni azt a gyanakvást, ahogy a volt szocialista barakktársak fogadták az ajánlatait. Egy-kettővel jutott valamire, de a többit kikerülve szervezte meg a „keleti szellemi elitet” többszörösen felvonultató rendezvényeit. S csak utólag derült ki, hogy a (nyugat dominálta) Berlin és NSZK éppen a nagyvonalú, a teljes keleti blokk értékeit összefogó akciói miatt emelte piedesztálra. Négy év alatt a litván államelnök is fellépett nála (zongoraművészként), egy izraeli CD operának nála volt a világ-ösbe-mutatója, s tizennyolc nemzet kultúráját fogadta be a legváltozatosabb kombinációkban, nagy szeretettel.

Megalapította a Berlin-Brandenburgi Német–Magyar Társaságot, a vezérkarban a nagybankok, a nagy pártok, a Siemens vezető emberei. Átépitették az intézetet, az addig teljesen ismeretlen intézmény Nyugat-Berlinben is nagy elismerést vív ki magának. Szinte itthoni támogatás nélkül elindítja az első, hat hónapos „magyar évadot”: több, mint hatszáz magyar művésszel, 27 helyszínen. Gyanús, gyanús! Szimpóziumokat rendez a keleti országok fölzárkózásáról, kiadja az első és egyetlen keleti „fordulatregény-antológiát”. Ömlik hozzá a szponzorok pénze.

Ám az antológiában elkövet egy megbocsáthatatlan bűnt: a magyar fordulatregény Csoóri Sándor Nappali holdja. Gondosan megolvastatta az antiszemitizmusra olyannyira érzékeny német szakemberekkel és semmi sérelmeset nem leltek benne. Megjelent. A kritikusok dicsérték. Aláírta a saját halálos ítéletét.

Másként is. Ekkora választék és kínálat mellett valóban megengedhette magának, hogy alaptörvényként betartsa az igen magas minőség követelményét. Ebben a furcsa eufóriában gyermeketegen függesztette szemét a szépségre, a legmagasabb értékekre – teljesen süket volt az otthonról számtalanszor elsuttogott igényekre, a legkülönfélébb formációk, politikai csoportosulások támogatva vágyakra. Lassan duzzadt ellene otthon és máshol az ellenszenv, sok ágon izmosodott. Ő ugyan könnyed mosollyal intézte el a törekvő csoportokat (csak az igazi nagyokat mutatta be állandóan), mondván: egy-két komoly tehetség árnyékában szerveződnek, törnének előre, vagy épp azért szerveződtek, mert igazi találatum híján a tömegük révén akarnak helyet szorítani maguknak, részesedni a tortából.

Mindez ott, onnan, akkor lényegtelennek tűnt. De ért, dagadt az ellenszenv, formálódtak a hatalmi érdekek, amiknek magatartása miatt útjában volt.

Különleges örömeire szolgált, hogy az addigi, könyvkiadói tevékenysége során megjelent féltucatnyi német kötethez bő újabb tucatnyi németre fordított történelem, művészettörténet, kultúrtörténet és irodalom jelent meg. S hogy kiadta a soha, senki által nem támogatott Gion Nándort, Grendel Lajost, s másokat.

1994 őszén aztán megszületett ellene egy elképesztő rágalom. Egy bajor kulturális intézmény Gy. által korábban nem ismert vezetője hívta föl telefonon, kissé furcsa dolgokban kérte ki a véleményét. Miért tiltakozik olyan vehemensen a bajorországi magyar emigráció és az otthonról megkérdezett sok literátor egy irodalmi estjük ellen. „Állítólag” Gy. azt válaszolta volna az idétlen kérdésre, hogy kerüljek „Konrád bandáját”, s a holokausztt csupán a magyar irodalom egyik, nem a legfőbb témája. (Az általa szerkesztett sok antológia ennek ellenbizonyítéka volt.)

A Bajorországból telefonáló hölgy mellett ott ültek néhányan a magyar liberális scénéből. Hamar összegyűrták az anyagot.

A vérszomjas magyar baloldali, liberális sajtó a sztárok hazatérése után azonnal felkapta a rágalmat, elindult a hatalmas diszkriminációs gépezet.

Öt nagynevű, modern író társa (köztük E. P. M. M. N. P. F. L. és J. Gy.) nyilván első kézből értesült a rágalomról (arról is, hogy semmi, de semmi bizonyíték nem támasztja alá), és feljelentette Mádl Ferenc miniszternél, azonnali visszahívását követelve. Mádl úr beszélt vele telefonon, s ő is képtelenségnek tartotta a rágalmat. Hihetetlen, hogy felnőtt, épeszű ember ilyet mondjon telefonban. Ennek bizonyításhoz legalább hangfelvétel kellene, ám az nincs. Csak a nagynevű rágalmazók.

Később az új miniszter, Fodor Gábor követeli a lemondását, hétvégén még a lakásán is hívogatja. Nem mond le, válaszolja, kivizsgálást követel maga ellen, hivatalos eljárást, pert, bármit, hiszen nincs ember a világon, aki bizonyítékkal rendelkezhetne erről az abszurd, képtelen vádról.

(Érdekes, hogy a nagy manipuláció irányítói nem dobják be róla az ügynök-vádat, nyilván jól tudják, hogy nem igaz – vagy már akkor tudják, hogy ez nekik nagyon kellemetlen téma.)

Nagyon meg volt az szerkesztve. Ha az 1994-es kormányváltás miatt akarták volna kirúgni, a német szövetségi kormánytól, a pártokon át az összes, vele együtt dolgozó nagy intézmény akkora tiltakozási hullámot indít el, amit politikailag nehéz lenyelni a kormánynak.

Szépen, személyenként, intézményenként csöpögtették be az antiszemitizmus rágalmát róla, hiszen ez az egyetlen méreg, ami minden, megtaposott gerincű németet megbénít a cselekvésben. Elég, ha azt motyogják maguk elé az egyébként ragyogó elmék, kitűnő politikusok, sikeres gazdasági vezetők: soha sem lehessen tudni – máris megbénulnak.

Ám volt egy vékony réteg Berlinben, amelyikre ez a vád nem hatott. Gy. egyszerűen, spontánul, ahogy annyiféle emberrel és szervezettel, kitűnő kapcsolatokat ápol a zsidó egyesületekkel. Mindenek élén a nagyszerű Arsenal Kiadóval, annak igazgatójával Moses-Karuséval. (Ez évtizedes barátság lett.) De még az ortodoxokkal is, csupán mert kedvesek voltak vele, meghívták, s ő viszont invitálta őket az intézetbe.

Nos, a berlini zsidó szervezeteknek volt egy szövetsége, annak szóvivője éppen Moses-Karuse. Amikor az ő fülükbe is becsöpögtették volna a mérget, azonnal összejöttek és határoztak.

Az igen sértett, szinte a magyar kormányt fenyegető tiltakozó levelet Gy. rágalmazása ellen, s a kiállást az általuk jól ismert és becsült igazgató mellett Fodor G. miniszternek küldték el.

Még később is mesélték: milyen sértésnek tekintették, hogy a hosszúra nőtt esz-közember sohasem válaszolt nekik.

1995 kora nyarán hazavágták.

A bús, széplelkű, a hagyományt, az erkölcsöt, a hűséget és a hazát imádó kollégái közül, akiket tejben-vajban fürösztött (a végeken élő R.B.-n kívül), egyetlen nem akadt, aki kiállt volna mellette, de legalább minimális közösséget vállalt volna vele. Komoly iskola volt ez neki a hazai széplelkek ezreiről.

Hosszú évek múltán egy kedves, régi, svájci barátja, aki ott volt azon a bajor, ominózus telefonálás estén, az orra alatt elpöszögi neki: hogyan alakították, formálták megfelelő, gyilkos hatásúra a rágalmat az el nem hangzott mondatokból.

Itthon hallja, hogy az álfordulat zűrzavarában a belügy gondosan, kategóriánként (szorgos jelentők, kényszerítettek, és dezinformációra felhasználtak) elkülönített kartotékrendszerét megtervezetten összekeverték, átstrukturálták, eltüntették. Na és, gondolta akkor.

Újabb sugdolózás jut el hozzá. Kikéri a titkosszolgálati anyagát. Csupán egy papír fecni: a „beszervezésről” és a hallgatási papír időpontja. Az nem lepi meg, hogy tőle egyetlen jelentés sem létezik, mert hát honnan is lenne. Ezek szerint gondosan eltávolították Lőrincz hamis jelentéseit is. Szorgos kezek dolgoztak az anyagon – rajta.

Ami a legdöbbenetesebb: összesen három lapnyi jelentés maradt róla, (az egyik A. barátjára utal), holott egy szekrényekre valónak kellene lennie. Micsoda erőt nem

kímélő, tervszerű munkát végeztek itt, hogy a **saját szennyesüket** eltakarítsák, s hogy mást tiszítsanak a mocsokba!

Az ügy nem hagyja nyugton.

Végül kacskaringós úton, de abszolút hitelt érdemlő forrásból megjön a válasz: egy üres dosszién az áll, hogy ez Gy. anyaga. Ceruzával jegyezték föl a borító oldalára:

Gy. dolga négy fontos ember megfigyelése volt. Öröklük jelentett éveken át: **Kis János, Kenedi János, Rajk László és Demszky Gábor.**

Ez lehetett hát Lőrincz őrnagy, majd alezredes speciális munkája, amiről maga a belügy, s a munkatársai sem tudtak. Volt hát egy csatorna, amin át áljelentések készültek és folytak, mintha valóban megfigyeltek volna embereket. Ráadásul a „megfigyelő” tetszése/feladata/ködbe vesző főnökei igénye szerint írhatta a jelentéseket. E kivételezettsége miatt utálhatta őt a két fiatalabb kollega.

Ezt a négy embert ő természetesen nem is ismerte személyesen. Tehát létezett a Belügyön belül egy másik belügy. Vajon milyen céllal, milyen apparátussal?

Az mindenesetre világosan kiderül Szőnyi Tamás kitűnő könyvéből, hogy ha a népi fertályról mérték fel rosszul az arányokat, hangoskodtak túl hevesen, s a III/III. gyorsan, fájdalmasan a lábukra lépett. A megfigyelmezett alkotó ilyenkor rögtön emlegetni kezdi írói sorsát, küldetése fontosságát, szorgalmasan lapít, alkalmazkodik, tartja a száját. Számtalan esetben akár egy publikáció reményéért nyomorult hajbókolásra, alkalmazkodásra hajlanak még jó nevű szerzők is. Ám ha a demokratikusnak nevezett személyeket piszkálják, azonnal visszatámadnak, jogaikra hivatkoznak – és riasztják a külföldi sajtót.

Ugyanezen csoportnál gyakran találkozunk terhelő iratok megsemmisítésével. Pontosabban: a Belügy, illetve bizonyos csoportjai minden kötöttség nélkül bánnak a kezükbe került dokumentumanyagokkal – valakik döntenek a sorsukról.

Így 2015-ben Gy., mikor bement az ABTL-be szabályos kutatási engedéllyel, hamar megtudta: ott sincs anyag róla, csupán mások nevén, másodlagos forrásból jut morzsákhoz.

Még a nem teljes, Magyarországon létező titkos anyag is három helyen van, s a másik két helyről nem kapott felvilágosítást.

Nem igazi vigasz, hogy Németh Miklós szerint teljes anyagok csak és csakis Moszkvában léteznek.

2001-ben pályázaton Gy. elnyerte a Stuttgarti Magyar Intézet igazgatói posztját.

C típusú vizsgálat, mindenre kiterjedően. Negatív. Nincs dossziéja nem volt ügynök. (Igaz, róla sem találtak anyagot a felhatalmazott titkos szolgálak sem.)

A köztisztviselő hallgat, nem politizál, csak és csakis a hazája kultúráját szolgálja. Ezt tette, s benn és kinn igen sokan tudják: mekkora sikerrel, hazája mekkora hasznára. A rengeteg sponzor, a majdnem száz, együttműködő intézmény, és sok más minden révén nagy tempóban gyarapította a német nyelvű, hiteles magyar történelmi, kultúrtörténelmi, kapcsolattörténelmi, művészettörténelmi és művészeti kötetek számát. Valahol harmincöt körül lehet az általa szerkesztett, szervezett, kiadott könyvek száma.

Aztán megint hazavágták 2006 év februárjában. (Hivatalosan: „lejárt a hosszabítás”). Februárban, mikor az ember gyerekei iskolába, egyetemre járnak, épp két és fél hónappal a nyugdíj előtt. Nemigen volt rá példa, hogy a politikailag kedvelt, rongyrazós intézetek költségeinek legföljebb egy százalékából, 2005 szeptemberétől 2006 március 25-ig megvalósult „Bartók magyar évad” közepén rántanak haza az évadot megszervező, megtervező igazgatót.

Annyira alattomos volt az egész ügy, annyira kilátszott, hogy más, megbízhatatlan (tehát szakmailag kitűnő) igazgatókkal együtt azért parancsolják haza, mert nem biztosak, hogy megnyerik a 2006-os választásokat, s gyorsan, mindenhová pártkatonát akarnak kinevezni a következő négy évre. Kegyetlenül megrázta a brutalitás, de kibírta, mint sok más. Kérdemesült utódjának egyébként nem volt német nyelvvizsgálja, ergo nem beszélte a nyelvet.

Azt azért nem gondolta volna, hogy mintegy utolsó bosszúként sistersgő gyűlölködésükben felvésik a nevét egy európai ügynöklistára. Megkapta.

És mi lesz azokkal, akik róla jelentettek hosszú évtizedeken át, akiknek jelentései egyszer eltűntek, de bármikor felbukkanhatnak, amikor úgy kívánja egy erős ember, egy szervezet érdeke. Minden hazánkfia számíthat rá, hogy az eltűnő, majd tetszés szerint felbukkanó – vagy akár nem létező –, vagy éppen utángyártott, titkos helyen tárolt valós és hamis anyagok úgy függenek a fejük fölött politikai manipulációk eszközeként, mint Damoklesz kardja.

Ennyit a múltunkról, a jelenünkről és a jövőnkről.

És ennyit a nemzeti összetartozásról, a hűségéről az önzetlenségről – és a szeretetről.

ALEXA KÁROLY

Rendhagyó utószó

ALI KEZEI HOSSZÚAK (NEMZETI KÓD,
MAGYAR IDŐK, 2016. JÚLIUS 2.)

Nagy bajban lennék, ha „le kellene fordítanom” a címet. Ha meg kellene neveznem ezt az „Alit”, aki egy korai Jókai-regényből, A janicsárok végnapjaiból (és Dumas Monte Christojából) kéredzkedett ide az emlékek működésének rejtélyes hullámain, ide ebbe a szomorú, nyomorúságos, jóvátehetetlen magyar történetbe.

2015. december 17-én meghalt Kurucz Gyula, az író. Hosszú-hosszú betegség után, de mégis váratlanul. Egyetemista korunk vége óta ismerősök voltunk, amikor ő

*Egy születésnap. A. K., A. K-né, Kurucz Gyula, Esterházy Péter, Margócsy István,
Czakó Gábor, 1985. június*

az írói, én meg a szerkesztői-kritikusi pályakezdéssel küszködtünk; a kezdet kezdetén pályatársai legjobbjai-legígéretebbjei között volt a helye; különösen imponált nekem, ahogy az ország legkeletibb sarkáról mesélt, Buj, Lónya, a „részek” itteni tájainak református elkötelezettségéről; hamarosan barátok lettünk, aztán egészen közelivé vált a kapcsolatunk az irodalmi zajgásban és a magánéletben is. Hol ő közölte a cikkeimet, hol én írtam méltatást az ő könyveiről, születésnapoztunk és disznót vag-

tunk nálunk, szilvesztereztünk náluk Máriaremetén, „hivatalos” vendég voltam nála Berlinben. A kevesek egyike volt, aki előtt mindig nyíltan beszélhettem. Azután hosszú évekre megszakadt a kapcsolatunk. Negyvenedik születésnapom képein ott van, az ötvenedikén nincs. Nem emlegették mások – hajdani társak és írókollégák – sem, jó-szerivel sehol, külföldön élt-dolgozott sokáig több futamban, új könyveiről nem esett szó. Az Írószövetségben díjakra nem javasolták. Távollévő lett.

Olykor összeakadtunk politikai vagy irodalmi rendezvényeken, köszöntünk, semmi több, elmentünk egymás mellett, aztán ki tudja milyen sugalmazásra, talán

Egy szilveszter. Kurucz Gyula, A. K., 1982.

mert betegségéről értesültem, tavaly tavasszal e-mailben megkerestem és novellát kértem tőle közlésre a lapomba, az Életünkbe. Hadd írjam le a dátumot: 2016. április 29-én válaszolt, vagy tíz évnyi némaság után. „Kedves Karesz! Az utóbbi időkben írás helyett a tudómba beférkőzött hivatlan vendéggel való huzakodás kötött le, ami ennyi idő után sem dőlt el semerre. Azelőtt azzal a rejtéllyel foglalkoztam: miért volt olyan fontos, hogy elhitesse rólam – ügynök lettem volna, s miért ölték ebbe annyi energiát, hogy még vélt barátaimat is megvezették. A tumor miatt csak a tények állnak világosan, a szöveg nem létezik.”

A szöveg létezik, mert megíródott. Valamikor a tavalyi év nyarán, a legsúlyosabb kezelések kezdetekor fejezte be: Mire (kinek) jó egy ügynök? – címmel. Ez az utolsó könyve – kisregény méretű irat. Kutatás önmaga után – életrajz, pályakép. Vallomás, de tettenérés is. Nyomozás, leleplezés – számonkérés nélkül. Szigorúan tiszta mondatok – olyan ember beszél itt, akinek az ellenfele már nem a kortársi gyalázatosság,

hanem a halál. Nem valamiféle patetikus üzenet az utókornak, nem valaminő vad ki-rohanás a tönkretevői ellen, hanem tudomásulvétele a múltnak. Egy – azaz: a végső – kötelezettség teljesítése. A kirekesztett beszél a végső kirekesztődés elfogadásával. Kurucz a sárospataki kollégiumban tanult, ahol „a vakolatba is beivódó hagyomány” ezeket az értékeket tette természetessé és az ott felnőttek számára magává a természetükké: „hazaszeretet, kötelesség, felelősség, tisztesség, puritán szigor, munka”. Nincs okunk nem hinni a kései emlékezőnek. A protestáns-kálvini teológia és etika fundamentuma a predestináció, Isten elrendelő akaratának a tudomásul vétele, ami azonban nem ment föl az alól, hogy szüntelenül a jóra, a helyesre, a létezés javára törekedjünk. De ezt nem Kurucz Gyula írja utolsó művében, hanem én, aki elolvashattam ezt a könyvet. Magamba szállva és fogamat csikorgatva. Mert én is azok közé tartozom, akik hittünk a hamisságnak, akik elfogadtuk igazságnak a leggyalázatosabb rágalmakat, akiket „megvezettek”. Akik tudomásul vettük a tudomásul vehetetlent.

A nyolcvanas évek legvége, az új évtized legeleje – Kurucz Gyula még éppen nem kulturális diplomata, én meg még éppen nem vezérigazgató, az Antall kormány szolgálatában. Az az idő ez, amikor Csoóri Sándor elkezd közölni a Hitelben a Nappali hold című elmondhatatlanul botrányt és rágalomhadjáratot kiváltó esszéjét. Ez a Hanák Katalin-ügy és a Hordót a zsidóknak hazugságok ideje. És nemsokára nyilatkozik egy bizonyos Landesmann nevű rabbi (az általam főszerkesztett Heti Magyarország című lapban), hogy mi a véleménye a magyarság „teljesítőképességéről”. És folytathatnánk. Nem tudtuk még, hogy mi is a „karaktergyilkosság”, de már buzgón gyakorolták rajtunk. Kurucz tehát beszélgetni hív, az – akkor még éppen létező – Corvin étterembe, máig meg tudnám mutatni, ha a hely megvolna, hova ülünk, feleségével hármásban. Átellenben egy oszlop mellett Kornis Mihály ebédel, újságjába hajol, márkából habzsol valami ragacos dolgot. Talán már formálgatja a mondatot: „Mi liberálisok..., mi még sokkal jobban gyűlölünk titeket, mint ti minket.” Innen viszont Kurucz Gyuláé a szó:

„A hazatérése után végiglátogatta barátait. A-val találkozva elámult cimborája fa-gyos képén. Érdeklődésére az hamar ki is bökte: azt hallotta igen megbízható forrásból, hogy Gy. ügynök volt. Gy. szólni sem tudott a döbbenettől. Aztán külön ültek egy asztalhoz, s elmesélte: miféle idióta módon kísérletezgettek vele, s hogy soha egyetlen jelentést nem adott, sem írásban, sem szóban. A. bár hitt neki, nem igazán értette, miért érkezne ez a hír most több csatornán, ha nincs semmi alapja.” Kurucz mondatai egyes szám harmadik személyben szólnak – alighanem, mint a szakmáját jól ismerő író – okkal tartóztatta magát az oly robbanásveszélyesen „alanyi” egyes szám első személyű elbeszélő módtól. Mert az „érdekeltségét” saját sors történetében csak úgy érezte hitelesen-hitetően előadhatónak, ha a tények beszélnek, nem az alany. Ennek a végső beszámolóinak fő íve ezeknek a belüleges „kísérletezgetéseknek” (és titkolt háttér tar-tományaik belső mozgásainak) a folyamatrajza, Kurucz emlékei és levéltári meg „szak-irodalmi” kutatásainak az összefoglalása. Én sem és más sem talált semmi bizonyítékot ellene. (Az Állambiztonsági Hivatal Történeti Levéltárában tőle semmi, róla mind-

össze három oldalnyi szöveg lelhető fel. Ami negyedfél évtizedes nyilvános közéleti pálya esetében önmagában is abszurdum.)

Ám innen már kapcsolatunk soha nem lett olyan, mint régen. Hullámzott, de valahogy mindkettőnk emberi viszonylatai a másiktól függetlenül épültek, változtak.

És – térjünk vissza a szorosabb kronológiához – 1990-ben elköveti a „tragikai vétséget”, amit minden ellene indított politikai támadás során használni fognak: cikket ír a Hitel 20. számában Üldözök és üldözöttek címmel a zsidókérdésről. (A lap következő számában fog majd elbúcsúzni egy farizeus irományban szegény Esterházy

Egy disznóölés. Czakó Gábor, Kurucz Gyula és A. K., 1986. január

Péter a Hitel olvasóitól, Csoóri említett írására hivatkozva. „... nem akarok olyan mondatok közelében lenni, mint amilyeneket ott olvasnom kellett...” Máig sem merem eldönteni Esterházy „búcsúszimfóniájáról” – egyik őse, bizonyos Pompakedvelő Miklós egyik jó nevű alkalmazottjára, bizonyos Joseph Haydnra és egy hajdani sztalinista anekdotára emlékeztetve, hogy..., hogy „megrendülve” vagy „megrendelve”) Kurucz mindenestre „ezzel aláírta a saját halálos ítéletét”. Meg azzal, hogy egy német nyelvű antológiában kiadja a Nappali holdat. Innentől írja ki magát végleg a „kánonból” – amit azok működtetnek, azok az „ellenzékiek”, akiknek zömét a korábbi években ő juttatta osztrák, svájci, nyugatnémet kiadókhöz és fellépésekre. 1991-től a Magyar Ház igazgatója Berlinben. Ami egyenesen tűrhetetlen, hiszen ez az a pont Európában, ahol „mindenki” otthonosabban érzi magát, mint Antall József Magyarországon, „mindenki, aki számít”. Berlint csak a henye szóhasználat mondhatja „hídfoállásnak”. Sokkal több annál. Metafora.

1994-ben készültünk az új választásra: a „liberális” ellenzéki hisztéria soha nem észlelt mélypontokra juttatta a magyarországi politikát és nyilvánosságot. (Hogy aztán ezzel ágyazzon meg a Horn-féle végleges és végzetes privatizációra alapozódó „gazdaságpolitikának.”) Ahogy a Kurucz ellen 1994 tavaszán meginduló támadásokra visszamelékszem, elképesztő volt az a szervezettség, ami ama „bizonyos” magyarországi csoportérdekeket be tudta vonni a német és az európai politika hálózataiba, jelentéktelen egyházi eseményeken át a berlini szenátusig, s ki tudja meddig. Ehhez pedig kellett egy magyar rezidentúra. Meg is lett. De hát – vonhatjuk meg a vállunkat – annyi történt, hogy 1995-ben két magyar váltotta egymást Berlin közepén, az meg kit érdekel, hogy az egyik Moszkvában végzett és maoista (volt), a másik meg Debrecenben végzett és református (maradt). Gyula megtalálta végső helyét kedvenc fájának lombjai alatt. Mi meg Jókait olvasunk. (De Dumas-ba is szívesen belefelejtkezünk.)

FÜGGELÉK

1. *Az Életünk 2015. 6. számában jelent meg A Papiros című elbeszélése (utolsó életének egyetlen publikációja). Ez szövege radikális átírata a 1971-es eredetinek, amely pályára lépő generációja egyik ikonikus alkotása volt, s amely A mákszem hölgy című kötetében jelent meg 1974-ben. Ez volt „Gyula” második könyve. Az én példányomban be vannak jelölve az ilyesféle skandalizáló-ritmizálható sorok: „torkig tele hajdani jó kulacsom”, „bújtja gyilkosra indulata, a pénteki gyilkos is ő”, „végül is ott a hazám”... Allegória, stilizáció: a magányba kényszerülő prófétaság. A/egy „papiros” – mint az életmű eleje és vége.*
2. *Az 1994 tavaszán beinduló offenzíva dokumentumait érdemes volna összegyűjteni és az ügynök-könyv függelékeként megjelentetni, összevetve a magyar belpolitikai nyilvánosság liberális tematizálásával és pl. az – én gyűjteményem szerint – elsőként megszólaló Kertész Imre „német” karrierjének felépítésével. (Új fordítás, díjak a 2002-es Nobel-díjig.) Kertész interjúja: Beszélő, 1994. március 3. Ezt követi Ungváry Rudolf cikke: Ki árt Magyarországnak, Népszabadság, 1994. február 23. Kurucz válasza és Ungváry viszontválasza, Népszabadság, 1994. március 7. Nádas Péter 7 darabos dokumentumgyűjteménye, kommentárral és szövegközi „szövegillusztrációkkal) a Kritikában jelent meg, az 1994. 6. számban. Kurucz válaszul küldött nyílt levelét a lap az évi 8. számában közölte. Természetesen nem önmagában, hanem Nádas és Ungváry válasz-válaszával. Kurucz cikke mintegy öt hasáb, a másik kettő együttessen tíz... És akik még felsorakoztak... Mészöly Miklóstól Esterházy Péterig.*
3. *„1983-ban megírta legantikommunistább, kompromisszumok nélküli regényét. Három évig folyt a betiltási játszma: kedves szerkesztői állandóan számítgattak: mikor ki a 'szuperlektor', mikor lenne esély átnyomni a könyvet. Volt, amikor telefonon riasztották: azonnal vigye haza a kéziratot, még a szerkesztőségben sem maradhat. Végül 1986-ban megjelent a Szépirodalminál. Számára ezzel valami eldőlt. Ha egy*

diktatúra ilyen, a létére törő könyvet enged megjelenni, akkor elvesztette elemi önvédelmi képességét. Most már csak idő kérdése lehet a változás, gondolta.” Ez a könyv a Lukács evangéliuma. Ezekkel a szavakkal dedikálta: „A. Karesznak jó öreg, teherbíró barátsággal és szeretettel.” A könyvet, mint „református regényt” hol másutt tudtam méltatni, mint az egyház Confessio című folyóiratában? A cikk végén megakad a szemem egy mondaton, ami ma kap igazi súlyt: „Ezzel a fölfogással csak kiszakadni lehet, befogadást nyerni nem. A senki földjére kerül Kiss Lukács, de tekinthetjük őt egy kettős csapda foglyának is...”

4. Asztalomon „Gy.” könyvei. Telefirkálva mindegyik, láthatóan figyelmesen olvastam hajdani címzettként. Ajánlásokkal ellátva majd’ mindegyik. „... és a családnak barátsággal”, „jó, öreg barátsággal”, „meleg szeretettel”, „református elfogultsággal és barátsággal”, „... mert hogy: a barátságnak kell áthidalni a szörnyű üresjáratokat. K. Gy. (barát)”, „csak úgy – barátsággal”, „... ilyen múlttal is – barátsággal (jelennel) és szeretettel”, „egy nem mutató rokonszenv nem mutató jeleként”, és – hadd írjam le még egyszer – a Lukács evangéliumában: „A. Karesznak jó öreg, teherbíró barátsággal és szeretettel...” Majd’ mindegyik dedikációban ott a „barátság” szó, a barátságé, amit éppen olyan nehéz megtartani, mint amilyen könnyű eltékoznia, de amit mindennél nehezebb visszavenni a pusztító időtől. És mit kezdünk akkor azzal szóval, hogy „szeretet”?

VERES ZSUZSANNA

Oszip Mandelstam, az „ismeretlen katona”

I. A HALÁL

1973. május elsején egy külföldi forgatócsoport meglátogatja Nagyezsda Mandelstamot Moszkvában. Ez az egyetlen, kézikamerával felvett interjú, ami a hetvenhárom éves asszonnyal készül, de kiköti, hogy csak halála után mutathatják be. Még mindig fél, bár alapvetően derűs természete megakadályozza, hogy eluralkodjon rajta az a gyógyíthatatlan rettegés, ami a férje utolsó éveit megmérgezte. Húsz éven át várta a letartóztatást, rejtette a férje kézíratait, néhányat kijuttatott nyugati barátaihoz, de a legtöbb versét kívülről megtanulta, hogy ne tudják elkobozni őket. Féelme a harmincas-negyvenes években nem volt alaptalan. Gyakran megtörtént, hogy miután valakit letartóztattak, a házastárs is osztozott sorsában – vagy még rosszabbul járt. Amikor az ég tudja hányadik „nagy tisztogatás” során elhurcolták és kegyetlenül megkínozták az akkor hatvanöt éves színházi rendezőt, Vszevolod Mejerholdot, felesége, Zinaida Reich fejvesztve szaladgált, befolyásos ismerősöknél kilincselte protekciót remélve. Egy éjszaka sötétruhás idegenek behatoltak a színésznő moszkvai lakásába, és halálra szurkálták. A rablótámadást kizárták, semmit sem vittek el. A lakásba rövidesen beköltözött a mindenható KGB-főnök, Lavrentyij Berija sofőrje és szeretője.

Nagyezsda Mandelstam csak az ötvenes évek végén, férje részleges rehabilitációját követően térhetett vissza Moszkvába. Addig olyan távoli kis falvakban húzta meg magát, amiket a térképen sem jelölnek. Egy időre befogadott egy félbolond, meggyötört alkoholistát, csak azért, mert ugyanabban a tranzitlágerben raboskodott, ahol a férje meghalt, és azt remélte, megtud tőle valamit az utolsó napjairól.

Mialatt a napfényben fürdő, óriási transzparenszekkel feldíszített Vörös téren hemzsegnék a keleti blokkból érkező turisták és az elmaradhatatlan katonatisztek, a moszkvai lakásban Nagyezsda Mandelstam mesél a hosszú, magányos elszigeteltségben múltó évekről. Az arcára kegyetlen nyíltsággal rávésődött mély ráncok az elmúlt évtizedek keserűségét őrzik, de a szeme élénk, tekintetében olykor kamaszos huncutság villan fel. Angolul beszél, lassan, artikuláltnan. Azt mondja, társasága főleg fiatalokból áll, akik rajonganak a férje költészetéért. Az öregek még mindig ellenségesek, köztük sok író is. A sztálinizmus alatt egyetlen csoport sem sülyedt olyan mélyre, mint az íróké. Amikor megírta visszaemlékezéseit, szenvedélyesen le-torkolták: „Mintha semmi más nem történt volna azokban az években, csak letartóztatások és kivégzések!”... Persze, sok minden történt. Moszkva csillogó metropolisz lett, neonfényben úszó körútjain modern autók suhantak, elképesztő ütemben épültek a „sztálini barokk” kormányépületei, fényes állami ünnepeken a le-

győzhetetlen Vörös Hadsereg újoncainak torkából az egekig visszhangzott a háromszoros hurrá, világraszóló sporteseményeket és felvonulásokat tartottak, hihetetlen termelési rekordokat produkáltak... Sztálin nagyhatalommá tette a Szovjetuniót, megnyerte a háborút, Sztálinra szüksége volt az orosz népnek. Igaz, hogy voltak áldozatok, de hát „ahol fát vágnak, hull a forgács”... És végtére is, kik voltak az úgynevezett áldozatok? A nép ellenségei. A kitűnni vágyók, az izgágák, a töprengők, az elégedetlenkedők. A szorgalmas munkásoknak, akik csak a saját dolgukkal foglalkoztak, nem esett bántódásuk. Úgy, ahogy Pol Pot egykori, tisztes aggastyánkort megélt elvtársa mondta, amikor a szemére vetették, hogy több millió embert meggyilkoltak a vörös khmerek uralma alatt: „Igen, de csak a rosszakat. A jók életben maradtak.”

– Hol ismerkedtek meg?

– Egy kávéházban. Egy éjjeli mulatóban. Kijevben, 1919-ben... Akkor is május elseje volt. És mindjárt az első napon együtt háltunk.

– Akkoriban ez volt a szokás? – kérdezi komikus naivitással a riporter.

– Mi megtettük. Nem volt vesztenivalónk. Nem akartam senkivel sem viszonyt kezdeni, független akartam maradni. Egyszerűen így történt...

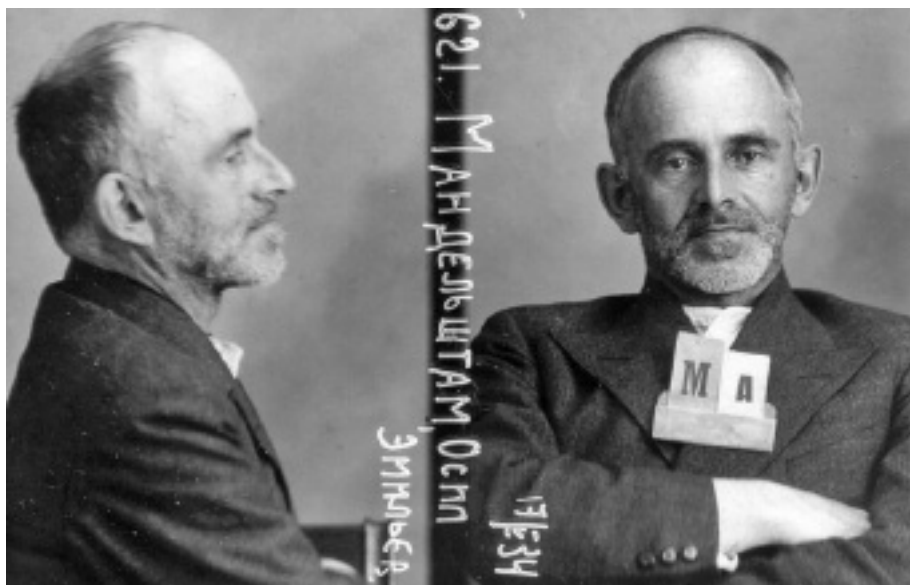
Az öregasszony ledől a kanapéra, cigarettára gyújt.

– Azt mondják, akiket nagy megrázkódtatás ér, állandóan fekszenek. Mi fekve töltöttük el az életünket... – Felcsillan a szeme. – Sosem unatkoztam mellette. Önfejú volt, kibírhatatlan, nem engedett el sehova, állandóan szüksége volt a közelségemre... Nem önzés volt ez, valami más... Megpróbáltam hűtlen lenni, de nem sikerült, mert senki sem ért fel hozzá... Akaratos volt, én meg könnyelmű. De nem élhettünk egymás nélkül... A nappalok nehezen teltek, éjjelente viszont beköszöntött a szerelem... Nevetséges dolog szexuális harmóniáról beszélni 1973-ban... – Felnevet, oroszul hozzászól: „Gondolja, hogy illetlenség ilyet mondani? Féleszü vénasszony!”

Akadtt néhány Nagyecsda Mandelstamhoz hasonló nő a cárizmus utolsó éveinek pétervári művészköreiben. Ezek az asszonyok soha nem hallottak „szexuális forradalomról”, de természetüknél fogva érzékiek, erősek és függetlenek voltak. A legnagyobb odaadást tanúsították a választott férfi iránt, a pokol minden bogyrába leereszkedtek vele, és ugyanilyen természetességgel váltak meg tőle, amikor kihűlt az érzelem. Némelyek végig kitartottak, ha nem is feleségként, de nővérként, bizalmasként, támaszként. Anna Ahmatova, Zinaida Gippiusz, Zinaida Reich, Szalomeja Andronyikova... megannyi múzsa, akik fűtyültek a társadalmi normákra, és nemcsak egy férfihoz való tartozáson keresztül voltak képesek az önállításra.

„Vannak nők, kik rokonai a nyirkos
földnek, lépteik fojtottan zokognak,
ők kísérik a halottat a sírhoz,
és ők köszöntik a feltámadottat.”

Nagyezsda Mandelstam tizenhat évig élt együtt a férjével, és további harmincnegyolc évig annak láthatatlan jelenlétével. „Mindnyájan sérült lelkek lettünk, kicsit rendellenesek, nem éppen betegek, de nem is teljesen épek: bizalmatlanok, hazudósak, beszédhibásak és gyanúsán, infantilisan optimisták”, írja visszaemlékezéseiben. Az asszonyi hűség próbája az 1934-es letartóztatás volt. Oszip Mandelstam költői nagyságához akkoriban már nem fért kétség. Három évig tartó önkéntes hallgatás után bejárta Örményországot, és az élmény hatására ismét tollat ragadott. Az ország

nagyvárosaiban tartott költői estjein mágikus ráolvasásnak beillő soraival órákon át hatalmában tartotta hallgatóságát. „Irigylem a szabadságát”, mondta Borisz Paszternak, aki óriási erőfeszítéssel fáradozott azon, hogy a becsületét is megőrizze, és a rendszerrel se húzzon ujjat. Oszip Mandelstam egy pillanatig sem gondolkozott ilyesmin, idegen volt tőle mindenféle taktikázás. Szókimondó, makacs, gyermekien őszinte és veszedelmesen merész. Amikor különleges kegyként lakást kapott egy moszkvai bérházban, és Paszternak a maga polgári kényelemhez való ragaszkodásával megjegyezte, hogy most már nyugodt körülmények között írhat verseket, éktelen haragra gerjedt. Mintha az alkotói tevékenység a kvartélytól és a teli gyomortól függene! A véletlen szeszélye, vagy a rendszer ébersége folytán a házban főleg írók laktak – köztük Mihail Bulgakov –, és házfelügyelőnek a nyakukra ültették azt a Zalka Mátét, aki háborús dezertőrből vörös katonává válva megbízható párttag lett, és később már tábornoki rangban harcolt a spanyol polgárháborúban Franco csapatai ellen.

Az első letartóztatás május tizenhatodika éjjelén örökre bevésődött Nagyezsda Mandelstam emlékezetébe. Mindig éjjel jártak. A fekete autó kihajtott a Lubjanka kapuján, nesztelenül végiggördült az alvó város utcáin és megállt a kijelölt ház bejárata előtt. Minden este görcsberándult az ember gyomra, és csak hajnaltájban szenderedett

el néhány órára. A kihallgatások is éjjel folytak, a kivégzések is. Mintha féltek volna a napfénytől, akár a mondabeli vámpírok. Aznap este Mandelstaméknál vendégeskedett Anna Ahmatova, aki a költő folytonos könyörgésére nagy nehezen rászánta magát, hogy Leningrádból Moszkvába utazzon. A két asszony némán cigarettázott a sarokban, miközben a titkosrendőrök átkutatták a lakást, kiforgatták a fiókokat, csizmatalpukkal sáros nyomot hagytak a kéziratok lapjain. Egyes verseket hangosan felolvastak. „– Ez miről szól?” – kérdezte az egyik. Mandelstam finom, szarkasztikus humorral visszakérdezett: „– Tényleg, miről?”. A letartóztatási parancsot az a Jakov Agranov írta alá, aki tizenhárom évvel korábban még tejfelesszájú újoncként több száz értelmiségit törbecsált és hóhérrézkre adott, köztük Nyikolaj Gumiljov költőt, Ahmatova férjét. Mandelstamot végül bevitték a Lubjankára. Ez a hatalmas épület a Dzerzsinszkij-éra óta félelmetes hírnévre tett szert. Azt mondják, Vas Feliksz, a forradalom aszkétája éjjel-nappal ott ült fűtetlen irodájában, mint egy összeaszott denevér, langyos teán és kekszen élt, lámpafénynél aktákat bogarászott és kihallgatásokat folytatott. Lehet, hogy szelleme azóta is kísért a folyosókon és a cellákban.

Mandelstam kitöltötte a szokásos kérdőívet, aminek a tetejére már előzetesen ráírták: „Írói ellenforradalom”. Mit jelent ez? Következett az irodalmi ügyekért felelős kihallgató tiszt abszurd kérdése, amit Jagoda parancsnoksága alatt vezettek be. Az összezavarodott, rettegő delikvenssel nem közölték az elhurcolása okát képező vádat, hanem társalgási hangnemben megkérdezték tőle: „Ön szerint miért tartóztatták le?” Ilyenkor, ahogy egy társasági csevegés alkalmával maga Jagoda tanácsolta, tagadni kell: „Mondjon mindenre nemet. Akkor semmit sem tehetünk magával.” Mandelstam kihallgatása két napig tartott, versek felolvasásával tarkítva. A szervek felkészültek: előkerült az ominózus gúnyvers a „Kreml hegyi réméről”, amit pár hónappal korábban írt Sztálinról. Nemcsak beismerte szerzőségét, de emlékezetből papírra is vetette a sorokat. Vallomása a halálos ítélete lett. Könnyedén letagadhatta volna, a vers gyenge és közönséges, nem méltó Mandelstam tehetségéhez. De nem érezte úgy, hogy igazolnia kellene magát, „hiszen a költészet maga az a tudat, hogy igazunk van”. Nem kínozták, bár a cellájába besűgót ültettek, és megvonták tőle az alvást és az ételt. Amikor megkérdezték, kik ismerik még a verset, megnevezett néhány embert, köztük Ahmatovát és a fiát, Lev Gumiljovot. Azonnal belehasított a büntudat: lehetséges, hogy a fecsegésével elveszejtette őket?... Borzalmas lelkipurdalástól gyötörtén hallucinálni kezdett. Amikor úgy érezte, nem élhet tovább ezzel az aljas teherrel, felvágta az ereit a cipőtalpába rejtett borotvapengével. Nem a kihallgatások elől menekült volna a halálba, hanem saját gyengesége ellen lázadozott a méltósága. Attól félt, hogy olyat talál mondani vagy tenni, amit nem tud megbocsátani magának, amiért egész életében szégyenkeznie kell majd. Az emberi gyengeség minden bűn kútfője. A gyengeség a hitetlenségből származik, a védtelen elhagyatottság érzéséből, hogy az ember csak ember, semmi több, és mint ilyen, kiszolgáltatottan tévelyeg egy csapdákkal teli, ellenséges térben, amit „külvilágnak” nevez. A szégyen annak a tudata, hogy nem vagyunk méltók a bennünk élő magasabb rendű valósághoz, hogy nem vagyunk azok, akiknek ténylegesen lennünk kellene. Aki képes szégyellni magát, abban még él Isten

létének nyoma, vagy legalábbis érzékeli a hiányát. Nietzsche azt mondta, az utolsó ember már képtelen lesz a szégyenérzetre, mert elveszíti minden viszonyítási pontját. Ma jól ismerjük ezt a típust.

Oszip Mandelstamot ezúttal megmentették a haláltól. Odakint a felesége Buharinnál kilincselte közbenjárásért, aki akkoriban az Izvesztijja főszerkesztője volt. A gúnyversről mit se tudva levelet írt Sztálinnak, amiben megemlítette, hogy Mandelstam elsőrangú költő, bár „egyáltalán nem korszerű”. És csodák csodájára, Sztálin felfemelte szavát a költő érdekében: „Hogy merték letartóztatni?!” A kihallgatás azonnal befejeződött, a vádlottat három évre az uráli Csergyinbe száműzték, de legfelső parancsra életben hagyták. A tettetett felháborodás csupán Sztálin sajtóságos humorának kifejeződése, a jól begyakorolt macska-egér játék része volt, amivel hatalmának fitogtatására rettegésben tartotta környezetét évtizedeken keresztül.

Mandelstamékat a távoli porfészek kórházának várótermében szállásolták el. A költő megérkezésétől fogva rendkívül rossz idegállapotban volt, hallucinációi mellé üldözési mánia társult. Állandóan a kivégzését várta, az éjszakai utcákon barangolt, az árkokban kereste azoknak a holttestét, akiket megnevezett a Lubjankán az „írói ellenforradalom” hallgatólagos bűntársaiként. Máskor meg felverte a feleségét álmából: „Hallod? Most érted jöttök! Kelj fel!” Végül egy paranoiás rohamában kiugrott az ablakon, de csonttöréssel megúsza. 1934 júniusában, többek közbenjárására megengedték neki, hogy maga válassza meg száműzetésének helyét, de a legjelentősebb városokba nem térhetett vissza. Végül Voronyezsben telepedett le, ebben az aránylag nagy, gyorsan fejlődő délnyugati városban. Állítólag Sztálin személyesen hívta fel Paszternakot, hogy felelősségre vonja, miért nem járt közben költőtársáért és barátjáért, egyúttal megkérdezte, mi a véleménye Mandelstamról. A beszélgetés rövid volt, és az utólagos felidézés alapján Paszternak tárgyilagos hangnemben, a korrektség látszatát keltve igyekezett hátrítani. Mandelstamot kevéssé ismeri, mondta, túlzás a barátjának nevezni, más irodalmi körhöz tartoztak...

1937 májusában a házaspár rövid időre visszatért Moszkvába. A lakásukat ugyan már odaadták másnak, de az Írószövetség főtítkára megígérte Mandelstamnak, hogy publikáltatja a verseit és keres számára valamiféle megélhetést. Szolgálati utakra küldték; kolhozokban készített riportokat, elutazott a kényszermunkásokkal épített Volga-Don-csatornához és megrendelésre verset írt róla. Kétségeesését és megtörtését bizonyítja, hogy még egy megkésett Sztálin-ódát is kipróbált magából, de szerencsére a felesége utólag megsemmisítette. 1938 tavaszán utoljára elutazott Leningrádba, ifjúsága szeretett városába, amit egykor a „tündöklő Petropolnak” nevezett. Miközben az Írószövetségtől váratlanul üdülési beutalót kaptak egy Moszkvához közeli faluba, a főtítkár – aki nemrég munkát és megélhetést ígért neki – már megírta levelét Nyikolaj Jezsovnak, kérve, hogy végleg rendezzék le Mandelstam ügyét. Hozzáfűzte, hogy utolsó versei értéktelenek, viszont rossz egészségi állapotával és pénztelenségével visszaélve nem restell segítséget kérni íróktól, akiknek egy csoportja máris mártírt csinált belőle. Mellékelve csatolta egy bértollnok véleményét, aki bár beismerte, hogy nem érti Oszip Mandelstam verseit, mégis „elemezte” és el-

marasztalta őket. Erről a terrorhullámról, a „jezsovcsináról” – aminek végül maga a névadója is áldozatul esett – jelentőségéhez képest ritkán emlékeznek meg, pedig a történelem során addig példátlan módon egy államfő a saját népét tizedelte szisztematikusan. Oszip Mandelstam, beleeszve a névtelen százvezrek áradatába, észrevétlenül eltűnt a föld színéről, és soha többé nem került elő.

Május elsején éjjel másodszor is letartóztatták „szovjetellenes agitációért”. Ezúttal senki nem szólalt fel az érdekében, dermesztő némaság vette körül. Nyár végéig a Lubjankán és a hírhedt Butirszkij börtönben raboskodott. A börtönorvosok „pszichopatologikus esetnek”, de jogilag épelméjűnek nyilvánították, vagyis végrehajtható a büntetés. Öt év kényszermunkára ítélték egy távol-keleti „átnevelő” munkatáborban. Ez a körülményekhez képest nem számított túlságosan hosszú időnek; Szolzenyicin szerint a politikai foglyok ebben az időben mind megkapták a maguk tízesét. A konvojt, amibe Mandelstamot is bezsupolták, szeptember elején indították útnak a Vlagyivosztkhoz közeli tranzitlágerbe, ahonnan később szétszortták a foglyokat különböző táborokba. A szörnyű körülmények között tengődő rabokat szállító tehervagonok több mint egy hónap alatt tették meg a kilencezer kilométeres távolságot. Utolsó levelét a fivérének írta október végén: teljes legyengülésről, éhségről, szörnyű hidegről panaszkodott, és nagyon aggódott a felesége miatt. Többé nem érkezett hír felőle. Nagyezsda Mandelstam levelet írt Berijának, amiben erélyesen kérte, hogy vizsgálják felül a férje ügyét. Akkor még nem tudta, hogy akit minden erejével igyekszik megmenteni, már halott. Az elutasító választ csak két évvel később kapta meg. A lap hátuljára hanyagul ráfirkálták: „1938. december 21-én az Északkeleti Táborokban (Magadan körzete) meghalt”.

Évtizedekkel később túlélő rabtársak sokféle történetet meséltek Oszip Mandelstam táborbeli életéről. Kissé félnótásnak tartották, ügyetlenül téblábolt az udvaron, mint aki nem tudja, hol van, az örök minduntalan belekötöttek, szidták, a legaltasabb munkákat bízták rá. Az volt a kényszerképzete, hogy a feleségét is a táborban tartják valahol, és állandóan meg akarta keresni. Decemberben tifuszi járvány tört ki a rabok között. Mandelstamot együtt tartották a fertőzöttekkel. Rövidesen annyira legyengült, hogy nem tudott felkelni a priccséről. „Négy napig feküdt tifuszbán, mozdulatlanul – mesélte egy volt elítélt. – Ott feküdt, nyitott szemmel, hallgatott, csak a bal szemhéja rángatózott. Lehet, hogy a gondolatai mozgatták a szemét, mert az elképzelhetetlen, hogy csak vegetált és nem gondolkodott.” A börtönakta szerint december 26-án felvették a kórházba, ahol rövidesen meghalt. Mások azt mondták, hogy egyszerűen kidőlt a sorból, miközben a fertőtlenítő fürdőbe hajtották a rabokat a jeges szélben.

A „szovjetellenes agitáció” vádja alól a hruscsovi enyhülés idején felmentették, de az első letartóztatás alapját képező „írói ellenforradalom” eltörlésére csak fél évszázad múltán, a nyolcvanas években került sor. Nagyezsda Mandelstam ezt már nem tudta kívánni.

II. AZ ÉLET

Oszip Mandelstam egyszer azt mondta, hogy Oroszországban rendkívüli fontosságot tulajdonítanak a költészetnek, mert nincs a világon másik olyan hely, ahol az embert meggyilkolnák a verseiért. Az ő életében a belső valóságra fokozatosan, szisztematikusan rátelepedett a külvilágban tomboló terror. Normális körülmények között egy olyan ember számára, aki „nem csak kenyérrel” él, a külső események másodlagos fontosságúak. Az igazi élet a fejben és a szívben zajlik, nem látványosan, de sokkal veszélyesebben, nagyobb kockázattal, mint ahogy az a realitásnak nevezett külvilágban általában megjelenik.

„A művészet harc, és ez a harc a bőrünkre megy” – mondta Millet. A francia festő „művészet” alatt egy teljes embert kívánó életszemléletet és gyakorlatot értett, amire korunkban alig akad példa. A mai művész a külvilág felé fordulva alkot: extravagáns performanszokkal, különleges mutatóványokkal, vásári tarkasággal próbál minél nagyobb feltűnést keltetni, mert a feltűnés ismertséget és sikert generál, ami számára visszaigazolás tevékenysége fontosságáról. Minél erősebb a közönség kedvező reakciójára való rászorultság, a külső láрма annál inkább elnyomja a belső sugallatot. Egy bizonyos ponton túl már nincs is szükség teljesítményre vagy produkcióra: a „művész” pusztá személye meghozza a sikert, ha az általánosan eltompított tudatot minél erősebb ingerekkel sokkolja, vagyis megfelelően tolatkodó, morbid és vulgáris módon adja elő –*saját imázsát*. A maszknak, amit az arcára kényszerít, borzasztóan érdekessnek és szórakoztatónak kell lennie, mint egy cirkuszi porondmester vagy kabaré konferanszié harsány bohóckodása. A mai művésznak elsődleges kötelessége a szórakoztatás. Egy olyan világban, ahol minden a mennyiségre redukálódott és az anyagi haszonszerzés számít az egyetlen komoly életcélnek, a hiteles művészetnek nem lehet szerepe; helyét átveszi a kikapcsolódást garantáló szórakoztatás. A modern ember és a modern művészet kölcsönösen hatnak egymásra: amilyen tempóban materializálódik az egyik, olyan mértékben kell a másikat fogyaszthatóvá és piacképessé tenni. A művész akkor sikeres, ha közönségét nemcsak szórakoztatja, hanem valamilyen tükrözi is annak tudati nivóját. Következésképpen a mű annál jobb, minél homályosabb és ziláltabb. Minimális elvárás, hogy a festő és az építész ne használjon határozott vonalakat, vesszen el a forma az értelmetlenül terjengő tartalmatlanság rovására, a zene legyen disszonáns és idegtépő, az írás központozás nélküli, tagolatlan, érthetetlen, trágár szóhasználatú, a témát számolja fel a kifinomultság nélküli rossz stílus, amivel jelentéktelen, beteg emberek komplexusait, mániáit vagy perverzióit taglalja. Az érzékenység váljék irritálhatósággá, idioszinkráziává. Ugyanakkor a művész elhárítja magától a felelősséget, mondván, hogy neki, mint különleges teremtménynek, semmi dolga a morállal, nem szükséges közérthető alkotásokat létrehoznia, és ezt csak azok nem fogadják el, akik túlságosan korlátolt intellektussal rendelkeznek ahhoz, hogy felnőjenek a modern művészet lényegéhez.

Ezzel szemben az autentikus keresztény és keleti művészetfilozófia évszázadokon keresztül mindennek az ellentétét állította. Mivel csalhatatlanul rendelkezett az Isten létébe vetett bizonyossággal, amely minden dolog mértékéül szolgált, a művész sze-

mélyét pusztán mesterségéhez értő közvetítőnek tekintette. Az, hogy a mesterek gyakran nem szignálták alkotásaikat, a névtelenség szerepének kiemelt jelentőségére utal. A kéz, amely a művet kiformálja, vászonra vagy papírra veti, csupán az isteni akarat eszköze: maga a mű nem a személy hiúságának növelését, hanem Isten dicsőségét hirdeti. A művésznak a magasabb rendű belső valóságból kell inspirációt nyernie – nevezze azt „Istennek”, „Igazzágnak”, vagy bármi másnak –, és az alkotás során tudatából minden egyebet ki kell zárnia, hogy a kész mű egyfajta „tanúságtétel” legyen, ami olyan mértékben közvetíti ezt a valóságot, amilyen intenzitással a művész figyelme koncentrációjával képes arra ráhangolódni. Nagyon helyesen mondta Frithjof Schuon, hogy „a művészet *koncentrálódás*, Istenhez visszavezető út” (Heidegger szintén hasonló következtetésre jutott – bár erősen egzisztencialista színezettel –, amikor Hölderlinnel kapcsolatban azt írta, hogy „a dalban az elmenekült istenek nyomára figyel”). „A művész azzal, hogy magasrendűt alkot – így Schuon –, saját lelkén dolgozik; bizonyos tekintetben saját archetipusát alkotja meg. *Ezért minden művészeti praxis principiálisan vagy pedig ténylegesen is önmegvalósítási út.*” Az „önmegvalósítás” nem azt jelenti, amit manapság hajlamosak érteni alatta, vagyis a világban való karrier építését, netán holmi értelmetlen emancipáció beteljesítését, hanem a saját belsőnkben élő legmagasabb és legtudatosabb valósághoz való visszatérést. Ezt a visszatérést, az eredendő isteni méltóságot, az alkotás folyamata során a művésznak – akár közvetetten, röpké pillanatok erejéig – ténylegesen meg kell tapasztania. Ez a tapasztalás nem az érzelmekből, hanem egy természeténél fogva ráción túli intellektusból származik, és csak akkor jelenhet meg, ha az individualitás háttérbe szorul és utat enged neki. A tradicionális művész pontosan ellentétes irányban halad, mint a modern, akinek látóteréből saját egójának fontossága minden egyebet kiszorít. Az ego mértéktelen felfuvalkodottságának eredményeképpen jött létre a nárcisztikus „zseni” hamis ideája: valójában a művésznak a legnehezebben elérhető és legkevésbé feltűnő „normalitásra” és nemes egyszerűsége kellene törekednie.

A régi Oroszországban szigorúan szabályozták az ikonfestők életmódját: munkájukat szent szolgálatként értelmezték, aminek végzéséhez aszkétákká kellett válniuk. „Az ikonfestő aggályosan vigyázzon lelki és testi tisztaságára, éljen böjtben, imádságban, önmegtartóztatásban... alázatosnak és szelídnek kell lennie”, hogy méltóvá váljon a szentek lényegének megragadására és közvetítésére. Kicsapongó életmódot folytató ember még tehetsége ellenére sem lehetett ikonfestő. Szembeötlő, mennyire távol áll ez a felfogás a jó ideje divatos „bohém művész” típusától, aki olykor azzal hanceg, hogy különféle hallucinogének és alkohol hatása alatt „alkot”. Azzal az ellenvetéssel lehetne élni, hogy az említett esetben vallásos művészetről van szó. Csakhogy teljesen vallástalan művészet nem létezhet, mint ahogy ateista művész sem, ha valóban igényt tart a „művész” megnevezésre. A művészet nem extravagáns hobbi, hanem életmód: Istent az ember nem a szabadidejében keresgéli, hanem folytonosan próbálja ráhangolni a figyelmét. Az attitűd szempontjából nincs lényeges különbség vallásos és világi művészet között: ez is, az is teljes odaadást, állandó koncentrációt és roppant felelősségtudatot igényel. A művészet tárgya nagyon változatos lehet, de a közvetítés mód-

jának soha nem szabad alantasnak és vulgárisnak lennie. Az európai reneszánsz és barokk festők bibliai témájú alkotások garmadáját hozták létre (jobbára megrendelésre), de a képeknek csak elenyésző része tanúskodik a transzcendens valóság érintéséről. A vallásos témák ellenére ezek a művészek világi emberek voltak. Ellenben például William Turner vagy Caspar David Friedrich látszólag köznapi tájképeiből valamiféle

megfoghatatlan harmónia sugárzik. Végző soron minden művészi alkotás értéke meghatározható egyetlen szempont szerint: vagy felemeli közönségét, vagy lehúzza. Ami egyik reakciót sem váltja ki, az besorolható a „szórakozás” címszó alá.

„Mi az a vonás, amiből megállapítható, hogy valaki értelmiségi Oroszországban?” – töpreng egy alkalommal Oszip Mandelstam. Arra jut, hogy nem a neveltetés vagy a kiváló iskolák, hanem a költészethez való viszonyulás. Nem a művészethez általában, még csak nem is az irodalomhoz: a költészethez. Mert számára a költészetben minden benne van. Polemizál a szimbolistákkal, akik elsősorban a zenét tekintették a művészetek forrásának (a „lírát” eredeti jelentésében), mert bár Mandelstam zongoratanárnő anyja hatására gyermekkorától zeneértő, mégis úgy érzi, az öncélúvá tett zeneiség, ami idővel véstesen közel került a l'art por l'arthoz és elefántcsonttoronyba vonuló ernyedt dekadenciává fajulva elszakadt a tárgyi világtól, nem közvetíti kellő intenzitással a lényeket. Ugyanígy elutasítja a futuristák földhözragadt modernitását, bár becsüli dinamikájukat, erejüket és a művészet megújítására tett kísérleteiket. Egy harmadik, a szimbolizmushoz és a futurizmushoz nem mérhető jelentőségű – és jóval rövidebb életű –, újonnan alakult csoporthoz, a Gumiljov és Ahmatova nevével fémjelzett akmeistákhoz, más néven a Költők Céhéhez csatlakozik. Maga az elnevezés is elárulja, hogy – középkori mintára – mesteremberek, nem pedig külön művészek önkéntes társulásáról van szó.

Az akmeisták a világosság, az érthetőség, a geometriai szigorúság közvetítésére törekednek. A vers szerkezetét egy épület megkomponáltságához hasonlítják. A tárgyi világhoz való visszatérés talán túlzó reakció a szimbolisták szertelen szárnyalására, azonban csak felszínesen tűnhet a szenzualitás irányába való öncélú elmozdulásnak, sokkal inkább a Teremtés teljességének egészében látásáról van szó, amihez a tárgyiassult formák éppen úgy hozzátartoznak, mint a meg nem nyilvánult ideák. A kaoszából kozmoszt teremteni: Apollón legyőzi Dionüszoszt. Nem véletlen, hogy az akmeisták kezdetben az Apollón folyóiratban publikálnak, saját lapjuknak pedig a Hiperboreus címet adják. Hüverborea, az „északi föld”, számos archaikus mítoszban a fény birodalmaként, az aranykori civilizáció bölcsőjeként jelenik meg. Szent népe dalban dicsőítette Apollónt, a költészet, a zene – vagyis a mérték és a forma – istenét: innen ered a költészet, ami eredetileg templomokban szavalt mágikus mantrák formájában létezett, ritmikus imaként. A világháború küszöbén az elvesztett édeni tudatállapot visszaállítása a kiutat jelentő egzisztenciális szükségként merül fel néhány költő számára: egyáltalán nem naiv idealista képzelgés, hanem megvalósítandó feladat.

Mandelstamban elevenen él az aranykori harmónia emlékezete, ennek kifejezője a költészet, ami szavakból épül fel, méghozzá olyan matematikai pontossággal kimért szavakból, akár egy gótikus katedrális alaprajza. Egyetlen felesleges szó megbontja a formát, eltorzítja az arányokat, márpedig a szépség az arányokban rejlik, az érthetőségben, amihez elengedhetetlen a művészi tisztánlátás. Ezért tulajdonít Mandelstam elsődleges jelentőséget a szónak. Az intellektuális intuícióból gondolat születik, a gondolat megformálódik a tudatban, végül szóként megtestesül. A szó: megtestesülés – „Az Ige Testté lett”. A szavak tökéletes kompozíciója a tökéletes architektúra, tulajdonképpen a tökéletes Test. Vlagyimir Szolovjov azt mondja, hogy a megfoghatóságra való törekvés zsidó jellegzetesség: „A zsidó ember igényli, hogy minden eszme és minden eszmény láthatóan és érzékelhetően megtestesüljön... képes rá, hogy elfogadja a legmagasabb rendű szellemi igazságot, de csak úgy, hogy lássa és érzékelje is annak valóságos hatását”. Szolovjov megfedkezik arról, hogy a kereszténység egyik központi eleme éppen a megtestesülésben való hit. A keresztény nem kevésbé igényli a „megfoghatóságot”, mint a zsidó, vagy akár az ókori görög és római. Mandelstam zsidónak született, de szemléletében és költészetében erre alig találunk utalást: „Az agyam lehet, hogy zsidó, de a verseim oroszok”. Nem hiába tanult a Sorbonne-on és Heidelbergben ófrancia költészetet, Villon iránti rajongásával együtt magába szívta a középkor szigorú mértani pontosságával égre törő, monumentális katedrálisainak ódon szellemét. A Notre-Dame-ról írt verse ars poeticának is beillik:

„Élő labirintus, vad erdő, kusza, mély
gót lélek örvénye, mit az értelem áthat,
egyiptomi erő, keresztényi alázat,
nádszál mellett a tölgy: itt minden meredély. ...
egyre jobban hiszem: a rossz teherből egyszer
én is teremthetek még szépséget talán.”

„A keresztény művészet mindenkor cselekvő művészet – mondja –, a megváltás nagy eszméjén alapul... úgy nyilatkozik meg, mint »Imitatio Christi«, mint örökös visszatérés az egyetlen teremtető aktushoz... amit utánoz, amit követ – az előképe –, nem más, mint a világ Krisztus által történő megváltása... Krisztus szabad és derűs követése... Örömteli társalgás Istennel.” Mandelstam soha nem „írt” verset, csupán „feljegyezte” azt. A vers már azelőtt létezik, mielőtt a költő papírra vetné: a hangzási és értelmi elemek ott zakatolnak a költő fejében, nem hagyják nyugton, amíg feszült koncentrációval egységbe nem rendezi, és szavakba nem önti őket. Amíg a prózaíró asztalánál ülve rója a sorokat, a költőt a belső feszültség mozgásra kényszeríti. Mandelstam gyakran a város utcáin csatangol, gesztikulál és félhangosan szaval, amíg a mű megtestesítésére való késztetés lecsillapul benne. Ezek a valódi élet pillanatai, a belső fény felragyogásának momentumai, még akkor is, ha mindig valamiféle titokzatos félelem társul hozzájuk; az ember félelme az ego elvesztésétől a Lét színe előtt. A vers akkor készül el, amikor először hangosan elszavalja. Ugyanabban a percben meg is semmisül. „A gondolat nem válhat valóra veszteség nélkül”, mondja Goethe. A kifejezhetetlen miatti keserűség nagyobb, mint a kifejezhető feletti öröm. A költő visszatér pusztán emberi mivoltába, üresen és lehangoltan. Mert a kimondott szó megtestesülő formaként éppen a behatárolás által hal el. A teljességet nem lehet a szavak börtönébe zárni. Az igazán nagy költők megrázkódtatásként élik át annak felismerését, hogy bármilyen fontos is a szó, végső soron eltölpül a hallgatás jelentősége mellett. A tökéletes alkotás a nem-alkotás, a hallgatás; a tintával be nem szennyezett lap, a tiszta vászon. Mandelstam már egészen fiatal költőként felfedezi, hogy „tisztább szabály aligha akad/a friss vászon igazánál”, és évtizedeken átívelő pályája során újra és újra művészete céljaként határozza meg ezt:

„Tudom, a szám majd rátalál
az eredendő némaságra,
a hangra, mely fogantatása
percében kristálytiszta már.”

„Ha elpusztítva a vázlatot,
fejben őrzöd eltökélten
s lábjegyzet nélkül a versszakot,
egyetlenként a benti éjben, –
s az csak saját súlyára bízva
hunyorogva tartja magát, –
és úgy tekintget a papírra,
mint üres égre a kupolák.”

De a hallgatás, mint cél az alkotó számára elérhetetlen. Ebben áll a művészet paradoxona: a költő tudja, hogy amit létrehoz, nem más, mint az igazság parányi részének konzerválása, és ha egyszer erre ráébredt, végleg elveszíti a naiv lelkesedést, mégsem

állhat ellen a kifejezés kényszerítő erejének. Végző soron a leírt sorok alatt a lap mindig tiszta marad.

A harmincas években egyre fokozódó terror közepette Mandelstam testileg-lelkileg kimerül. Legnagyobb félelme, hogy tönkreteszik a nyelvet – hiszen a vers kizárólag azon a nyelven autentikus, amelyen íródott –, vagy visszaélnek vele; a költők elhallgatnak, és két-három generáció „elnémulása” során Oroszország „kihull a történelmi időből”. Miközben ismerősei sorra eltűnedeznek, légüres térbe lökve, alapvető szükségleteitől megfosztva, már nincs ereje arra, hogy a magányt egyedüllétté átlényegítve „férfiasan” helytálljon. A tízes években Nyikolaj Gumiljovval sokat beszélgettek a „férfias helytállásról”, mint a költőnek, a nagy eszmék hordozójának kötelességéről. Ezt az ideát Gumiljovon kívül senki, még Majakovszkij sem tudta megvalósítani a gyakorlatban. Mandelstamban, aki negyvenhét éves korára hajlott öregember benyomását kelti, elhallgat a belső valóság hangja útban a Távol-Kelet felé...

A huszadik és huszonegyedik századi művész számára lehetetlen a belső és a külső világot összhangba hozni. A kettő között nincs átjáró, és ez meghasonláshoz, tragédiához vezet. A külvilág nem több életrajzi adatok halmazánál, amivel a társadalomban azonosítják az illetőt. A költői hagyaték pedig néhány kötet vers – nem sok, de az értő olvasó számára mégis többet elárul mindenféle dátumnál. Oszip Mandelstam végül elérte a névtelenséget, ha nem is olyan módon, mint a középkori mesterek. Úgy meghalni, mint a legnyomorultabbak, feltűnés nélkül, észrevétlenül; talán ez is az alázat egy formája. Élete utolsó évében papírra vetett hitvallásának zaklatott, zseniális összegzése a *Vers az ismeretlen katonáról* soraiban szavalja:

„Kiömlik a vér az aortából,
és soronként suttog szüntelen:
– Én kilencvenkettőben születtem,
– Én kilencvennégyben születtem...
Ökölbe szorított születési
évek – tömegesen és tömeggel,
számmal súgom én is, névtelennel:
születtem január negyedikére
virradt éjjel kilencvenegyben,
megbizhatatlan évben – s a századok
lángokkal fognak körül engem.”

BENKE LÁSZLÓ

Szenvedéstörténetünk

Anyám megálmodta apám,
muskátlis szerelem volt az álma.
Valóban úgy ment lánykérőbe apám,
piros muskátli ragyogott
ünneplős kabátja gomblyukában.

1936-tól 1987-ig,
esküvőjüktől 51 évig élt apám
hűséges szerelme anyám iránt,
s még azon is túl.

Amíg csak élt anyám,
2001 november 17-ig,
s hiszem, hogy azon is túl
él szívében apám iránt
megálmodott álma,
muskátlis szerelme.
Látom, hogy az ég ablakán
együtt néznek le rám.

Tiszta ámulat volt a lelkük
s ővelük az én gyermekségem.
Nem is tudom, mit néztem,
mit is láttam rajtuk.
Hogy hogyan égnek becsületességük
és szerelmük tüzében tiszta fehérré.
Egymásba olvadtak bennem.

Amíg élek
muskátlis álmuk ég a szívemben.
De már eltüntem én e vágyban,
fényt faló sötétségben
bujdosom lakatlan szülői házban.
Senki és semmi sem védi
gyermeki fényem.

2.

Gondoljátok meg, gyerekek!
Most, amikor újra eltévedt az idő,
mikor a polgári Magyarország
megteremtéséért a nagybirtokokon
kizsákmányoltak hajladoznak újra,
hogy apám és anyám hozománya
1936-ban 1-1 hold föld volt.

1945-ben, a földosztással
kaptak még 5 holdat.
Hamarosan mind a hetet
bevitették velük a tsz-be.

1959-ben, amikor még akasztottak is,
főként munkásokat és miniszterelnököket,
mikor a bőrkabátos kizsákmányolók
újra lesöpörték a padlást,
anyám és apám elengedett engem
Budapestre.
Hogy ne kelljen túrnom a földet.

Munkás lettem a Kapagyárban.
Kezdetben síncsavarokat válogattam,
zsiroskenyereket ettem,
és verseket próbáltam írni
az emberi méltóságért,
a szegénység és szolgaság ellen.

3.

Testben és lélekben
tisztátalanná lett a feleségem.
Szeretőjével együtt kidobtam
ugyan, de visszajött; megmosakodott
és nevetve szemembe mondta:
„Újra tiszta vagyok!”

Anyám és apám előtt
besározott engem
a hűtlen némbér,
követelte a pénzét.
Addig nem költözött el
míg meg nem kapta.

„Mentsük meg a fiúunkat, Apja!”
S eladták értem a házuk.
Kifizették az esküszegő
gátlástalan követelését.

4.
Elűzetett szülőföldjéről
apám és anyám,
elűzetek hozzám
pesti panelünkbe,
föl a negyedikre.

A panelt is ők vették
esküvői ajándékba.

5.
Hamarosan újra megnősültem
s négyen laktunk a kis lakásban.
Anyám és apám
most már előre látta,
nem várhatja meg két unokáját.
Nem várták meg, hogy az új meny
kirúgja őket;

négy éven át éjjel-nappal
hazakészülödték,
álmodtak, telket vettek,
falujukban hétvégeken,
létvégeken építkeztek.

6.
Eközben Pestszentlőrincről villamossal
jártak a nagycsarnokba,
nyugdíjasként húzták az igát,
pincétől padlásig
hordták-vitték pultra az árut,
dolgoztak naponta
12 óra hosszát
hajnaltól szakadásig.

7.

Négy éven át,
életen át reménykedtek.
Kétszáz kilométert utaztak oda,
kétszázat vissza,
vonatoztak, építkeztek.
S megérték feltámadásukat.

1974 húsvétjára felépült
falujukban a házuk.
Elköltöztek Pestről,
hazamentek.

8.

Ablakukban
kicsit még kivirágzott
anyám és apám
muskátlis szerelme.

9.

Hús év múltán
merenghetek:
milyen volt szökesége...?
Második feleségem is elhagyott.
Ő is követelte
lakásunkból a részét.
Szerelem-árulásunkban
gyerekeinken megosztottunk.

10.

Apám 1910-ben született,
meghalt 1987 június 16-án.
1989 június 16-án
mikor anyámmal apám sírjánál
kellett volna állnom,
N. I. kivégzése
és újratemetése napján
a Hősök terén,
reménykedő tömegben álltam.

11.

A legújabb tökefelhalmozás éveiben
újra szorgalmasan adták-vették
az országot és népét.
Baromvásáron.
Sok kicsi és sok tömegméretű
nagygyűlésen.

Szégyen,
mennyit tüntettem akkor!
Ostobaságomban
a hazaáruló
kétfejű „elit” szekerét toltam.

Huszonöt év alatt
nyolc miniszterelnököt
emeltünk föl
és ettünk a tenyerünkről.
Kölcsönökből és segélyekből éltünk,
és még élünk! –
szégyenérzet nélkül
naponta fogadtuk el,
hogyan végünk van, végünk.

Túl drága a legrosszabb demokrácia,
túl sokba kerül
az állam és a kormány és a pártok
túlduzzasztott apparátusa,
túl sokat esznek
a hazai és nemzetközi zsidányok.

És nem laknak jól
soha!

Csúfságára nemzetünknek
felejtve régi vitézségünket
részezen és tunyán
felfaljuk népünket, hazánkat, gyerekeinket,
minden reményünket.
Mivé lettünk!
Mivé tettek!
Válasszatok!

S az istenadta nép
széttárja üres kezét:
nincs miből – mit csináljunk? –
nincs vezér.
Sír és kacag,
kézcsókot és barackot ad
minden választott bohócának.

12.

Szegény apám és anyám
halálig tiszta maradt.
Mint Krisztus a kereszten,
mindegyik túl sokat szenvedett.

Amíg csak élek,
siratom őket és vérzek.

Tóth Csaba József Attila-képei

KIÁLLÍTÁS - MEGNYITÓ,
BERZSENYI DÁNIEL KÖNYVTÁR
2016. ÁPRILIS 11.

KEDVES KÖZÖNSÉG! HÖLGYEIM ÉS URAIM!

József Attila születésének 111. évfordulóján, a költészet napi megemlékezésen nagy tisztelettel és szeretettel köszöntöm Önöket. E jeles napon Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész József Attila ihlette képei között, e képekkel párbeszédbe elegyedve elmélkedhetünk a poézis teremtményéről, a szó világalkotó és formáló hatalmáról, a költői életmű újraértelmezéséről, újraértékeléséről vagy újraolvasásának időszerűségéről. Akik most e képek övezte térben a nagy költőre emlékezünk, úgy gondolom, egykori monográfusával együtt vallhatjuk: „Magam azok közé tartozok, aki számára József Attila műve nem halványul el. Költészete életem részévé vált, folyamatosan ható élmény.” (Szabolcsi)

József Attila a XX. századi későmodernség klasszikusa. A klasszikust a modernnel egyesítő művészete nem kizárólag esztétikai élményt nyújt, mert mi, késő olvasói is megszólítottak érezzük magunkat verseibe fogalmazott gondolatai által. Megérint bennünket írásainak, stílusművészetének sokszólamúságával, hiszen a XX. század legsokrétűbb poétájának lírájában a szépség koldusának „hangpróbájától” a játékos-önironikus verseken át a szürrealizmusig, a nagy eszmei-gondolati költeményei mellett a marxi nézetektől Freudig mindenféle hatást felöl, és szinte mindenki vagy minden kor megtalálhatja azt, ami általa neki, róla szól. Az *Altatóval* vagy a *Mama* című versével már fiatal korunkban észrevétlenül műveltségünk részévé válik, ahhoz viszont, hogy zsigerekig érjen a hatása, hogy nagy gondolati verseit megéljük, alighanem érniünk kell. Mindannyiunknak megvan a jól beivódott József Attila-élménye, életműve megkerülhetetlen teljesítmény mind a költőutódok, mind a művészettel foglalkozók számára.

Hogy Tóth Csaba miképpen talált rá a maga József Attila-olvasatára, azt nem tudhatom, bizonyos viszont, hogy mélyen megérintette, magára vonatkoztatta, és képkebe tette át létérzését, világélményét, filozófiáját. S nemcsak egy költő és egy festő művészi párbeszédéről vall ez az egymásra találás, hanem sokkal inkább egy nemzedéki ihlet megnyilatkozásáról, ahogy egy fermentumszellem képes nemzedékek alkotóenergiáját áthatni, hasonlatosan Cézanne-nak a századelő magyar festészetére gyakorolt elementáris hatásához. „Az az ábrázolási mód, kompozíciós elv és képi nyelv (...), melyet Cézanne egy küzdelmes, munkával teli élet eredményeként visszahelyezett egy archaikusabb állapotába, az egész XX. századi képzőművészetre marandó hatást gyakorolt.” – összegez Tóth Csaba az *Hommage à Cézanne* c. kiadvány előszavában. Cézanne művészetén keresztül tehát az egyetemes művészetének átélé-

séről is megfogalmaz valamit e találkozás. A hagyománnyal való termékeny párbeszéd elindítója, s a képzőművészet szerepéről, sorsáról való szintézis megalkotására tett kísérlet kiindulópontja is. Tóth Csaba meglátja József Attila költészetének képi világa és korának magyar képzőművészeti képalkotása, motivikája és gondolatvilága, élet- és élményanyaga, sőt: stílári és formai kifejezőeszközei között a közvetlen kapcsolódást, analogikus viszonyt. „József Attila szinte minden korszakában, hasonlóan a népköltészethez, egy-egy sorba, képbe sűríti a megélt élményeit, és szinte koncentrikus körökben hullámanak tovább ezekből a képekből a néha egészen egyedülállóan merész asszociációs képzettársításai, bölcséleti gondolatai” – mondja a szerző, s így összegez: „az interpretált analógiák arra szolgálnak bizonyítékan, hogy egy nép, egy nemzet kultúrája milyen élő, szerves egységet alkot.”

A kiállítás képeit azok közül az alkotások közül válogatta ki (és talán nem véletlenül, s nemcsak a hely adottságaihoz igazodva a százból pontosan hetet, hanem a rájátszást is kihasználva: „A hetedik te magad légy”), amelyeket a Cézanne ihlette magyar festők képinterpretációiból rendezett sorozatból már jól ismerhetünk, s amelyek gondolatisága József Attila költészetéhez kapcsolódik, képi megfelelései, analógiái József Attila egy-egy verssorának. A nagy ihletők között csak néhány, mondhatnánk töredék fért el e teremben: Barcsay Jenő, Barczó Endre, Tihanyi Lajos, Nemes Lampérth József, Kernstock Károly, Bényi László egy-egy ismert alkotása lép sajátos viszonyba József Attila egy-egy ismert versével: az Altató, A hetedik, a Nyár, a Klárisok, a Bánat, a Reménytelenül s a Mondd, mit érlel címűekkel.

Mivel minden kiállítás egyedi összegződés, sajátos egység létrejötté, e képek és versek találkozása a részlegesség ellenére is önálló egésznek alkot. A megidézett versek szinte lefedik a költői életművet, kiszakított részként utalnak az oeuvre egészére. Ihletőként, de megidézettként is asszociatív kapcsolatba lépnek más alkotásokkal. Olyan ez, mint egy rendhagyó vizuális irodalomóra, amely arra ösztönöz, hogy az olvasottak alapján engedjük szabadjára a fantáziánkat, s a képi inspiráció nyomán lapozzuk fel, olvassuk tovább a verset, vagy akár az egész kötetet. A képtárgyban rejlő belső feszültséget azért is érezzük oly jelenvalónak, mert az áttételeket kép és kép, szöveg és kép, vizuális kép és mentális képzet között az újrakontextualizálás lehetősége állandó áramlásban, értelmezői mozgásban, folytonos keletkezésben tartja. A kép felidézé az eredetijét, mint egy stílusimitáció vagy parafrázis, ugyanakkor alkotói eljárásaival, az alkalmazott technikával új megvilágításba helyezi, rekonstruálva konstruálja azt. Viszonylagossá tesz, s egységit egyszersmind.

Karakterisztikus, egyedi ez a világ, akkor is, ha mások nevében szólal meg, ha a közvetettség transzformáló erejét használja fel önálló gondolatainak megfogalmazásához. Már arról is megismerszik, hogy kit és mit választ, kihez és mihez viszonyul, kit hasonlít magához. Elvégre a költő és a festő is csak médium, hogy a mindenséget szóra bírja. Az eredetiség paradoxonáról Weöres Sándor gondolatait hadd idézzem: „...aki bátran asszimilál minden külső, idegen hatást, ami szól hozzá, ami vonzza, valahogy különössé színeződik (...) Aki (...) fel mer venni hatásokat, stílusokat, az ezer-

féleképpen színezi ezeket, és a stílusok színezik őt. Ezáltal kialakul valami, ami még nemigen volt.”

A versfestmények „hátlapszövegeként”, felirataként szolgáló felírások, impressziószerű „jegyzetek” paratextusként sűrítik magukba, kapcsolják össze az eltérő eszközökkel megragadott, mégis egylényegű világokat. Így válik valóra képtest és szövegtest találkozása, másképp mondva: vers és festmény „négykezese” – variációk egy témára. Képein úgy rejlik ott az ihlető vers, mint ahogy az érzékeny olvasó képeket lát a lírai sorokban. Mondhatnánk azt is, a képek lelkükbe fogadják a versek han-

gulatát. Nem képtelen tán az ötlet, hogy könyvespolcokon verseskötetek sorakozzanak tárlatain, hogy a képi élmény varázsában fellapozhassuk őket, továbbolvasva a címbeírt sorokat. Nagy a késztetés, hisz ha elmélázom a

„Szoknyás lábad mozgása
harangnyelvek ingása,
folyóvízben
két jegenye hajlása.”

vers zenéjén, s a Tóth Csaba által leheletfinom színekké, pontosabban monokrómmá komponált „festmény-versen”, bizony kezembe kívánczik József Attila *Kláriskok* című versének többi versszaka is. S a többi képnél ugyanígy. Képekké formálódnak a szavak, a költő génusz fájdalmas égbekiáltása éppúgy, mint örökös vágyódása, soha meg nem lelt boldogsága, parnasszusi magánya.

Az újrafestés nehéz, áldozatos munka. Tóth Csaba nem középiskolás fokon tanult szakmája nagy tudást, és nagy türelmet kíván. Meg kell ismerni a mű keletkezéstörténetét, az adott korban használt technikákat éppúgy, mint a művészettörténeti vonatkozásokat. De nagyfokú alázat is szükségeltetik, hiszen maximálisan tiszteletben

kell tartani a festő gondolatiságát, stílusát. S csodálatos dolog látni az eredeti mű újjászületését, amely immár háromszoros áttétellel születik újjá. Előbb a kép eredetije kel életre a felülfestés által, majd az irodalmi szöveg hozzákapcsolásával, a kép aláírásával újabb jelentésárnyalatot kap, s végül a képre festett fogalom, a latin nyelvű felírás helyezi át a metafizikai dimenzióba, s emeli egészen fogalmivá a képi élményt.

Vegyük is szemügyre a kiállított képeket!

Amikor ebbe az erőterbe lépünk, különös atmoszféra vonzásába kerülünk. A képek színvilágukkal, a fekete keretes négyzetbe komponált formai egységességükkel, az alkotások arany metszési pontján elhelyezett latin feliratukkal komorságot, méltóságot sugároznak. Tónusukkal a versek sugallta képi hátteret teremtik meg, a József Attila-versekből ismerős jellegzetes képeket, motívumokat asszociáló vas színeket, a fémes kéket, annak ezüstbe hajló árnyalatait, az olajzöldre fakult erdőt, a néma kék időt, az elfojtott indulat villámfényét, a lázadó rőtöröset, a reménytelenség és elhagyottság szürkéjét, a „ritkás fény közt” derengő reményt. Minden valóságra utalás ellenére elvont tájat idéz, kísérteties elemekkel, jeges érzettel. Ugyanakkor a fogalmiságával, a forma fegyelmező erejével gondolkodásra késztet, a korrespondenciák meglátására ösztönöz bennünket. A forma tökéletességével sokszor elfedi a titokzatosságot, amely József Attilának szinte minden versében érzékelhető. Néha könnyed, dísztelen forma mögé rejti sűrített létértelmezését – ahogy csak zsenik képesek súlyos dolgokról játszani könnyedséggel írni. Vannak olyan véglegesnek tűnő megfogalmazások a verseiben, amelyeket ha közelebbről szemügyre veszünk, vesszük észre, hogy valamilyen rejtélyes gondolatrendszer vagy életérzés működteti őket. A képek mintha ezt a mögöttes életérzést tolmácsolnák, vagy abból táplálkoznának. Mindenesetre meditációs jelenlétet feltételeznek.

Tóth Csabát aligha kell bemutatnom a hazai közönségnek, ezért nem összegeztem megnyitóm elején munkásságát. Inkább magam is elgondolkodtam az általa feltett/festett kérdéseken, s minden kedves jelenlévőnek is hasonló elmélyülést kívánok.

Végezetül engedtessek meg nekem egy kicsit személyesebb hangvételő lezárás! Csabának földije vagyok, egy helyhez kötődik a gyermekkorunk, az ifjúságunk, s abban a szerencsében lehet részem, hogy egy munkahelyen dolgozván figyelemmel kísérhetem tanári és alkotói pályáját. Külön öröm, hogy munkássága elismeréseként nemzeti ünnepünkön Munkácsy-díjat vehetett át, amelyhez nagy szeretettel gratulálok, s kívánom, legyen mindig elegendő alkotó energiája, légköre, hogy kiteljesítse munkásságát.

Tóth Csaba legutóbbi televíziós nyilatkozatában úgy összegezte életpályáját, hogy valami lezárult, mert az autonóm művészetnek vége, s a megtagadott hagyományt vállaló, megújító, újrairó eljárásokat követő koncept-típusú alkotásmód után valami új kezdetén állunk. Konceptuális korszakának lezárultával ehhez a váltáshoz kívánok inspirációt, további sok sikert.

H. HADABÁS ILDIKÓ

Ünnepi várakozásban

Minden lábjegyzet foglalt már,
a minden „élt”: ettől-eddig!
Hova igyekszik a lelkek hada
kereszt nélkül, évszámok nélkül,
soha meg nem váltott sírhely nélkül
a köd takarta messzeségben,
pucér testtel, csillagok röntgen sugarában?
Nyomorult, szemekből kilesett
árvaságuk fényt-lopó léte
a papírlapok, gépek fényírta szavai közt
felvillan-kihuny, *folyton folyvást* remeg,
hoggy legalább egy pont legyen övék:
a bevégeztetett.

Beteg a szó, s az ember is.
Egyik sem fáj a másikért.
A katedrálisok csendjét ellopta
sok szó-fia, csak zúg, csak bűg,
de nem beszél, minden jele már jeltelen,
nincs füle léleknek, tárgynak,
kiűzte magából a ragyogást,
ki, az isteni létet, pásztor-csendet,
logika rendjét, szó morált.

Ripacs fényözön üti-vágja,
Bóvliként röhögve dobálja
évezredeknek lábnyomát –
mindenki szeretetre vágyik,
édes szirup ordítja körbe,
a nyomott papír verssorát:
*... ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!*

Hol van a csend? Az odaát?

Óhhhhh...!

Szippantom ezt az megrázó, zsongó illatot,
lecsurog a szívemig, s megcsiklandja,
fellobbantja bennem az erdei utak
gomba, s fanyar avarú mákonyát,
gyermekkorom szőlőbe vivő útjait,
a részegen zenélő tücskök, dongó bogarak,
zizegve izzadó mezőinek vad erejét,
mikor az ételes ibriket letéve,
belehemperegtem abba az élet-csodába,
mellyel nem bírtam betelni akkor, –
s most a Bajza utcai kertekből kilobbanó
jázminok bokrai, hársai a friss eső után
ahogy beleakadtak lélegzetembe,
odacövekeltek a pillanathoz,
összeszurkáltak, ahogy valaha,
és jólesett, még füttyentettem is
a kerítéshez dülve, hogy ez a csoda
velem megeshetett a Bajza utcán.

A festőművész utolsó napja

(V . S . E M L É K É R E)

A tárgyak összetörtek.
A színek eltűntek a palettáról.
A festmények lélegzései egyre halkabbá váltak.
Mindenki egyedül maradt az ismeretlen szobában.

*

A levegő már elfogyott,
eltűnt az utak mélye,
virágot fogott a kezéd,
hulló időm reménye.

Tengernyi szín az ifjúság,
kezem az arcod nem találja,
néha egy-egy csillag kihuny,
tétova vonal minden ábra.

A dombjaink lágy vonala,
amit a kezünk festett,

a lázas házak sikolya,
omlás előtti kereszték.

Minden tenyérszerű mozdulás
a haza volt: én bennem és tebenned
vásznainkon öregszülék
mosolya felderengett,

és valamennyi kapanyom
elvezetett az édig,
virágod keresi szemem
vásznamon lépted fénylik.

*

Mindenki egyedül maradt az ismeretlen szobában.
A festmények lélegzései egyre halkabbá váltak.
A színek eltűntek a palettáról.
A tárgyak összetörték.

Reggel hét óra volt.

Évforduló

Leszakadt rólam a remény.
Csupasz lélekkel itt maradtam.
Az eső belevert a földbe,
s a szó-madarak feketülve vittek
földi mezőről, égi mezőre.

A fájás is rothadó kelevényként
kiömlött, felkiáltó jellé sokasodott,
mint jegenyesor, amely templomtoronytól
templomtoronyig összekötötte
bennem a világot!

S ahogy hajladozott bennem,
Időt elhagyóban, Teret elhagyóban
foszlány- emlékek némasága,
szelíd kezek szeg-hangjegyeket vertek
anyám énekébe a hangszálaimon,
s rögök dübörögtek az *egyszer volt,*
hol nem voltra.

KELEMEN ERZSÉBET

Kísérlet az emberiségköltemény műfajának megújítására

L. SIMON LÁSZLÓ NEM LOKALIZÁLHATÓ CÍMŰ
KÖTETE

Kevés enciklopédikus igényű összegző műfajt tart számon az irodalomtudomány. A lírában az emberiségköltemény az, amely műfaji, műnemi kereteken túllépve egy kor-szak egészét társadalmi, filozófiai, művészi értelemben értelmezni és összegezni tudja. Ezt a műfajt a romantikusok még lírai drámának nevezik, Shelley viszont a drámái költemény fogalmát használja rá. S mivel az egész emberiség vagy az emberi lét alapvető filozófiai kérdéseit tárgyalja, így világdramának, emberiségdramának vagy emberiségkölteménynek is nevezik. A számos világirodalmi példa mellett a magyar irodalomban a drámái költemény klasszikusa Vörösmarty Mihály a *Csongor és Tündével* és Madách Imre *Az ember tragédiájával*. A XX. században Babits Mihály *Lao-dameia*, Sütő András *Káin és Ábel* és Weöres Sándor *Octopus avagy Szent György és a sárkány históriája* című műve jelzik a műfaj továbbélését. Ez a viszonylagos fennmaradás azonban lehetőségében mindig magában hordja a műfaj elsorvadását, lassú kihalását. Viszont ha megújul, akkor ismét életképessé, az irodalmi közeget formáló aktív erővé válhat. Erre az innovatív erőre példa L. Simon László 2003-ban megjelent *Nem lokalizálható* című műve, amellyel az emberiségköltemény megújítására tett kísérletet: idő-, tér- és formai szerkezetével új perspektívákat nyitott a műfaj történetében.

Maga a cselekmény, valamint az események tere és ideje nemcsak jelképes, de a befogadás aktusát is megváltoztatja: a hagyományos lineáris szerkezetet megbontja a költő. A verseskötet ugyanis tizenhárom egymásba fűződő alkotását mottók fogják közre: az önmaga börtönébe zárt s szabadulni nem tudó lírai énnek babitsi világából („Én maradok: magam számára börtön, / mert én vagyok az alany és a tárgy, / jaj én vagyok az ómega s az alfa”) Szent Lukács figyelmeztetéséig jut el, az elsőkből utolsók lesznek, s az utolsókból elsők tételéhez. A kötet hármas, keretes szerkezetű alkotássá válik azáltal, hogy a nyitó vers címe (*nem lokalizálható*) visszatér a kötetzáró versben: „már / nem lokalizálható / semmi sem / gondoltam”. A harmadik egységet pedig maguk a versek alkotják, amelyeket ugyancsak hármas felosztásban közelíthetünk meg, hiszen a tizenhárom költemény mindegyike hármas tagolású: minden vers a cím egysoros kiegészítésével kezdődik, majd kurzívval a lírai én visszaemlékezéseit, képzeletbeli szerepeinek felidézéseit olvashatjuk, a harmadik rész pedig (immár antikva betűkkel) a jelen állapotot rögzíti.

A kötet így több olvasási variációt is felkínál. Ahogy egy vizuális költeménybe az értelmezés során bárhol be lehet lépni a szövegtestbe, ugyanígy a vizuális egységekkel (mottó, kötet cím, egysoros, kurzív, antikva) tagolt emberiségköltemény is több belépési lehetőséget kínál az olvasónak. Ez a polifonikus szerkesztésmód egy beláthatatlan generálási folyamatot indít(hat) el a befogadóban számos művariánst megalkotva. Tehát ha csak formailag elemezzük a művet, akkor is a nyitott mű Umberto Eco-i gondolatának reprezentánsaként és az avantgárd műfajfrissítő attitűdjének megnyilvánulásaként tarthatjuk számon a *Nem lokalizálható* kötetet, amely az emberiség közelmúltjának, a keresett egyetemes igazságnak a mikrotörténete. A mű struktúrájához hasonlóan viszont ez a „történet” sem a megszokott módon jelenítődik meg. A narrációt nemcsak a műfaji jegyek határozzák meg, de a műfajt újrateemtő alkotói intenció is.

Az emberiségkölteményekre jellemzően a drámai cselekmény háttérbe kerül, s a lírai én belső vitája, elmélkedése, drámai monológja alakítja a belső történeteket. Így a mű érzékelhető jelenetei térben, időben, ok-okozati összefüggésben csak lazán kapcsolódnak össze. Ennek a szétdarabolt, puzzleszerű mozaikos szerkezetnek az egységét pedig a drámai hős teremti meg, de úgy, hogy alakjával a szerző el is bizonytalanítja az értelmezőt, aki a korábbi tapasztalatok befogadói pozícióját is kénytelen felszámolni. Az azonosítás ugyanis lehetetlenné válik, mert a versekben a szubjektum szétszóródik, a számtalan, sokszor egymásnak ellentmondó szerephelyzetben individuumként már-már megszűnik, s Hassan megfogalmazásához válik hasonlónak: „az Én [...] egy üres hely, ahol a sok én egyesül és válik szét újra”. Az író és az elbeszélő kompetenciáját, a mettől meddig tart az egyik és a másik érvényességi körét érinti mindez. Ez az én, a lírai alany ugyanis egyáltalán nem azonos a szerzővel. S még ez az elbeszélői én is folyamatosan változik: már a kötet elején megfigyelhetjük ezt a szerepcserét, az elbeszélői nézőpont váltakozását:

azon kevesek közé tartoztam
akiket meghatott
a szerepem győzte meg
amit nem én éltem át

Ezek a verssorok is jelzik, hogy hagyományos szövegértelmezési megközelítésekkel nem értelmezhetjük a verseket, s a megértési folyamatot a nyelvi összetettség, a különböző nyelvhasználatok együttes jelenléte, a szereplíra érvényesülése is nehezíti. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint a nyelv »elsődlegességének bármifajta elismerése minden megnyilatkozást szükségszerűen felruház valamilyen „szereppel”, ebben az értelemben minden vers „szerepversnek” minősíthető, ami azt is jelenti, hogy bármely lírai én létesülése egyben magával vonja valamilyen „maszk” létrejöttét az olvasás során.«¹

Ez a maszk viszont nem azonos a maszk mögött rejtőzködő szerzői énnel. Hiszen éppen a „maszk”, a szerep létrejötte akadályozza meg a lírai én azonosíthatóságát.

A versfüzérben is a költő – a megszokottal ellentétben – nem egyetlen lírai ént alkot meg, hanem több fiktív-valóságos személyt úgy, hogy megpróbálja elhíttetni az olvasóval, hogy a kitalált személyek a mű szerzőjének, a költő énjének szétszóródásai. L. Simon László, a szerző az elbeszélőt, a művének egyik lehetséges olvasatát adó narrátorát maga teremti meg. Ezért óriási tévedés lenne bármiféle olyan megközelítés, amely az általános emberit megtestesítő lírai én versszövegét összemossa az alkotóval, s így vonna le következtetéseket. Az alkotó és az elbeszélő, valamint a lírai én elválasztását tehát szigorúan megköveteli ez a forma.

A szubjektum szétszóródásához pedig az ironia távolságtartó alakzata társul, ami a kontextus egyes állításainak érvényességét teszi kérdésessé. Mindez egyrészt kortörténeti kritika, másrészt védekezés is: csak így lehet elviselni az időnkénti dantei pokoljárás, a különböző színhelyeken átélt, a madáchi *tragédia* kiábrándultságához hasonló életérzést. A *Nem lokalizálható* ugyanis az általános emberi és a nemzeti sors feltárása mellett egyfajta törekvés az élet értelmének, céljának felfejtésére. S mindezt parodisztikus megközelítéssel teszi, hiszen az önmaga cellafogságában vergődő ember a születéstől a halálig számos „szerepben” keresi azt, ami *nem lokalizálható* (ugyanis a szívbe van írva), s képtelen kilépni önmagából (vagy csak hosszú út után sikerül neki), s belátni a Szent Lukács-i igazságot.

Az emberiségköltemény a Babits-móttó után egy Babits-reminiscenciával indul: „amikor elza meghalt / nem tudtam beszélgetni / egy mély kútba dobtak / majd furcsa dolog történt // nekem azonnal el kellett mennem egy világ körüli útra”.

Elza halála és a később megjelenített társadalmi berendezkedés egyes jellemző vonásai az *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című regényt asszociálja. A Babits-műben az örök háború disztópikus világában, ahol a vallás és a művészetek eltűnnek, s a tudomány is öncélúvá, a háború kiszolgálójává válik, s a harc lesz „az emberi élet végső értelme és célja”,² a férfiak mellett – egy új törvény értelmében – besorozzák a nőket is. Kamuthy Elza így kerül a harctérre. Gépével azonban lezuhan, az ellenség elfogja, s az életéért cserébe arra kényszerítik, hogy a szülővárosát bombázza le. A regény az emberiségköltemények alapvető kérdést szintén felteszi. Kamuthyné ugyanis gyakran hallja az urától a következőket: „van-e cél és értelem ebben az egész rém világban?”³

A nyitány felütésén túl rejtetten a folytatásban is jelen van Elza motívuma: a lírai én megsokszorozódott alakjában, a számos emberi múltban, fel-felsejlik a belső lírai monológban, a fokozatos elmagányosodás traumájában, de úgy, hogy sohasem tudjuk szétválasztani a megidézett szubjektumot a lírai alanytól: „nem volt köztünk semmi gond”; „sohasem értettem félre”; „arcul köpött / én tűrtem a megaláztatást / éreztem a jogosságát / de már fontosabb volt / ő volt a fontosabb”; „csak reggel / reggelente nézek ki / minden reggel kint ül a padon / egy régi hangszeren játszik / pengetős hangszeren”. Majd a jelen képeiben: „rá sem nézett a képre / pedig ő volt ott / ő volt a halott / de nem volt egyértelmű / kinek a fejéből ömlött a vér”. Az idegenség motívumát, a másiktól vagy az önnön magától való eltávolodást (hiszen „helyzete térben

és időben alig meghatározható”) az oximoron is erősíti: „túl sokat tudott / a nevemre már nem is emlékezett”.

A tragédia („elza meghalt”) és a valószínűsíthető szerelem mellett az élet továbbadását és az ösztön-ént egyaránt jelentő szexualitás is beíródik a versszövegbe, de itt már nem a személyiséget formáló életerő szempontjából lesz fontos („a szavannákon éltünk / a szex alapjait akartuk elsajátítani”; „a világon másodpercenként hatmillióan / szeretkeznek”), hanem egyrészt a hatalom jeleként jelenik meg („akár egy marokkói császár / nyolcszáznál több gyermeket nemzettem”), másrészt az emberiségtörténet

alapként és folytatásának feltételeként, valamint a laboratóriumokban vizsgált komponensként (szabályos szaporodási program, evolúciós szempontok, génrészletek cseréje – *mozdulatainak száma*).

A művet indító kút-motívum, a mély kútba dobás képe az identitás autentikus alapállapotát jelzi: akár a szomjúságot, a fájdalmat, a kiüresedést, a megsemmisülést, az önazonosság újbóli megtapasztalásának vágyát, a keresést stb. De a világ vertikális tagoltságának megfelelően az alvilág, a föld és az ég összekötője, és számos más szimbolikus értelem mellett feminin jelkép is. A Példabeszédek könyve például a feleséghez való hűséget ezzel jelzi: „A saját ciszternádból igyad a vizet, csak azt, ami a saját kutadban buzog fel” (5,15), „az idegen asszony olyan, mint a szűk kút” (23,27). Az ezotériában a megismerés, a tudás jelképe, a pszichológiában pedig a tudatalattit jelenti. Ebbe a kollektív tudatalatti világba száll le a lírai hős „egy világ körüli útra”, hogy megismerje önmagát, azaz az emberiséget. Az útja során a visszatérést, az időnkénti feleszmélést, ébredést is jelzi: „ekkor felébredtem” (*hirtelen megmozdult*).

A mű elején a meghívás, a meghívottság motívuma is jelen van, a Jónás prófétai tiltakozás („nem szerettem volna előadásokat tartani / mégis ezekhez szóltam” – *nem lokalizálható*; később: „a vágyamat le akartam küzdeni / de maga a küzdés vált a legnagyobb vágyammá” – *nehezen értelmezhető*) és a türelmetlenség („megfenyegettem mindenkit / hogy lelövöm őket”; „ti birkák” – *nem lokalizálható*). A lírai én itt tapasztalható nyugtalansága szinte végigvonul a műben: „mindenbe beleszóltam / félbeszakítottam a munkát” – *uo.*

A kötetben a költő a legkülönbözőbb területeket (tudomány, művészet, vallás, politika, szexualitás stb.) mint az emberi léttér meghatározó részeit sűríti egybe, s a FÉRFI, azaz ÁDÁM szerepeinek sokrétűségét mutatja meg: történetileg mellőzve a madáchi linearitást, időben és térben folyamatosan ugrálva, végig vibrálva mutatja be azokat a szerepeket, amibe az emberiség történelme és saját mikrotörténete során a férfi belekerült, beleszületett, amire megérett vagy amibe belebukott. Az emberiség változatos szerepeit felvállaló lírai én világkörüli útján például tanít, előadásokat tart, hozzájárul a tudomány fejlődéséhez, ír, kampányt szervez, beléptetőrendszereket és tűzfalakat dolgoz ki, iskolát alapít, tengeralattjárón dolgozik, vadászni kezd, s meg alapítja a gímszarvasrendet. Gazdag, tekintélyes polgárnak vallja magát, tudósnek, a neuronelmélet kidolgozójának, felfedezőnek és feltalálónak, varázslónak, jósnak, választási vezetőnek, úrkutatónak, művésznek, zenésznek, performernek, régésznek, egyszerűen mindennek, s élvezi az életet. Viszont a fizikai jólét egyáltalán nem érdekli (*nem lokalizálható*). A világ harminchét országában fordul meg, s még a jövőben is tesz utazásokat. Abszurd-groteszk módon az időben olyan messzire megy el, ahol ő már élőként nincs is jelen: „részt vettem / sírjaink régészeti feltárásában”; „elporladt csontjaimat magammal vittem” (*határozott mozdulatokkal*). S az életmódkutatása során új mítoszt is teremt: „a himalája óriásait tanulmányoztam / ők lopták el az ég egy darabját / a kasmíri kék zafír alapanyagát” (*feltűnően elindult*). Egy-egy szerep véget érésének megjelenítése mégsem jelenti magának a szerepnek a megszűnését, hiszen az újabb változatokkal lezárhatatlan, véget nem érő folyamatnak lehetünk tanúi, a megszűnés aktusának soha célba nem érő mozgásának.

A szerep tehát nem stabilizálódik, s hiába a számtalan próbálkozás, újra és újra megpróbáltatás, kudarc éri. Ezeket a változatos szerepeket viszont a XXI. században már nem lehet úgy megírni, ahogy azt az elődök tették. Egészen más nyelvi szövegre volt szükség a megírásukhoz: szimulakrumokra, disztópikus helyviszonyokra, a tér és idő koordinátaiból való kilépésre, a dadaista és naturalista elemek eszköztárára, felkavaró képekre, folyamatos vibrálásra. A szimuláció és a szimulakrum jelenlétét jelzi a műben az a tapasztalat, hogy olyan világokról van szó, amelyek az utazás során érintkeznek egymással. Az összehasonlításon túl értékítéletet csak így hozhat a lírai én. Ez nem más, mint egy megteremtett és egy valós világ találkozása, amelyben a szimulakrum, a képmás ugyanúgy megőrzi auráját, mint az eredeti. S ez a képmás már konnotációs többlettel ruházódik fel.

A szimuláció és a szimulakrum fogalmának elsősorban a disztópiák helyviszonyainak láttatásában van jelentős szerepe. Kocsis Lilla az utópikus vonásokat ele-

mezve Babits Mihály említett művében kimutatta, hogy „az utópiák többféle megoldással élnek, amikor hősüket több helyszínre utaztatják, vagy éppen alig engedik kimozdulni őket otthonukból. A főszereplő otthona és utazásának véletlen célpontja, ez a két különböző, és egymást jószerivel nem ismerő világ kapcsolatba kerül egymással: létezik egy személy, a történet főszereplője, aki kiismeri mindkettőt, és folyamatosan össze is hasonlítja őket a történet olvasóival.” Ha a disztópia főszereplője utazást tesz, s kapcsolatba kerül más világgal, akkor szembesül azzal is, hogy az újonnan megismert rendszer lényege azonos az otthoniével, s nem idegen és elérhetetlen többé, hanem „rettentő módon ismerős”.⁴

L. Simon László műve bár nem az utópikus alkotások kategóriájába tartozik, de a disztópikus helyviszonyok sajátosságaival megragadhatók benne a belső utazás, a személyiség és az értelmes élet megtalálásának állomásai és jelentései, akárcsak a más világ és az otthoni ismerőssége és egyben ellentéte is. A belső nyugtalanság, a mindenség megismerésének vágya, a valamerre való elindulás késztetése is végig jelen van a monológjában: „előjegyezték az új szemem / újra kutatni vágytam / feltérképezni távoli világokat” (*váratlanul kiderült*). A világmegközelítést kóborlásnak is nevezi a *lassan átalakult* részben. Ez a vándorlásmotívum pedig összekapcsolja a *Nem lokalizálható* kötetet Kassák Lajosnak *A ló meghal a madarak kirepülnek* című művével, amelyben a vándorlási szakaszok szintén az emberlét és a küldetés (ott a költővé érés) belső folyamatának nagy kérdéseit vetik fel. Madách-allúzió viszont a belső utazás leírása során az álomban megtett út szürrealisztikus feltűnése: „ekkor felkeltem” (*hirtelen megmozdult*).

Az utazás során az idősíkok gyakran összeérnek, s ezzel az idő koordinátarendszeréből való kilépést és egy időtlenre való nyitást, egy odaérkezést is érzékeltet: „emlékeztem a jövőre” (*akaratom ellenére*), „évtizedekkel később részt vettem / saját sírjaink régészeti feltárásában” (*határozott mozdulatokkal*), „nem sokkal a halálom előtt / még egyszer utoljára / lefényképezkedtem”, „talán korán haltam meg / még a haláltusám is provokáció volt” (*felelősségem teljes tudatában*), vagy az időbeliséget térbeliséggel, a térbeli gondolkodásmódot jelző elemmel ragadja meg, s így lép át az időtlenségbe („átugrottam az időt / s a jövőben a szólásszabadságért dolgoztam”, „egyre fárasztóbb utazásaim elől / a családomhoz menekültem / vissza az időben / egy másik állományba / ahol újra találkoztam kamaszodó fiammal”).

Nemcsak a tér- és időbeliség felfüggesztése, de a szöveg dadaista elemei is nehezítik a megértést, az értelmezést, s zavarba hozhatja az olvasót az erotikus és obszcén szavakkal való találkozás is.

Julia Kristeva szerint „semmi sem találóbb, mint egy obszcén szó, hogy megértsük egy fenomenológiai nyelvészet korlátait, szemben a jelölődés összetett, heterogén szerkezetével. Tárgyi referens nélkül az obszcén szó az autonómia ellentéte is, mely mint tudjuk, egy szó vagy kijelentés jelként való funkcionálására utal.”⁵ Pál Zita az irodalmi obszcenitást vizsgálva megjegyzi, hogy ha azzal intézzük el ezeket a szövegeket, hogy »„obszcének”, akkor valójában beismerjük, hogy csak referenciálisan vagyunk képesek olvasni azokat, és hogy ezen a ponton kudarcot vall az értelmezés.«

S kijelenti, hogy a szavak által megteremtett testi borzongás miatt, amitől egy szöveg irodalommal válik, hasonlóképp a katarzis eredeti jelentéséhez, amely egy fiziológiai jellegű megtisztulási folyamatot jelölt, így „gondolható el az irodalom olyanként, mint ami a ki nem mondás, elhallgatás által mindenkor hozza az erotika alakzatát.”⁶ Kihívásként kell tehát olvasnunk ezeket a szövegeket. Jelen mű esetében az emberi történelem egyes állomásainak metaforáiként.

Ezért is voltak teljesen tévesek a könyvet ért, a költő politikai szerepvállalásából következő külső bírálatok, mert „az olvasók a versfolyam elolvasása helyett leragadtak a szövegkörnyezetből kiragadott és az interneten terjesztett obszcén résznél, miközben egyébként az obszcenitás, mások szexuális leigázása és kihasználása, a durvaság, a gyűlölet, a közöny sajnálatosan ugyanúgy része az életünknek, mint a pozitív értékeink. Miként jelen vannak a testiség egyéb más árnyoldalai is: a betegség, a testi nyomor, a fogyatékoság, az ápolatlanság, a testnedvek, a bűz, a szenny, a testünk feletti uralkodás átmeneti vagy végleges elvesztésének érzése.”⁷

A kötetben a naturalista elemek a korbírálat mellett a bűn és erény közötti distancia erős képi megjelenítőivé is válnak. A világban jelenlévő jó és rossz nemcsak ontológiai vagy axiológiai vonatkozásban érdekes, de a moralitás szempontjából is, hiszen szerepe van az emberi cél megfogalmazásánál, s így önmagában véve is igaz érték. A kettő közötti választás képessége pedig az ember szabad akaratában gyökeredzik. A két terminus technicus összekeverése viszont a liberalizmus szélsőséges formáihoz vezet. A diktatúrákra éppen ez jellemző: a vezetőik saját érdekeik, önző szempontjaik alapján határozzák meg a jó és rossz fogalmát, s erre a torz világra építik föl a társadalmi-gazdasági életet. A lírai én ezzel a torz világgal szembesül. Az élet obszcenitásával, ami kiváltja az adekvát nyelvi választ is. Tehát nem a világjáró lírai én nyelvi identitása ez, hanem egy olyan világé, amelyben fennáll a jelölt és jelölő önazonoságának lehetetlensége. Az abszurdítások kiváltotta nyelvi reakciót ennek fényében kell értelmeznünk.

A kötet csúcspontja a *hallgatásom okát* című rész: „hallgatásom okát nem mondhattam el” – írja, felidézve az emberi történelem diktatúráinak mindenkori módszerét, a hallgatásra ítélt áldozatok testi-lelki szenvedését. A múlt felidézéséből, mozaikkockáiból viszont kirajzolódik a lírai hős sorsa is. A diktatúra rendszerében a megkülönböztetett és lehetetlenné tett emberi létet, az egzisztenciális megnyomorítottságot az egész kötetben végigvonuló allegorikus beszédmóddal jelzi. A kereszténységtől tiltott rendszerben („kommunisták és pszeudokommunisták között / buddhista lettem”) az individuum válsága, kiüresedése is jelen van, ami meghasonlást és csalódást okoz:

hazamentem
anyám elkeseredetten néz
apám elkeseredetten néz
feleségem elkeseredetten néz
testvéreim és gyermekeim elkeseredetten néznek
én is elkeseredetten nézek

Az emberiség vonásainak, a számtalan lényegtelen, s ezért meddő próbálkozásnak a felvillantásába beleírja a rendszerváltás előtti magyar sorsot is, a beségységnek, a lehallgatásnak, a megfélemlítésnek és a kényszernek a korszakát:

izgatásért újra börtönbe zártak
ahol verseket fordítottam
(*hallgatásom okát*)
mindent töröltem
családom védelme érdekében
álnevet vettem fel
(*határozott mozdulatokkal*)
mindenütt poloskát gyanítottam
(*felelősségem teljes tudatában*)

Babits művében is bár népgyűlésekről, parlamentarizmusról, pártokról értesülünk, mindez formalitás, hiszen a hatalom kemény diktatúrával van jelen: „A magánrádióknak leadták a beszédek teljes szövegét, s a távolbalátó előfizetői gyönyörködhettek a csonka kézzel ágáló szónokban is vagy a gyászfátyolos szónok-hölgyben. Ezek persze központilag előre megtervezett s megcenzúrázott beszédek voltak.”⁸

A *Nem lokalizálható* kötetben még szörnyűbb léthelyzettel találkozunk:

a parasztokat vasvillával a falhoz szegezték
szánalmat éreztem
de próbáltam átérezni azt a kéjt
hogyan valakit csak azért csinálnak végig
mert megtehetik” – olvashatjuk a *némiképp változott* részben.

A bármit kéjjel megtehetnek elv a kommunista hatalomátvételtől kezdődően jelen volt: szibériai mintára az 1950-es évek elején létrehozták a hortobágyi Gulágot is. Három év alatt közel tízezer embert telepítettek ide. Ítélet és minden indok nélkül, közigazgatási határozattal hurcolták el őket. A csecsemőtől az aggastyánig. Éjszaka vagy hajnalban törték rájuk az ajtót. Kiráncigálták őket az ágyból, és nem vasvillával, hanem fegyverrel állították a falhoz a megrettent családot, s esetleg csak annyit közöltek, hogy a Hortobágyra viszik őket, s fél órát kapnak a pakolásra. Minden ingó és ingatlan vagyonukat elkobozták, azaz elemi léthelyzetüktől és létfeltételeiktől fosztották meg őket, és a visszatérés reményét is elvették tőlük: ha túléltek a szörnyűségeket, nem volt hová hazamenniük. Ebbe a kegyetlen, „bármit megtehettek velük” léthelyzetbe próbál belehelyezkedni a lírai én: hogyan is lehet kéjjel ölni? S ez előhívja Radnóti, az *Oly korban éltem én e földön* reminiszcenciáját, vagy akár Székely János sorait is: „Olyan korban írtam én verseimet, amikor szégyen volt embernek lenni.” Ezt a korképet erősítik a Weimar mellett fekvő dombok között működtetett buchen-

waldi koncentrációs tábor megrázó élményei is: „itt [...] szembesülnöm kellett a legújabb kori / barbarizmussal” – *hirtelen megmozdult*. A legújabb kori barbarizmus, a másik embert testileg-lelkileg megsemmisítő magatartás, nyíltan vagy rejtetten az egész műben jelen van. Már a kötet nyitányában ellentét feszül: az egyik oldalon van a kulturális identitás (zenét hallgat), az áldozat, aki szigorú kritikát gyakorol önmaga felett is („nálam is bűdösebbek”), a másik oldalon a pusztító barbárság, műveletlenség (nem tudtak táncolni), a kulturális értékek iránti érzéketlenség és az ebből fakadó durva, nyers cselekedet. Így válik érthetővé a kötet negyedik egységének is, a *nehezen értelmezhetőnek* a zárata:

ragacsos nektárt nyalogatok
elűzöm az ártó szándékú rovarokat
fejem rothadó bőrdarabkára hasonlít
hamarosan elpusztulok
bűzlök
akár egy csillag alakú dögvirág

A dögvirágok gyönyörűek (a csillag alakú pedig különösen rendkívüli: olyan, mint egy kis tengericsillag), s a szörnyű szag védekezést jelent számukra: a túlélés elengedhetetlen eszköze. Az ártó környezettel szemben csak így tudnak megmaradni. De a korábban tárgyalt perverz sorok kiváltói is ezek a traumák: a szexuális megalázás ugyanis állandó kísérője volt a barbarizmusnak, az ember ember ellen elkövetett súlyos vétkeknek.

Karl Rahner a *Szellem a világban*⁹ című művében az ember kettős mivoltára utal, miszerint sorsa a világhoz köti, s azon túl el is kötelezi. Az ember nem úgy van a világban, mint környezetének egy darabja, hanem viszonyul a világhoz, gondolkodása, cselekvése által kiemeli magát belőle, s szembeállítja azt önmagával, tárgyává teszi. S az, amit először megismer, amivel először találkozik, az nem egy „szellemtelen”, nyers magánvalóságban megjelenő világ, hanem a szellem fénye által eredendően megvilágított realitás, amelyben az ember önmagára ismer. A közvetlen tárgyként adott létező végességét a lét végtelensége fedi fel, amelyre szellemi transzcendenciánk által eleve irányulunk. S a szellem vágyakozása a végtelen lét után a világba való kilépést jelenti. „Az Isten és a világ, az idő és az örökkévalóság között lebegő ember rendeltetése és sorsa ez a határvonal”, ami *nem lokalizálható*. Ez után a „végtelen lét utáni” vágyakozás számtalanszor megfogalmazódik a költeményekben: „végső célommá a halhatatlanság elérése vált” (*nehezen értelmezhető*); „egy darabig amerikában éltem / úrkutatóként dolgoztam / názáretbe küldtek / ahol idegenekkel találkoztam / állítólag ők látták az égen jézust / gagarin tévedett” (*némiképp változott*); „én piramist építettem / meg akartam szabadulni a halál és / az újjászületés végtelen körforgásától / hogy hihessek a végpont felé haladó világban / és isten haragjában” (*váratlanul kiderült*).

A lírai hős eleinte az élet értelmének a „boldogság érzetét” hitte, de ez még az emberiség lelki-értemi fejlődésének, tisztánlásának kezdetén volt („vallomásaimat a technikai fejletlenség miatt / tanítványaim nagyapám régi írógépén rögzítették” – *váratlanul kiderült*), vagyis akkor, amikor valaki még csak a felismerés legalsó szintjén áll, s fokozatosan jut el erről a szintről a legmagasabbra, a másokért való élet fontosságára. Akár fordíthatnánk úgy is a szöveget a megértés kódjának befogadására alkalmas képiségbe, hogy a Maslow-féle szükséglethierarchia „önmegvalósítás”

pontjára érkezik el az emberiség a fejlődés során. A legfelső szintre fokozatosan érik meg az emberiség, azaz a lírai hős.

Ezért is gyakorol kritikát az emberi nem felett. Ennek megfelelően a tudományos-technikai haladással kapcsolatos erkölcsi problémákat is érinti, a bioetika, orvosi etika, az uniformizálás, a klónozás és a különféle emberkísérletek kérdéseit (*nehezen értelmezhető*), valamint az okkultizmust, a jelen eltévelyedéseit: „rituális szertartásaink közben / a legmodernebb mikroszipeteket vertük szét / kalapáccsal / az oltár kövén”; „új munkahelyemen / halottak feltámasztását kíséreltem meg” (*határozott mozdulatokkal*). A lírai hős foglalkozik a bioenergetikával és a bioinformatikával és a kolonizáció morális problémáit is felveti a *hirtelen megmozdult* részben: „később részt vállaltam / a hold és a mars felparcellázásában”.

A hit és tudomány kapcsolatát is vizsgálja. A II. vatikáni zsinat *Gaudium et spes* konstitúciójának a megállapítását, a „Csak sajnálkozhatunk, hogy éppen a keresztények között is lábra kapott néha bizonyos lelkiület, amely [...] sokakkal elhitette, hogy a hit és tudomány szemben állnak egymással” (36. pont) gondolatát fűzi tovább a

váratlanul kiderült költeményben: „a hit és a tudomány elválaszthatatlan / ezt véstem egy kötáblába”.

A *hallgatásom okát* című versben ironikussá is teszi a történelem megannyi *kóros elváltozását*, az anyagiságába, önnön tudásába zárt elmét, amely úgy véli, mivel állandó anyagi valósággal van dolga, ezért pontosan tudja, mi az anyag. S hogy mi a szellem? Azt csak esetleg utólagosan, nagy nehézségek árán lehet felfedezni. Pedig épp fordítva van: csak a szellemiből kiindulva határozhatjuk meg metafizikailag, hogy mit jelent az anyagi.

A materializmus saját rendszerén belül és saját módszerével éppen ezért nem tudja meghatározni rendszerének legalapvetőbb fogalmát.¹⁰ Ezzel szemben a nyughatatlan lírai alany, bár még nem találta meg léte alapját, értelmét, mégsem vonja kétségbe a szívébe zárt igazságot, amit keres. Hitetlenül is tud hinni:

a vallásban kerestem megnyugvást
imádkoztam
minden pátosz nélkül kerestem a szót
azt az egyetlen szót
és istent
aki van
létezik

(*határozott mozdulatokkal*)

Az út viszont, amelyen elindul a kereső szubjektum, gyakran téves. Az én határatlan, képzeletbeli kiterjesztése, a cselekvések színtereinek, a tárgyi világnak az egymásra montírozása, az emberi útlehetőségek egyetlen cselekvő énbe való sűrítése még érzékletesebbé válik a groteszk (s ettől radikális) útmódosító (önconkító) képpel, amellyel korrigálja az elvétett útírányt: „majd levágtam a lábam / és sávot váltottam / isten keresése / alkotói válságot okozott / nem írtam / nem festettem” (*hallgatásom okát*).

A porba hullások és csalódások után („már / nem lokalizálható / semmi sem”; „rá kellett döbbernem / a kozmikus világrend hiányára / és az emberiség hitét megrengető / evolúcióelméletem hibáira // ezért újra elutaztam” – *felelősségem teljes tudatában*), az önmagukba visszatérő elindulások, a sokszor egy helyben toporgások és az újra kezdek keserű emlékeivel („elporladt csontjaimat magammal vittem / sebeimet bekötöztem / és új életet kezdtem” – *határozott mozdulatokkal*), élete ürességének megtapasztalásával („anyám [...] figyelmeztetett / ideológiáim ürességére / az erkölcs / az erkölcsből fakadó általános értékrend fontosságára / isten nagyságára”) végre megtalálja a keresett utat („hosszú és nehéz volt ez az út / de tévelygésem után újra megtaláltam / a helyes irányt” – *feltűnően elindult*), és célba ér: „és észrevétlenül megérkeztem” (*felelősségem teljes tudatában*), s minden új szemléletet, értelmet nyer a megérkezésben.

Riffaterre szerint nem elég, ha a textuális jelentés aktualizálódik a nyelvben. Ez ugyanis nem azonos a szövegérteléssel. Ahhoz, hogy a textuális jelentés poétikaivá váljon, aktualizálnia kell a szöveg és az olvasó közötti folyamatban is.¹¹ A *Nem lokalizálható* című kötet idő-, tér- és formai szerkezetében, a belső történésekkel, a lírai énnel a teljes emberi életteret megjelenítő monológjával az emberiségköltemény műfaját megújította. S a záró mottó, a lukácsi szentencia még inkább kitágítja az értelmezési horizontot: új fejezetet ír a könyvbe. Immár az olvasó által.

JEGYZETEK

- 1 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *A „szerepvers” poétikájáról = Tanulmányok Ady Endréről*. Szerk. KABDEBŐ Lóránt, Anonymus, Budapest, 1999, 205.
- 2 BABITS Mihály, *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom*, (*Történelmi bevezetés*) <http://mek.oszk.hu/04700/04777/04777.htm>
- 3 *Uo. (Hangszórók)*
- 4 KOC SIS Lilla, „*Én csak jel és szimbólum vagyok*”. *Utópikus vonások Babits Mihály Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom című művében*, PhD-értekezés, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2009, 124.
- 5 Julia KRISTEVA, *D’ une identité l’ autre*, Polyloge Paris, Seuil, 1977 = *Egyik identitásból egy másik(ba)*, ford. FARKAS Anikó, *Helikon* 41., 1995/1-2., 76. Az autonímia (az önmegnevezés) esetét Jakobson vizsgálta. A szót ebben az esetben saját megjelölésére alkalmazzuk.
- 6 PÁLL Zita, *Ez most kicsit erősebb*, Korunk 2002. május; <http://korunk.org/?q=node/6893>
- 7 L. SIMON László, kézirat
- 8 BABITS, *Uo. (Hangszórók)*
- 9 Karl RAHNER, *Geist in Welt. Zur Metaphysik der endlichen Erkenntnis bei Thomas von Aquin*, Innsbruck-Leipzig, Felizian Rauch, 1939. XIV.
- 10 Karl RAHNER, *Die Hominisation als theologische Frage* = Overhage, Paul – Rachner, Karl, *Das Problem der Hominisation*, Freiburg-Basel-Wien, Herder, 1939, 44.
- 11 Michael RIFFATERRE, *Essais de stylistique structurale*, Paris, 1971.

OLÁH ANDRÁS

változó

kuporogsz kedvesed ölmelegében
– nyárban a fény: észrevétlen –
szavakat őrzöl miként partjukat
a Tarn fölött ívelő karcsú hidak
könyörögd vissza a tikokat
mosolyogj értem mint álmunkra
a nyártól őszig nyújtózkodó nap
ki a folyó lúdbőrző vizébe kap
és szívárvánnyá görbíti
hegyek fölé röppenő sóhajod
s bár a remény lába elkopott tövig
nyiss néha ajtót nekem s én
szemed tükrében mindig ott leszek

szavak hűsége

lassan szomjan halnak bennünk az álmok
mögöttünk lemaradnak az ájult tegnapok
így leszünk lakatlan sziget – melyben már
csak az ellobbant szavak hűségére vigyáz
a vendégként átszívárgó fájdalom

egyedül

volt nyomunkat mára befedte a hó
keveredik bennünk álom és való

meddig maradhatsz elrontott másolat
aki mint idegent magába fogad

ha behunyt szemed olykor még felragyog
alkonyi fényben az otthonod vagyok

valahol mégis keresztutak várnak
ott intünk búcsút életnek s halálnak

múltunkon kívül nem köt ide semmi
fejfákon fogunk majd kővéset lenni

félúton

gyalogolunk e semmi szélén
vagyunk mindig félúton
lépésenként születünk
lépésenként meg is halunk
de megállni e gyilkos időben
meztelen csöndben áradó sötétben
szemekben feszülő miértek között
nem lehet... még nem lehet - - -

érmindszenti jegyzet

állunk némán egy pusztavilág omladozó vadonában
s míg feledésünk lépteit szaporázza kérdőn sajdul a szív:
*újkori zsongásban ha a múlt szikár fala elvész
beszéli-e majd ezután eme árva vidék Ady nyelvét*

TORNAI JÓZSEF

Mályvarózsa

Égővörös tölcsér: mályvarózsa.
Közepében sárgás bibe-csóva,
híznak mind a tavaszra a bimbók.
Életem csupán gyöngeszirom-folt.

Mályvapompa, lehullasz holnapra,
már violák köszönnek a Napra.
Új mosolyom lesz, ha majd kinyílok,
keringek, mint a forgó csillagok.

Mályvarózsa, egy életet kaptam,
rövid élet, élveztem már hosszan.
Melyik kurta, melyik mindig-élet:
ki sajnálja a mályva-semmiséget?

Ritó-ritó

Ritó-ritó
szomorító,

szegény anyám,
nem csókolsz már a verandán,

mikor, mikor
mézes csupor

volt a szavad
haraszi akácok alatt,

szánom-bánom
ült orcádon,

ha azt sírtad
teszelid-vad:

gyönyörűm, gyönyörűm,
mért születél a földön?